

გულაბერ თამარისძე

საქართველოს ოქროს ხანა

(მეცნიერულ-პოპულარული ნარკვევი)

ქართველებო, გვევალება კვლავ შევიქმნათ
ოქროს ხანა!

თბილისი 2015

რედაქტორი: აკადემიკოსი ელიზბარ ჯაგელიძე

რეცენზენტები:

**ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
გონელი არახამია**

ჟურნალისტი ნინო მიქიაშვილი

© გულაბერ თამარისძე

წინათქმა

ვაჟა-ფშაველა ბრძანებდა: შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“ გვიხატავსო ოქროს საუკუნეს, იაღბუზივით ქედმოღერებულს საქართველოს ისტორიაში. უფრო ადრე სოლომონ დოდაშვილი ამბობდა: თამარ მეფის ხანა არისო ოქროვანი საუკუნე, ეღვარებითი ეპოქა, რომელიც „მშობდა ტაღანტოა“. ილია ჭავჭავაძე მეთორმეტე საუკუნეს ქართველთა ოქროს დროს უწოდებს. ოქროს ხანის შემდგომ საუკუნეებში მცხოვრებ და მოღვაწე ქართველ მამულიშვილებს გული წყდებოდათ, რომ ისინი ღმერთმა არ გააჩინა მეთორმეტე ასწლეულში. მეფე და პოეტი არჩილი ასე შესტრფოდა საქართველოს ოქროს ხანას: „სანატრელია თამარის მედამ გამარჯვებულობა“. კონსტანტინე გამსახურდია ილიას, აკაკის, ვაჟას მსგავსად აღფრთოვანებულია საქართველოს ოქროს ხანით. ის წერს: მე არ ვინატრებდი არც აკადემიკოსობას, არც მსოფლიო რეზონანსის მწერლის სახელს, ვნატრობ და ვნანობ მხოლოდ იმას, რომ მე არ გამაჩინა არსთაგამრიგებ თამარის რომელიმე ღაშკრის მთავარსარდლადო. ამ ნატვრასთან ერთად მწერალი დასძენს: „სამი სიცოცხლე რომ მომანიჭოს არსთაგამრიგებ, სამივეს გაეწირაყდი ჩვენი ღამაზი დედის, დიდი თამარის სადიდებლად“. თინათინ მღვდლიაშვილიც გამოხატავს ქართველი მამულიშვილის გულისტკივილს იმის გამო, რომ აღმაშენებლისა და თამარის ეპოქას ვერ მოჰყვა შესაფერისი გაგრძელება საქართველოს ძნელბედობით აღსავსე ისტორიაში - „ვერ ვიდავითეთ, ვერ ვითამარეთ, ვერ ვიდიდგორეთ“...

ქართველები მრავალტანჯული ერი ვართ. არსებობს ასეთი თქმულება: ქართველებმა წისქვილში დასაფქვევად შეიტანეს ხორბალი. ეგონათ, წისქვილის დოღაბი ხორბალს ფქვილად აქცევდა, მაგრამ ფქვილის ნაცვლად „სისხლი ჩამოვიდა“. როგორც ის ხორბალი ყოფილა სისხლით გაუღენთილი, ისეა ქართველი ერის მთელი წარსულიც. მაშასადამე, საქართველოს ისტორიას შეიძლება ვუწოდოთ სისხლით გაუღენთილი წარსული.

ჩვენი წინაპრები მეთორმეტე საუკუნემდეც მრავალტანჯული ერია. გარკვეული მიზეზების გამო, სხვადასხვა ჯურის

დამპყრობლები, რომელთა შორის ბევრნი იყვნენ ევლურებიც, განუწყვეტლივ ესეოდნენ საქართველოს. ქართველი ერი საუკუნეების, მეტიც, ათასწლეულების განმავლობაში თავგანწირვით იბრძოდა, ომობდა, რათა დაეცვა სამშობლო, შეენარჩუნებინა თვითმყოფადობა, განეხიზნებინა ქართული კულტურა. ამგვარი ხანგრძლივი, დიდი ბრძოლის წყალობით და შედეგად შეიქმნა საქართველოს ოქროს ხანა, დაეით აღმაშენებლის, შოთა რუსთაველის (სულმანათი შოთა მეომარიც იყო), დიდი თამარის ეპოქა, რომელიც ასოც წელიწადს გრძელდებოდა. ურთულეს პირობებში, ზღვა სისხლის ღვრით ქართველმა ერმა ოქროს ხანა რომ შეიქმნა, ეს მოვლენა მსოფლიოს მერვე საოცრებად უნდა ჩაითვალოს. ჩვენს მეზობელ სომხებს დიდი გეგმები, პრეტენზიები, ამბიციები ჰქონდათ, მაგრამ მათ, იმყოფებოდნენ რა ქართველთა მსგავსად ურთულეს გარემოში, პირობებში, ოქროს ხანა ვერ შეიქმნეს. სომხებს ერთ რომელიმე ეპოქაში დიდი პოლიტიკური, კულტურული მიღწევები არ ჰქონიათ, ვერ შექმნეს „ვეფხისტყაოსნის“, ოდნავ მაინც მიმსგავსებული, მსგავსი ძალის ნაწარმოები. მართალია, დღეს ქართველი ერი უმძიმეს მდგომარეობაში იმყოფება, მაგრამ ეს შედეგია საქართველოს თავს დამტყდარი საშინელი ქარტეხილების, ჟამთა სიავის, შავბედობისა და არა ჩვენი წინაპრების უნიათობისა. ისეთ ურთულეს გეოგრაფიულ გარემოში თუ გეოპოლიტიკურ სივრცეში, როგორშიც იმყოფება საქართველო, ინგლისელებს, ფრანგებს, გერმანელებსაც რომ მოსწეოდან ცხოვრების ჭაპანის ზიდვა, ვერც ისინი გაუმკლავდებოდნენ ქართველებზე უკეთესად ამდენ თავს დატეხილ უბედურებას.

მას შემდეგ, რაც ჯალალედინის ფანატიკოსმა მამადიანურმა ურდოებმა და ევლურმა მონღოლებმა დაგვიანგრიეს ოქროს ხანა, ქართველი ერი წინაპრებისეული შემართებით იბრძოდა დაეით აღმაშენებლისა და თამარ მეფისეული საქართველოს აღსადგენად და ეს მიზანი ნაწილობრივ განახორციელა კიდეც გიორგი ბრწყინვალის ეპოქაში. მაგრამ კაციჭამია თემურ ლენგებისა და შაჰ აბასებისგან მოყენებული ჭრილობების მოშუშება ძალზე ძნელი იყო. მიუხედავად ამისა, ქართველი ერის საუკეთესო შვილები, ერის ჯანსაღი ნაწილი კელავ თავგანწირვით იბრძოდნენ, რათა

ჩვენი ქვეყნისთვის შეექმნათ ახალი ოქროს ხანა. მათ სწამდათ, რომ საქართველოს ისევ მოეწვლინებოდა ახალი დავით აღმაშენებელი, შოთა რუსთაველი, თამარ მეფე ანუ ქართული ეროვნული სამება. ეს ბრძოლა, მეთორმეტე საუკუნის საქართველოს ოქროს ხანის საძირკველზე ახალი ოქროს ხანის შესაქმნელად, უნდა გაგრძელდეს დღესაც და მომავალშიც. ჩვენმა წინაპრებმა ხომ დიდხანს იბრძოლეს იმისათვის, რომ მეთორმეტე საუკუნეში შექმნილიყო ოქროს ხანა. მომდევნო ასწლეულებში ხომ ქართველთა ბევრი, ზღვა სისხლი დაიდვარა ახალი ოქროს ხანის შესაქმნელად. ამ მიზნით დღევნდელ და მომავალ ქართველებსაც გვევალება ბრძოლის გაგრძელება, თუ ქართული სისხლი ისევ ყივის ჩვენში.

ვიქტორ ნოზაძე იგონებს გრიგოლ რობაქიძის კამათს მიხაკო წერეთელთან „ვეფხისტყაოსნის“ სტროფების შესახებ. მ. წერეთელი, თურმე, ცდილობდა დაესაბუთებინა, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ მოგვიანებითაა ჩამატებული, შოთას კალამს არ ეკუთვნის ორი სტროფი:

„მერმე ვიშიშვი, მეფეო, თქვენდა კადრებად ამისად:
სცთების და სცთების, სიკვდილსა ვინ არ მოელის წამისად,
მოვა შემერელი ყოველთა ერთგან დღისა და ღამისად,
თუ ვერა გნახე ცოცხალმან, სიცოცხლე მქონდეს ჯამისად,
თუ საწუთრომან დამამხოს, ყოველთა დამამხოვლმან,
ღარიბი მოვეკდე ღარიბად, ვერ დამიტიროს მშობელმან,
ვედარ შემსუდრონ დაზრდილთა და ვერცა მისანდობელმან,
მუნ შემოწყალოს თქვენმანვე გულმან მოწყალე-მშობელმან“.

მ. წერეთლის გადარწმუნება ძნელი გამხდარა. „მაშინ ბ-ნი გრიგოლი უცბად წამოდგა ფეხსე და ხელების ქნევასთან ერთად აღფრთოვანებით შესძახა: თუ ეს ორი შაირი ყალბია, თუ იგი ვიღაცის მიერ არის ჩამატებული, მაშინ ჩვენ ხომ მეორე შოთა რუსთაველი გვეოლია, იმდენად შესანიშნავი არის ეს ორი შაირი!..“

გრიგოლ რობაქიძე დაწენარებული დაბრძანდა: მან მიაგნო ამ შემთხვევაში ისეთ საბუთს, შერევეა აღარ შეიძლებოდა“ („ლიტერატურული საქართველო“, 1988 წ., 13 მაისი).

სამწუხაროდ, ისეთი სიღრმის, უძლიერესი შემოქმედებითი ძალის მქონე, როგორიცაა შოთა რუსთაველი, მეორე შემოქმედი დღემდე აღარ გვყოლია. ქართველი ერის იდეალი უნდა იყოს, კვლავ შეიქმნას ახალი ოქროს ხანა, საქართველოს მოეწოდონ რუსთაველის ძალის შემოქმედნი სხვადასხვა დარგში, სფეროში, რომლებიც დღევანდელობის მოთხოვნების შესაბამის შედეგებს შექმნიან. თუ მეთორმეტე საუკუნეში გვყავდა შოთა რუსთაველი, ოცდამეერთე ასწლეულში მეტი შესაძლებლობა უნდა შეიქმნას ქართული ნიჭის გამოსავლენად და არა მის ჩასაკლავად, როგორც ეს დღეს ხდება.

რანი ვიყავით ქართველები ოქროს ხანამდე

პრობლემა - რანი ვიყავით ქართველები, რანი ვართ და რა შეიძლება გავხდეთ მომავალში, ილია ჭავჭავაძემ შემოგვთავაზა, რათა ქართველ ერს გაეანალიზებინა, გაეაზრებინა თავისი წარსული, აწმო და ამ ცოდნით აღჭურვილს ეშენებინა მომავალი. ილიამ, ასევე, თავის ღექისს, „ქართველის ღელას“ ეპიგრაფად წაუმძღვარა სიტყვები: „აწმო, შობილი წარსულისაგან, არის მშობელი მომავალისა“. საზოგადოდაც, ილია, აკაკი წერეთელი, იაკობ გოგებაშვილი და ჩვენი სხვა მოღვაწეებიც მიიწვევდნენ, რომ ყველა ნაღდ ქართველს უნდა ტკიოდეს ის ჭრილობები, რომლებიც ურიცხვმა მტრებმა თავს დაატყეს საქართველოს ათასწლეულების განმავლობაში. რანი ვიყავით ქართველები, რანი ვართ, ქართველი ერისთვის მარადიული თავსატეხი პრობლემაა. ჯერ ერთი, ამ პრობლემის გააზრება მათთვის საქართველოს ხანგრძლივი, ორიგინალური, ქარტეხილებით აღსავსე ისტორიის სიდრმისეულად შესწავლას, საქართველოს ისტორიის ფილოსოფიის გაგებას, გაშუქებას. ამ მხრივ ჯერ კიდევ დიდი სამუშაოა ნასატარებელი. მეორეც, ილიას ვერაგული მკვლევარიდან ასწელზე მეტი გავიდა, დროის ამ მონაკვეთშიც მრავალი საშინელება გადაიტანა ქართველმა ერმა და ყოველივე ესეც ხომ ზედმიწევნით შესასწავლია, გასააზრებელია. ასე რომ, ქართველი ერის ყოველმა ახალმა თაობამ უნდა იფიქროს, შეეცადოს ნაწვდეს, სწორად გაიგოს - რანი ვიყავით, რანი ვართ.

ქენების ბელად ატილაზე და მის ჯარზე, ურდოზეა ნათქვამი: სადაც ისინი ფეხს დაადგამდნენ, იმ ადგილას ბაღახი არ ამოდის. იგივე შეიძლება ითქვას იმათზეც, ვინც საქართველოს შემოსევიან უძველესი დროიდანვე (ატილაზე ბევრად ადრეც და შემდეგაც). კვებისმომსახურების, კიმერიელების, სარმატების, მურვან ერეს, ბუღა თურქის, თურქ-სელჩუკების და კიდევ ვინ მოთვლის რამდენი სხვა დამპყრობლების შემოსევებს. ამ შემოსევათა შედეგად ნაღდგურდებოდა ქართველთა მიწა-წყალი და ჩვენი წინაპრები

ხშირად თავიანთი სამშობლოს ნაწილსაც კარგავდნენ, დროებით თუ დიდი ხნითაც.

ისტორიული საქართველო დღევანდელზე, სულ ცოტა, სამჯერ დიდი მაინც იყო. სხვას რომ თავი დავანებოთ, ხომ უტყუარი ფაქტია, რომ დღევანდელი თურქეთის მნიშვნელოვანი ნაწილი ქართველთა უძველესი სამკვიდრე ბეღია - ტაო-კლარჯეთი, ბასიანი, სპერი, კოლა-არტაანი, კარი (ახლანდელი ეარსი), ტრაპიზონისა და არზრუმის მხარეები და სხვა(ც). აქვე უნდა დავასახელოთ პერეთი (საინგილო), ლორე-ტაშირი, რომლებიც მეოცე საუკუნის პირველ მეოთხედში ჩამოგლიჯეს საქართველოს. აფხაზეთისა და სამანაბლოს ტკივილი ხომ ჩვენი დღევანდელობაა.

მეცნიერები ფიქრობენ, რომ უძველეს დროს ქართველები გაცილებით უფრო ვრცელ მიწა-წყალზე მკვიდრობდნენ, ვიდრე ისტორიული საქართველოს ტერიტორიაა. ამ მხრივ ყურადღებას იპყრობს მეთერთმეტე საუკუნის გამოჩენილი ქართველი სწავლულის, მწერლის, გიორგი მთაწმინდელის ერთი ცნობაც. გიორგის სიტყვით, იოანე მთაწმინდელმა (ექვთიმე მთაწმინდელის მამამ, ბიზანტიაში ივერთა მონასტრის დამაარსებელმა) განიზრახა, რომ თავის მოწაფეებთან ერთად წასულიყო ესპანეთში, რადგან იცოდა, რომ იმ იბერიაშიც (ადრე იბერია, ივერია ერქვა საქართველოსაც და ესპანეთსაც) ქართველები დიდი რაოდენობით მკვიდრობდნენ. ძნელია დაბეჯითებით თქმა, ესპანეთში მართლაც ცხოვრობდნენ თუ არა ქართველთა მონათესავე ტომები (გავიხსენოთ ქართველებისა და ბასკების ნათესაობის ჰიპოთეზა), მაგრამ საფიქრებელია, რომ გიორგი მთაწმინდელის ხსენებულ ცნობაში ასახულია ქართველთა ვრცელ მიწა-წყალზე განსახლება უძველეს ხანებში.

ისტორიული საქართველო მთაგორიანი ქვეყანაა. შორეულ წარსულში არსებულ სხვა პრობლემებთან ერთად, ესეც ხელს უშლიდა საქართველოს მტკიცედ გაერთიანებას ერთ სახელმწიფოში. ჩვენი ქვეყნის მთაგორიანობამაც გამოიწვია ქართველთა ფუძე-ენის დაშლაც სამ ენად უძველეს ხანებში. ამ ფუძე-ენიდანაა წარმომდგარი, მისი განაყოფიება ქართული, სვანური და მეგრულ-ლაზური ენები. ფუძე-ენის სამ ენად

დაშლის მიუხედავად, სვანებსა და მეგრელებს მედამ პქონ-
დათ შეგნებულდი, რომ ისინი ქართველებია, ქართული სამ-
ყაროს ნაწილნი არიან. თუკი იოანე და გიორგი მთაწ-
მინდელებს ქართველები ესპანეთის მკვიდრებად ეგულებო-
დათ, საქართველოში მით უფრო ეკოლინებოდათ, რომ
მტკერის სათავეში მდებარე ქართული მხარის სახელი კოლა
იგივე სახელწოდებაა, რაც არის კოლხი („კოლხში“ ხი
სუფიქსია, ხოლო ამ სიტყვის ძირია კოლ). მრავალი ფაქტი
უწყობდა ხელს ქართულ ტომებში ერთიანობისკენ სწრაფვას.

აზიისა და ევროპის იმპერიებს უძველესი დროიდანვე ერთ
კონტინენტზე განთავსება არ აკმაყოფილებდათ, მეორისკენ
და მესამისკენაც კი (აფრიკისკენ) ისწრაფვოდნენ. რადგან
საქართველო აზიისა და ევროპის მიჯნაზე, გზასაყარზე
მდებარეობს, ხსენებული იმპერიები ძალიან ხშირად ჩვენს
ქვეყანას ირჩევდნენ ერთიერთშეტაკებების, ერთმანეთთან
ომების ასპარეზად, არენად. ცხადია, ამდენი სისხლისღვრა
(ქართველები ხომ არც ერთ დამპყრობელს არ ეპყებოდნენ,
თავგანწირვით იბრძოდნენ დამოუკიდებლობის, თვითმყოფა-
ლობის შესანარჩუნებლად) აჩანაგებდა საქართველოს, აბრკო-
ლებდა ჩვენი ქვეყნის მტკიცედ გაერთიანებას, გაძლიერებას.

არსებობს გამოთქმა: თურქეთმა საუკუნეების განმავლო-
ბაში შავი ზღვა თურქეთის ტბად აქციათ. თურქეთზე გაცი-
ლებით ადრე სხვა დამპყრობლებიც ცდილობდნენ, რომ შავი
ზღვის ყველა ნაპირი, სანაპირო მხარეები თავიანთი ბატო-
ნობის ქვეშ მოექციათ, გაეკონტროლებინათ მთელი შავი
ზღვა. ამას ცდილობდა, მაგალითად, პონტოს ცნობილი მეფე
მითრიდატე მეექვსეც. სხვათა შორის, პონტოს სამეფოს მო-
სახლეობის მნიშვნელოვან ნაწილს ქართველები შეად-
გენდნენ. დამპყრობლები ცდილობდნენ შავი ზღვის ქართული
სანაპიროების მიტაცებასაც უძველესი დროიდანვე, იქ ფეხის
მტკიცედ ჩადგმას. მათ არ აწყობდათ საქართველოს გაერ-
თიანება, გაძლიერება და ყოველი დონით ხელს უშლიდნენ
ამ ბუნებრივ პროცესს.

რამდენადაც არსებული მასალები ამის საშუალებას
იძლევიან, დაახლოებით შეიძლება ითქვას, რომ ქართული
სახელმწიფოებრიობა სამიათასხუთასი წლისაა. უძველესი
ქართული სახელმწიფოებია სახელგანთქმული კოლხეთი,

დიაოხი და სხვა. უფრო მეტი ვიცით ქრისტეს შობამდე მეოთხე საუკუნეში წარმოქმნილ იბერიის ანუ ქართლის სამეფოს შესახებ. ქართლი ამ შემთხვევაში ნაგულისხმევია ფართო მნიშვნელობით და არა მარტო დღევანდელი ქართლის შესატყვისად. საფიქრებელია, იბერიის ანუ ქართლის სამეფო მთელ საქართველოს აერთიანებდა ერთხანს მაინც. უეჭველი ფაქტია, მაგალითად, რომ ამ სამეფოს შემადგენლობაში არიან მოქცეული კახეთი, ტაო-კლარჯეთი, სპერი, კოლა-არტაანი და სხვა ძველი ქართული მხარეები. როგორც ცნობილია, იბერიის ანუ ქართლის სამეფოს გაძლიერება დაკავშირებულია მეფე ფარნავაზის სახელთან. ამ დროიდანვე ჩაეყარა საფუძველი ფარნავაზიანთა ქართული სამეფო დინასტიის შექმნასაც. ფარნავაზიანები მრავალი საუკუნის განმავლობაში მეფობდნენ იბერიაში და მთელი საქართველოს გასაერთიანებლად იბრძოდნენ.

თუ ძლიერი ქართული სახელმწიფო არ შეიქმნებოდა, საქართველო თუ არ გაერთიანდებოდა, სხვაგვარად საფრთხე ექმნებოდა ქართველი ერის არსებობას - ჩვენ ხომ უძველესი დროიდანვე უამრავი მტერი გვიტყუდა, გვსპობდნენ, გვანადგურებდნენ. იბერიის სამეფოს სახით, თითქოს, გამოჩნდა ის ძალა, რომელიც მთელს ჩვენს ქვეყანას გაამთლიანებდა, გააძლიერებდა, მაგრამ ასი წლის შემდეგ ამ სამეფოს წინსვლას დაბრკოლებები გადაედო, როგორც ჩანს, ყოველი მხრიდან. მთელი ჩრდილო კავკასია მეომარი ტომებით იყო დასახლებული. ეს ტომები ხშირად ცდილობდნენ ეთარეშათ საქართველოში ნადავლის მოპოვების მიზნით. მათ საქართველოს მტრული ძალებიც აქეზებდნენ. ხომ კარგადაა ცნობილი, რომ გვიანდელ საუკუნეებში საქართველოსთვის საშინელებად, ჭირად იქცა ლეკიანობა, ლეკების თარეში. მსგავსი საფრთხეები აღრიდანვე არსებობდა. საქართველო ცდილობდა თავის მოკავშირედ გაეხადა ჩრდილო კავკასია, ქართული გაველენა გავრცელებულიყო იქ, ქართული ორიენტაციისა გამხდარიყვნენ ჩრდილო კავკასიის ტომები, მაგრამ ეს ხან ხერხდებოდა და ხან არა. საქმეს ართულებდა ისიც, რომ ჩრდილო კავკასიაში დროდადრო შემოიჭრებოდნენ ხოლმე უცხო ტომები, რომლებიც ახერხებდნენ ჩრდილო კავკასიელთა ერთი ნაწილის გადაბირებასაც და

ისინი ერთად ესხმოდნენ თავს საქართველოს. ასე მოხდა ქრისტეს შობამდე მესამე საუკუნის ბოლოსაც, როდესაც საქართველოს ჩრდილო კავკასიიდან შემოესივნენ სარმატები და მათთან ერთად ჩრდილო კავკასიელთა ნაწილიც.

იმამე ხანებში იბერიის (ქართლის) სამეფოს საფრთხე შეექმნა სომხეთიდანაც, მოხდა ისე, რომ იმ დროს სომხეთს მხარს უჭერდა რომის ძლიერი სახელმწიფოც და ქრისტეს შობამდე მეორე საუკუნის დასაწყისში სომეხმა მეფეებმა შეიძღეს არაერთი ქართული მხარის დაპყრობა. ცნობილი ბერძენი სწავლულის, სტრაბონის ცნობების ანალიზის საფუძველზე მეცნიერები ასკენიან, რომ იმ ხანებში სომეხმა მეფეებმა დაიპყრეს ტაო, სპერი, კოლა-არტაანი, ქვემო ქართლის ნაწილი. ქართველი ერი თავგანწირვით იბრძოდა დამპყრობთაგან, კერძოდ, სომეხთა მეფეებისაგან მიტაცებული ქართული მიწა-წყლის უკან დასაბრუნებლად და ამას აღწევდა კიდევ. მაგრამ სომეხთა მეფეებს მიზნად ჰქონდათ დასახული ეგრეთწოდებული დიდი სომხეთის შექმნა, კერძოდ, მთელი კავკასიისა და კავკასიის ცენტრის, შუაგულის, საქართველოს დაპყრობა (კავკასიის ცენტრს წარმოადგენდნენ იბერიის დედაქალაქები, მცხეთა და თბილისი და არა სომხეთის დედაქალაქები) და ისინი განაგრძობდნენ ბრძოლას ქართული მხარეების ხელახლა დასაპყრობად. შეიძლება ითქვას, რომ სომეხებსა და ქართველებს იმ ძველ ხანებში ბევრი ბრძოლა ჰქონდათ ერთმანეთთან, ბევრი სისხლიც დაუღვრიათ ერთმანეთისა, რაც ამწვავებდა ქართულ-სომხურ ურთიერთობებს. ქართველ-სომეხთა შორის მტრობა რომ წარმოიშვა, ეს სომეხთა ბრალია, რადგან უძველეს დროშივე მათ მიიტაცეს ქართული მხარენი და ქართველებს არ დაუპყრიათ სომხური მიწები. იმდროინდელი სატრანსპორტო საშუალებების პირობებში (ცხენი, ეტი, ურემი), რაკი სომხეთის მეფეებს დიდი სურვილი ჰქონდათ მთელი კავკასიის დაპყრობისა, ისინი საწადელს ვერ აისრულებდნენ, თუ კავკასიის შუაგულში, საქართველოში არ გაბატონდებოდნენ. მაგრამ ქართველი ერი სომეხებსე უფრო დიდ დამპყრობლებსაც არ ეპყებოდა და ვერ შეეგუებოდნენ სომეხთაგან ქართული მიწა-წყლის მიტაცებასაც. როგორც ჩანს, იმ ძველ ხანებშივე სომეხებმა მოინდომეს შავ ზღვაზე გასასვლელის მოპოვებაც

საქართველოს ხარჯზე, რასაც ქართველი ერი ეერ მოითმენდა. რაც შეეხება კავკასიის გაერთიანებას, ქართველთა მეფეებსაც ძველთაგანვე ჰქონდათ ეს მიზანი დასახული და ამ ნიადაგზეც ეჯახებოდა ერთმანეთს ქართველი და სომეხი ერების ინტერესები.

დიდ-დიდი დამპყრობლები ვახსენე. საქართველოს ისინი ოქროს ხანამდეც მრავალჯერ შემოესივნენ. აღსანიშნავია, კერძოდ, რომ მეთორმეტე საუკუნის წინარე ასწლეულებში ქართულ მიწა-წყალს ახსოვს ასირიელების, კიმერიელების, სკვითების, ურარტელების, სპარსელების, რომაელების, ბიზანტიელების, მაჰმადიანი არაბების, თურქ-სელჩუკების მრავალი შემოსევა. დამპყრობელი იმპერიები იმასაც ცდილობდნენ, რომ ერთმანეთისთვის წაეკიდებინათ, გადაემტერებინათ კავკასიის ხალხები - ისინი ხომ მოქმედებდნენ პრინციპით: გათიშე და იბატონე.

ქართველები თავგანწირვით, სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე იბრძოდნენ ყოველი ჯურის დამპყრობელთა წინააღმდეგ. ასე, მაგალითად, ქართველები თავდაუზოგავად ეომნენ ქრისტეს შობამდე პირველ საუკუნეში ჩვენს ქვეყანაში შემოჭრილი რომაელი მხედართმთავრის, რომის უსარმაზარი სახელმწიფოს ისტორიიდან საყოველთაოდ ცნობილი პომპეუსის ჯარს. ბრძოლის ველზე უამრავი ქართველი დაეცა. მათგან ბევრი ქალიც იყო. იგივე რომაელებს, იმავდროულად სპარსელებსაც არ შეუშინდა ქრისტეს შობიდან მეორე საუკუნის იბერიის დიდი მეფე ფარსმან ქველი. იმის გამო, რომ ფარსმან მეორე ქველი თავისი სამშობლოს სასი-ცოცხლო ინტერესებს იცავდა, მას დაუპირისპირდა რომის იმპერატორი ადრიანე. ფარსმან ქველმა შეძლო იბერიის სამეფოს დამოუკიდებლობა შეენარჩუნებინა რომისა და სპარსეთის იმპერიებთან ჭიდილში. მან იბერიას დაუბრუნა ადრე დაკარგული მიწა-წყალიც, კერძოდ, შავი ზღვის ქართული სანაპიროს ერთი ნაწილიც. რომის იმპერატორი ადრიანე ვერ ურიგდებოდა იბერიის, ფარსმან ქველის გაძლიერებას, კერძოდ, შავი ზღვის ქართული სანაპიროს დაბრუნებას ქართველთა მიერ, მაგრამ ადრიანეს მემკვიდრე რომის იმპერატორი იპულებული გახდა შეგუებოდა იბერიის, ფარსმან ქველის გაძლიერებას და მან გადაწყვიტა მტრობის ნაცვლად

მეგობრული ურთიერთობა დაემყარებინა ფარსმან ქველთან. ქართველთა წმინდა წიგნში, „ქართლის ცხოვრებაში“ (მასში შეტანილია ძველ ქართველ მემკვიდრეთა თხზულებები, რომლებშიც გადმოცემულია საქართველოს თავგადასავალი, გმირული ისტორია) ფარსმან ქველის შესახებ ნათქვამია: ის იყო უშიში, ვითარცა უხორცო. „ქართლის ცხოვრებაში“ ამ სიტყვებით შემკულია საქართველოს ცნობილი ქრისტიანი მეფეები. ფარსმან ქველის დროს ქრისტიანობა ჯერ არ იყო საქართველოს სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადებული. რადგან მეოთხე საუკუნემდეც ქართველები თავდადებით იბრძოდნენ თავიანთი სამშობლოს გასაძლიერებლად, თვითმყოფადობის დასაცავად, მაღლიერი ქრისტიანი შთამომავლობა არ იყოწყებდა წარმართი წინაპრების, კერძოდ, მეფეების, ფარნაუასის, ფარსმან ქველის და სხვათა ღვაწლს ერისა და სამშობლოს წინაშე.

სპარსეთის შემოტევები საქართველოსთვის უფრო და უფრო ხაშიში ხდებოდა. აღსანიშნავია ისიც, რომ ქართულ წარმართულ რელიგიას ზოგი რამ საერთო ჰქონდა სპარსეთის სახელმწიფო რელიგიასთან, ზოროასტრისმთან ანუ მაზდეანობასთან, ცეცხლთაყვანისმცემლობასთან. ეს ქმნიდა იმის საშიშროებას, რომ შეიძლება სპარსეთს ხელი შეწყობოდა საქართველოში გასაბატონებლად. ამის გამოც გამოცხადდა მეოთხე საუკუნის დასაწყისში ქრისტიანობა საქართველოს სახელმწიფო რელიგიად, მირიანის მეფობის ჟამს. რაც შეეხება ქრისტიანული მოძღვრების გავრცელებას საქართველოში, ეს გაცილებით ადრე მოხდა. ქრისტიანი ქართველი ერი მეტი შემართებით შეებრძოლებოდა დამპყრობელ სპარსეთს, რადგან ეს უკანასკნელი ებრძოდა, საზოგადოდ, ქრისტიანობას, რაც იწვევდა ქართველთა ანტისპარსული განწყობის გაძლიერებას. სპარსეთის აგრესიის წინააღმდეგ შეუპოვრად იბრძოდა ქართველი ერი, კერძოდ, ჩვენი სახელგანთქმული, დიდი მეომარი მეფის, ვახტანგ გორგასლის წინამძღოლობით.

ნიპილისტები ცდილობენ დაამკვიდრონ აზრი, რომ ვახტანგ გორგასალი სინამდვილეში არ ყოფილა დიდი მეფე, რატომღაც მის შესახებ შეითხზა ლეგენდები და ამ ლეგენდების წყალობით არისო გორგასალი განდიდებული.

საეკლესიო უსაფუძვლოა ვახტანგ გორგასლის ღვაწლის დაკ-
ნინება, რაც მას მიუძღვის ერისა და სამშობლოს წინაშე.
ქველ საქართველოში გორგასალს ისეთივე დიდ მეფედ
მიიჩნევენ, როგორც დავით აღმაშენებელსა და თამარ
მეფეს. ამგვარი შეხედულება დამკვიდრებულია, კერძოდ,
„ქართლის ცხოვრებაში“. ეს წმინდა წიგნი კი შექმნილია
ბაგრატიონთა სამეფო კარის მფარველობითა და თვალყურის
დევნებით. ვახტანგ გორგასალი არაა ბაგრატიონი, ის
ფარნავაზიანთა სამეფო დინასტიის წარმომადგენელია. თუ
გორგასალი დიდი მეფე არ იყო, „ქართლის ცხოვრება“ მას
საქართველოს ოქროს ხანის ორ მნათობს, დავით აღმა-
შენებელს და თამარ მეფეს ვერ გაუტოლებდა მეთორმეტე
საუკუნეშივე. ყურადღებას იპყრობს ერთი გარემოებაც: ამა
თუ იმ ქვეყნის პირველ ქრისტიან მეფეს უფრო განა-
დიდებდნენ ხოლმე, ვიდრე სხვა მეფეებს. სწორედ ასე მოხდა,
მაგალითად, ბიზანტიაში და სომხეთში. ბიზანტიის პირველი
ქრისტიანი იმპერატორი კონსტანტინე და სომხეთის პირველი
ქრისტიანი მეფე თრდატი გაცილებით უფრო განდიდებულნი
არიან, ვიდრე იმ ქვეყნების სხვა ხელმწიფენი. საქართველოში
ასე არ მოხდა: ვახტანგ გორგასალი გაცილებით უფრო დიდ
მეფედ მიიჩნიეს, ვიდრე წვენი პირველი ქრისტიანი მეფე
მირიანი. აღსანიშნავია ისიც, რომ ვახტანგსა და მირიანს
შორის დიდი დროც არ გასულა: მირიანი მეოთხე საუკუნეში
მოდეაწეობდა, გორგასალი – მეხუთეში. ისტორიისთვის ასი
წელი დიდ დროდ არ მიიჩნევა. წვენი წინაპრების, ქართველი
ერის მიერ ვახტანგ გორგასლის (კნობილ მეფე მირიანზე
მაღლა დაყენებაც მოწმობს, რომ გორგასალი სინამდვი-
ლეშიც დიდი მეფე იყო და არა მხოლოდ ლეგენდების
მიხედვით. ვახტანგ მეფის შესახებ მითები შეიქმნა იმის
საფუძველზე, რომ ის და მისი ჯარი უთანასწორო ბრძო-
ლებში ზეადამიანური შემართებით ეომებოდნენ საქართვე-
ლოს მტრების ურიცხვ ურდოებს.

სპარსეთის ხელისუფლებამ შეძლო და მეხუთე საუკუნის
პირველ მესამედში, 428 წელს მეფობა მოსპო სომხეთში.
სპარსეთს სურდა მეფობის მოსპობა იბერიის (ქართლის)
სამეფოშიც, მაგრამ მან ეს ვერ მოახერხა მეხუთე საუკუნეში.
ქართული სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნება ქართველი
ერისა და პირადად ვახტანგ გორგასლის თავგანწირული

ბრძოლის შედეგია. გორგასალი ცდილობდა არა მარტო ქართველების, არამედ უმეფოდ დარჩენილი სომხების დარაზმვასაც სპარსეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში. მეხუთე საუკუნის ოთხმოციან წლებში გორგასლის მიერ მოწყობილ სპარსეთის საწინააღმდეგო აჯანყებაში სომხებიც მონაწილეობდნენ. გორგასალმა გადაწყვიტა, სავსებით აღმოეფხვრა სპარსეთის პოლიტიკური გავლენა საქართველოში. ამ მიზნით მან მოაკვლევინა სპარსეთის აგენტი ნეენის ქვეყანაში - ეარსქენ პიტიახში. ვახტანგ მეფე ცდილობდა მთელი საქართველოს გაერთიანებას. მისი გავლენა ვრცელდებოდა სომხეთსა და ჩრდილო კავკასიაშიც. გორგასლის სახელთანაა დაკავშირებული რეფორმის გატარება ქართულ ეკლესიაში. მისი მეფობის ქამს და პირადად ვახტანგ მეფის მცდელობით ქართულმა ეკლესიამ ავტოკეფალია მოიპოვა, გაძლიერდა. საქართველოს დიდი მოამაგე, სახელოვანი ქართველი მეფე გორგასალი ავტოკეფალურ ქართულ ეკლესიას ეროვნულ მიზნებს დაუსახავდა. საფიქრებელია, ამის გამოც აუმხედრდა ვახტანგ მეფეს იბერიის ბერძენი არქიეპისკოპოსი მიქაელი.

მეექვსე საუკუნეში სპარსეთისა და ბიზანტიის იმპერიებმა ერთმანეთთან ომების ადგილად გაიხადეს დასავლეთ საქართველო. ეს ომები ძალიან დიდ ხანს გრძელდებოდა, რამაც გამოიწვია ქართული მიწა-წყლის აოხრება, გაჩანაგება, მრავალი ქართველის დაღუპვა. ცხადია, ქართველებისთვის მიუღებელი იყო როგორც სპარსელების, ისე ბიზანტიელების ბატონობა, მაგრამ დასავლეთ საქართველოს, მის მეფეებს იმ ხანებში იმდენი ძალა არ შესწევდათ, რომ ნეენი ქვეყნიდან ერთდროულად გაეძევებინათ ორი დიდი იმპერია. სპარსეთის პოზიციებს ამიერკავკასიაში განამტკიცებდა ისიც, რომ ამ იმპერიის ხელისუფლებამ თანდათანობით მოახერხა სომხური ეკლესიის თავკაცების გადაბირება.

სომხებს ჩაეშალათ დიდი სომხეთის შექმნის გეგმა. რაკი ეს არ გამოიყვიათ, მიზნად დაისახეს ახალი გეგმის განხორციელება - დიდი სომხური ეკლესიის შექმნა. რაც სომხეთის მეფეებმა ვერ შეძლეს, ის უნდა გაეკეთებინა დიდ სომხურ ეკლესიას; ის უნდა გაბატონდეს მთელს კავ-

კასიაში, კერძოდ, უნდა დაიქვემდებაროსო ქართული ეკლესია, ოცნებობდნენ სომხები. ამ მიზნით სომხური საკათალიკოსო გაურიგდა სპარსეთს: ამიერკავკასიაში პოლიტიკურად უნდა ებატონა სპარსეთს, ხოლო ქართული და კავკასიის აღმოსავლეთის (აღმოსავლეთის მიწა-წყალი ამჟამად კავკასიის აზერბაიჯანს უჭირავს) ქრისტიანული ეკლესიები, სპარსეთის მხარდაჭერით, სომხურ ეკლესიას უნდა დაექვემდებარებინა. მართალია, სპარსეთი მეოთხე და მეხუთე საუკუნეებში ცდილობდა ქრისტიანობის მოსპობას ამიერკავკასიის ქვეყნებში, მაგრამ მან ეს ვერ შეძლო. მაშინ სპარსეთმა სამოქმედო გეგმა შეიცვალა. იგი მოითხოვდა ამიერკავკასიის ქვეყნებისგან, მიეღოთ ქრისტიანობის ისეთი მიმდინარეობა, რომელიც დაუპირისპირდებოდა ბიზანტიაში აღიარებულ ქრისტიანულ მიმდინარეობას. სპარსეთი და ბიზანტია გამუდმებით ეომებოდნენ ერთმანეთს იმისთვისაც, თუ რომლის გავლენის ქვეშ უნდა მოქცეულიყო კავკასია. სპარსეთის ხელისუფალთა გათვლით, თუკი ამიერკავკასიის ქრისტიანული მიმართულება დაუპირისპირდებოდა ბიზანტიურს, ბიზანტიის იმპერია ვეღარ შეძლებდა ამიერკავკასიის ქვეყნებში გაბატონებას, აქ სპარსეთის იმპერიისთვის მეტოქეობის გაწევას.

სომხური ეკლესია დაჰყვა სპარსეთის ხელისუფალთა ნებას და გახდა მონოფიზიტური (გვიანდელი ტერმინით რომ ვთქვათ, გრიგორიანული), მაშინ, როდესაც ბიზანტიის ეკლესია იყო დიოფიზიტური (გვიანდელი ტერმინით – მართლმადიდებლური). ამის სანაცვლოდ სომხური ეკლესიის მესვეურები, სატეთმპყრობელნი ცდილობდნენ, სპარსეთის დახმარებით დაექვემდებარებინათ ქართული ეკლესია. ქართულმა ეკლესიამ მოიგერია სპარსეთისა და სომხური ეკლესიის შემოტევები, არ დაექვემდებარა სომხურ ეკლესიას, გახდა დიოფიზიტური (მართლმადიდებლური). ამის შედეგად მეშვიდე საუკუნის დასაწყისში მოხდა განხეთქილება ქართულ და სომხურ ეკლესიებს შორის, მაშინ, როდესაც ქართველთა კათალიკოსი იყო კირიონ პირველი, ხოლო სომეხთა კათალიკოსი – აბრაამი. აბრაამმა მიმართა თავის მრევლს, სომხებს: რაკი ქართველები გვეურნებიან ჩვენც და სპარსელებსაც, სომხებმა შეწყვიტეთ ყოველგვარი ურთიერთობა ქართველებთან, გარდა ვაჭრობისა - ქიღვა-გაყიდვა

ხომ ებრაელებთანაც გვაქვსო. ჩანს, რომ ქართველ-სომეხთა საეკლესიო განხეთქილება მოხდა სპარსეთის მცდელობითაც. ქართველ-სომეხთა ურთიერთობები მანამდეც მწვავე იყო და საეკლესიო განხეთქილებამ კიდევ უფრო გაამწვა. სხვათა შორის, ექვთიმე თაყაიშვილი მიიწინედა, რომ კირიონ პირველი დიდი შემართებით ებრძოდა სპარსეთისგან ზურგ-გამაგრებული სომხური ეკლესიის შემოტევას, დაიცვა ქართული ეკლესიის თვითმყოფადობა და ამ დამსახურებისთვის ჩვენ მას ძეგლი უნდა დაეკიდგათ.

ქართული ეკლესია არ ეპყებოდა ბიზანტიის ეკლესიის პრეტენზიებს და, მით უფრო, ქედს არ მოუხრიდა სომხურ ეკლესიას. ბიზანტიის ეკლესიამ თავიდან მოახერხა დასავლეთ საქართველოს დიდ ნაწილში გაბატონება. დასავლეთ საქართველოს იმ მხარეებში მღვდელმსახურება ბერძნულად აღესრულებოდა. ქართულმა ეკლესიამ იბრძოლა საუკუნეების განმავლობაში და მუათე საუკუნისათვის ბერძნული ეკლესია სავსებით გააძევა დასავლეთ საქართველოდან. განდევნა ის ჩრდილო კავკასიიდანაც. ჩრდილო კავკასია იმ ხანებში ძირითადად წარმართული იყო, მაგრამ საქართველოსა და ბიზანტიის ძალისხმევით იქ ქრისტიანობაც ვრცელდებოდა. ბიზანტიის იმპერია ცდილობდა, თავისი გაელენა გაეყრცელებინა მთელს საქართველოზე და ჩრდილო კავკასიაზეც. საქართველოს მიმართ ბიზანტიის ამგვარი პრეტენზიები მიუღებელი იყო ქართველი ერისთვის და რაკი ბიზანტიის იმპერიას ეწადა, საქართველოსთან მეტოქეობაში, ბრძოლაში თავის საყრდენად ჩრდილო კავკასიაც გამოეყენებინა, ჩვენი წინაპრები ცდილობდნენ, ბიზანტია და მისი ეკლესია ჩრდილო კავკასიიდანაც გაეძევებინათ.

რაც შეეხება სომხურ ეკლესიას, ის განხეთქილების შემდეგაც ცდილობდა ქართული ეკლესიის გამონოფიიტებას, დაქვემდებარებას. სპარსეთი რომ ახალი რელიგიით, მაჰმადიანობით აღფრთოვანებულმა, გაძლიერებულმა არაბებმა დაიპყრეს და ამიერკავკასიაშიც გაბატონდნენ, მათთვისაც უფრო მისაღები გახდა მონოფიზიტური სომხური ეკლესია და არა დიოფიზიტური (მართლმადიდებლური) ქართული ეკლესია. საქმე ისაა, რომ არაბთა სახალიფოსაც გამუდმებული ომები ჰქონდა ბიზანტიასთან. მონოფიზიტი (გრიგორიანი) სომხები უპირისპირდებოდნენ ბიზანტიის ეკლესიას

და ეს არაბთა ხელისუფალთ აწეობდათ. ქართული ეკლესია ბიზანტიურით დიოფისიტური რომ იყო, ამას არაბები ვერ ურიგდებოდნენ. მართალია, ბიზანტიის ეკლესიის პრეტენზიები საქართველოსთვისაც მიუღებელი იყო, მაგრამ არაბთა ხელისუფალთ მიაჩნდათ, რომ დიოფიზიტური ბიზანტიური და ქართული ეკლესიები მაინც ერთ ბანაკში იყვნენ, ხოლო მონოფიზიტური სომხური ეკლესია - სხვა ბანაკში.

სომხური ეკლესიის მესვეურები ქართული ეკლესიის დაქვემდებარების მიზნით თხზავდნენ ათასგვარ ზღაპრებსაც, ამდიდრებდნენ, ანვითარებდნენ სომხურ ეროვნულ იდეოლოგიას. მოკლედ რომ ვთქვათ, სომხური იდეოლოგიის ერთ-ერთი უმთავრესი თემა ისაა, თითქოს, ქართული კულტურა სომხური კულტურის ძლიერი ზეგავლენის შედეგადაა შექმნილი და ამ მხრივ დიდი ღვაწლი მიუძღვისო სომხურ ეკლესიას. ცხადია, ამგვარი შეხედულებები სინამდვილეს ახლოსაც ვერ ეკარება. ქართული კულტურა თვითმყოფადია, ის არაა სომხური კულტურის ნაწილი, სომხების წყალობით არაა შექმნილი. ეს ვრცელი საკითხია და ამჯერად მასზე საგანგებო მსჯელობის გამართვა ვერ მოხერხდება. მოლად არაფრის თქმაც არ ივარგებს. ავიდოთ, მაგალითად, ისეთი ფენომენი, როგორიცაა ქართული სიმღერა და მისი ნაირსახოვანი, ნაირფერადი გამოვლინებანი. მეგრული, სვანური, გურული, კახური და საქართველოს სხვა კუთხეების სიმღერები. ქართული სიმღერა ხომ გამოირჩევა დიდი ღირსებებით, ორიგინალურობით. ის ქართველი ერის დიდი მონაპოვარია. გრიგოლ რობაქიძის სიტყვით, ქართული სიმღერა ღმერთკაცების სიმღერაა. როგორც ქართული, ღმერთკაცების სიმღერა არაა წარმოშობილი სომხების ზეგავლენით, ასევე შეიძლება ითქვას ქართული კულტურის სხვა დარგებზეც თუ განშოტობებზე. ცხადია, ვერც იმას უარყოფთ, რომ სხვადასხვა ერების კულტურები ერთმანეთზე ახდენენ გარკვეულ გავლენას. გავიხსენოთ, მაგალითად, რომ უცხოეთში არსებულ ქართულ მიონასტრებში ქართველი ბერები დიდ შემოქმედებით მუშაობას ეწეოდნენ. ამის შედეგად მდიდრდებოდა ქართული კულტურა. ქართველი ბერების სხვა ხალხთა შვილებთან, წარმომადგენლებთან ურთიერთობის პროცესში იქნებოდა ორმხრივი გავლენებიც.

რაც შეეხება სომხეთს, იქ ქართული ეკლესია-მონასტრები დაფუძნდა მეოთხრეკტე, მეცამეტე საუკუნეებში სომეხთა შორის ქართული კულტურის შესატანად, გასავრცელებლად. საქმე ისაა, რომ იმ ხანებში კავკასიაში სომხური სახელმწიფოებრიობა აღარ არსებობდა, სომხეთის უდიდესი ნაწილი საქართველოს სამეფოს შემადგენლობაში მოექცა თვით სომხების სერვილისამებრ. საქართველოს ხელისუფალნი, მათი ჯარები იკავდნენ სომხეთს მტრებისგან, ქართული გარნიზონები იდგნენ სომხეთში, განდა იქ ქართული მოსახლეობაც და ქართული კულტურის კერებიც. ამ კერებს სხვა დანიშნულებაც ჰქონდათ, მაგრამ მათი მეშვეობით, ნებით თუ უნებურად, ქართული კულტურაც ვრცელდებოდა სომეხთა შორის.

სომხური ეკლესიის მესვეურების, სომხური ეროვნული იდეოლოგიის შემქმნელების მიზანი კი იყო ენევენებიანთ, თითქოს, ქართველები სომხების დახმარების გარეშე სასიკეთოს, ღირებულის ვერაფერს შექმნიან, თითქოს, ქართველებს მხოლოდ სომეხთა წინამძღოლობით შეუძლიათ იცხოვრონ, იმოქმედონ. ამიტომაც ქართული ეკლესიაც სომხურს უნდა ექვემდებარებოდეს, მონოფიზიტური, გრიგორიანული უნდა გახდესო. სხვას რომ თავი დავანებოთ, ხომ უტყუარი ფაქტია, რომ დავით აღმაშენებელმა, გიორგი მწიგნობართუხუცეს-ტყონდიდელმა და მათმა თანამოსაგრეებმა დიდი ბრძოლით შექმნეს უპლიერესი ქართული სახელმწიფო, რომელსაც სომხები თხოვდნენ თავიანთი ქვეყნისა და დედაქალაქ ანისის გამოსსნას მტრებისგან. როგორც დავით აღმაშენებელს და მის თანამებრძოლებს არ დასჭირვებიათ სომეხთა წინამძღვრობა (პირიქით, ქართველები ესმარებოდნენ სომეხებს), უფრო ადრეც ქართველი ერი არაფრით ჩამოუვარდებოდა სომხებს. მეფეთმეტე საუკუნემდეც ქართველებს სომხებზე ნაკლები მიღწევები არ აქონიათ, საზოგადოდ, და, კერძოდ, კულტურის სფეროში. სხვას რომ თავი დავანებოთ, ამის დამადასტურებელია უნიკალური ძველი ქართული საგალობლების, გალობის შექმნა. შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანიც“ ციდან არ ჩამოფრენილა, ის ადრინდელი, მრავალსაუკუნოვანი ქართული კულტურის წიაღში იშვა. ასე რომ, სომხური იდეოლოგიის შემოქმედთა პრეტენსიები

საქართველოს, ქართველი ერის მიმართ სრულიად უსაფუძვლოა, აბსურდულია.

ახალი რელიგიით, მაჰმადიანობით აღფრთოვანებული, გაძლიერებული, დარაზმებული არაბი დამპყობლები მეშვიდე საუკუნიდან რისხვად მოეწოდნენ მრავალ ქვეყანას. მათ დაამხვეს, დაიმორჩილეს სპარსეთის უზარმაზარი იმპერია, ფრთხად შეავიწროვეს ბიზანტიის იმპერიაც. მაჰმადიანები გაბატონდნენ ესპანეთის დიდ ნაწილშიც. რაკი არაბებმა სპარსეთი დაიპყრეს, სპარსეთის მომიჯნავე კავკასიის დამორჩილებაც მოისურვეს. კავკასიაში, კერძოდ, საქართველოში ფეხის მტკიცედ მოკიდება არაბებმა განიზრახეს იმის გამოც, რომ მათ არ ეპყებოდნენ კავკასიის ჩრდილოეთით მოზინადრე ხაზარები, არაბებსა და ხაზარებს შორის ხშირად იმართებოდა სასტიკი ბრძოლები. ხაზარები ბიზანტიის მოკავშირედაც გამოდიოდნენ არაბთა წინააღმდეგ ომებში. ამ დაპირისპირების ასპარეზად ამიერკავკასია, კერძოდ, საქართველოც იქცა, რის შედეგადაც ჩვენი ქვეყანა ოხრდებოდა, ჩანაგდებოდა.

არაბებმა დაიპყრეს ვახტანგ გორგასალის ქალაქი, საქართველოს გული თბილისიც. მას შემდეგ, რაც სისასტიკით განთქმულმა არაბთა სარდალმა, მურვან ერუმ დაარბია, აიკლო საქართველო, არაბმა დამპყრობლებმა შექმნეს თავიანთი საყრდენი საქართველოში, თბილისის საამირო, რომელიც თბილისის გარდა არაერთ ქართულ მხარეს მოიცავდა. ასე გადააქციეს მაჰმადიანმა არაბებმა ქართველთა დედაქალაქი თავიანთ ერთ-ერთ ცენტრად. მაჰმადიანთა ბატონობა თბილისში თითქმის ოთხას წელიწადს გაგრძელდა, მანამ, სანამ დავით აღმაშენებელმა არ იხსნა ქართველთა დედაქალაქი. აღსანიშნავია, რომ მურვანს ერუ ქართველებმა შეარქვეს. ეს გამოიწვია იმან, რომ მურვანი უარს ამბობდა ქართველებთან ყოველგვარ მოლაპარაკებაზე. ჩანს, მას და საქართველოში მის გამომგზავნ არაბთა სახალიფოს ხელისუფლებას მიაჩნდათ, რომ ქართველები დაუმორჩილებელი კატეგორიის ხალხია და გადაწყვეტილი ჰქონდათ ქართველი ერის გაჟლეტა, სურდათ საქართველო ქართველების გარეშე, ან გადაგვარებული ქართველებით

დასახლებული. ქართველთა გადასაგვარებლად რომ მოქმედებდნენ არაბი დამპყრობლები, სწორედ ამიტომ იოანე საბანისძეს აღმოხდა მწარე სიტყვები: „აღვერიენით ერსა უცხოთა“. ცხადია, იოანე საბანისძე და ქართველი ერის სხვა საუკეთესო შვილები არ ეგუებოდნენ არაბთა ბატონობას საქართველოში, ებრძოდნენ დამპყრობელს ხმლითაც და კალმითაც.

მტერმა ამა თუ იმ ქვეყანას შეიძლება ჩამოაგლიჯოს სანაპირო მხარეები, მაგრამ, როგორც ილია ჭავჭავაძე იტყოდა, გული კერ შეუწგრთის. ასე მოხდა, კერძოდ, საქართველოს ოქროს ხანის შემდგომი საუკუნეების განმავლობაში. მაგალითად, თურქეთმა და სპარსეთმა ჩვენი ქვეყნის არაერთი სანაპირო კუთხე მიიტაცეს, მაგრამ საქართველოს შიდა მხარეებში, კერძოდ, საქართველოს გულში, ქართლში ამ დამპყრობლებმა ფეხის მოკიდება ვერ შეძლეს ქართველი ერის თავგანწირული ბრძოლის წყალობით. რაც შეეხებათ არაბებს, მათ დაიპყრეს ქართლი და ცდილობდნენ თბილისი მაჰმადიანურ ქალაქად ექციათ. ოთხასი წლის განმავლობაში თბილისი აღარ წარმოადგენდა ქართველ მეფეთა სატახტო ქალაქს, ის მაჰმადიანი ამირების რეზიდენციად აქციეს. როდესაც ერს გულს შეუწგვეს, ის შეიძლება ჩვეული შემართებით ვეღარ ებრძოლოს დამპყრობელს. მაგრამ ქართველ ერს არაბთა ბატონობის დროსაც არ დაუკარგავს ბრძოლის უნარი. იმ ხანებში მტრისადმი წინააღმდეგობის გაწევის მძლავრი კერები შეიქმნა საქართველოს განაპირა მხარეებში, კახეთში, დასავლეთ საქართველოში, ტაო-კლარჯეთში. საქართველოს ამ ნაწილებში საგანგებოდ ზრუნავდნენ ქართული კულტურის განვითარებაზეც. ამ მხრივ, როგორც ცნობილია, განსაკუთრებით გამოიწინეს თავი ქართველმა მოღვაწეებმა ტაო-კლარჯეთში. მარტო გრიგოლ ხანცთელის ოთხმოცწლიანი საოცარი მოღვაწეობაც ხომ მრავლისმეტყველი მოვლენაა ქართული კულტურის საგანძურში, ოქროს ფონდში. გრიგოლ ხანცთელი ქართლელი იყო, მაგრამ რადგან მტერი ქართლში ქართული სკლის ნაკლებს უფრო ახერხებდა, ვიდრე საქართველოს განაპირა მხარეებში, დიდმა გრიგოლმა თავისი მოღვაწეობის ძირითად ასპარეზად ტაო-კლარჯეთი აირჩია. მისი მიმ-

დეერები, მოწაფეები, მოწაფეთა მოწაფეები მთელ საქართველოს მოეფინენ. მისმა ერთ-ერთმა მიმდევარმა და ბიოგრაფმა, გიორგი მერჩულემ ოქროს სიტყვებიც, ოქროს ფორმულა დაუტოვა შთამომავლობას: „ქართლად ფრიადი ქუეყანაი აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ღოცვაი ყოველი აღესრულების“. ეს სიტყვები მეათე საუკუნის შუა ხანებში დაიწერა, რითაც გიორგი მერჩულემ მოუწოდა საქართველოს ყოველი კუთხის შვილებს, ჩვენი ქვეყანა, საქართველო ერთიანი უნდა იყოსო და არა დანაწევრებული (საქართველოს დაქვეცმაცებას ყოველი ღონით ცდილობდნენ დამპყრობლები, ამ მიზნით არაფერს იშურებდნენ ქართველთა ერთი ნაწილის მაინც გადასაგვარებლადაც). გიორგი მერჩულის სიტყვით, სადაც წირვა-ღოცვა ქართულ ენაზე სრულდება, იქ ყველგან ქართლია. ქართლი ამ შემთხვევაში მთელი საქართველოს აღმნიშვნელია. ჩვენს წმინდა წიგნსაც ხომ „ქართლის ცხოვრება“ ჰქვია, მაგრამ მასში მოთხრობილია არა მარტო საკუთრივ ქართლის, არამედ მთელი საქართველოს ისტორია, თავგადასავალი. გიორგი მერჩულე როცა თავის ოქროს სიტყვებს აქანდაკებდა, მაშინ წირვა-ღოცვა ქართულად სრულდებოდა საკუთრივ ქართლშიც, კახეთშიც, ტაო-კლარჯეთშიც, აფხაზეთშიც და საქართველოს სხვა მხარეებში. ქართველი ერის ჯანსაღი, მოწინავე, ეროვნული შეგნების მქონე ნაწილი ესწრაფვოდა საქართველოს მტკიცედ გაერთიანებას (სხვანაირად ძნელი იყო მრავალრიცხოვან მტრებთან გამკლავება), დიდი საქართველოს შექმნას, ქართველთა დიდ ერად ქცევას. დიდ ქართველს, გიორგი მერჩულეს ამ სწრაფვამ შეაქმნევინა ხსენებული ოქროს ფორმულა. აქვე უნდა მოვიხსენიოთ იოანე-ზოსიმეც, მისი „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი“. ავტორის შეხედულებით, ქართული ენა გამორჩეულია, ის მსოფლიო ენად უნდა იქცეს, ღმერთი მეორედ მოსვლისას კაცობრიობას ქართული ენით განიკითხავსო. მკვლევართა აზრით, „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაიში“ ასახულია ისიც, რომ მეათე საუკუნემდე ქართველ ერს დაახლოებით ხუთიათასწლოვანი

დიდი წარსული ჰქონდა. საზოგადოდ, ძველი ქართველებისთვის დამახასიათებელია მღუღარებაი სულისაი, რამაც მტკიცე საძირკველი შეუქმნა საქართველოს ოქროს ხანას.

მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მოთხოვნით, ზეგავლენით დამკვიდრდა აზრი, თითქოს, ქართველ დიდებულთა დიდი უმრავლესობა სამშობლოს მოღალატე იყო. არაა ეს სწორი. ამის დასტურია იოანე მარუშისძის მაგალითი, მისი ქმედება. იოანე მარუშისძე ქართლის ერისთავი იყო მეათე საუკუნის სამოცდაათიან წლებში (ამ დროისათვის არაბთა, იგივე თბილისის მაჰმადიანი ამირას ხელისუფლება ნვენში დასუსტებულია). დავით კერაპალატთან და ბაგრატ მესამესთან ერთად მარუშისძემ დიდი წვლილი შეიტანა საქართველოს გაერთიანების საქმეში. საქართველოს გაერთიანების შემდეგ ქართველი ერისთავების უფლებები შეიზღუდებოდა. ეს აუცილებელი იყო საქართველოს ძლიერი სახელმწიფოს ასაშენებლად. მით უმეტეს, ერისთავების უფლებებს შესღუდავდა გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფე, ბაგრატ მესამე, რომელიც გამოირჩეოდა შეუპოვრობით, სიმკაცრით. მაგრამ იოანე მარუშისძემ სამშობლოს ინტერესები პირადულზე მაღლა დააყენა. მარუშისძეს რომ დიდი წვლილი არ მიუძღოდეს სამშობლოს წინაშე, სიტყვაძვირი მემატიაზე მას დავით კერაპალატისა და ბაგრატ მესამის გვერდით ვერ დააყენებდა. ამ ანონიმი მემატიალის თხზულება შეტანილია „ქართლის ცხოვრებაში“, რომელიც საქართველოს სამეფო კარის ინიციატივითაა შექმნილი და ძირითადად მეფეებისა და ომების შესახებ მოგვითხრობს: ეს გასაგებიცაა, რადგან საქართველოში თითქმის განუწყვეტელი ომიანობა იყო და ქართველი ერი თავისი მეფეების წინამძღოლობით იბრძოდა. „ქართლის ცხოვრებამ“ სამართლიანად მიაგო პატივი მარუშისძესაც.

სახელოვანი ქართველი ხელმწიფის, დავით კერაპალატის საქმიანობიდან ამჯერად ერთ მამენტს გამოვყოფ (დავითს რომ დიდი წვლილი მიუძღვის საქართველოს გაერთიანებაში, ეს უკვე ვახსენე). დავით კერაპალატის თანადროული მემატიალის ცნობით, ამ ხელმწიფემ დაიკავა იმ დროს ცნობილი, ვანის ტბის პირას მდებარე ქალაქი მანასკერტი, იქედან მაჰმადიანები გაასახლა და მათ ადგილზე ქართ-

ველები და სომხები დაასახლა. ცხადია, ამ ფაქტმა მაჰმადიანური, ისლამური სამყარო აღაშფოთა. რამ გამოიწვია დავით კურაპალატის ამგვარი რადიკალური მოქმედება მაშინ, როდესაც საქართველოს მომიჯნავე ქვეყნები მაჰმადიანური იყო? საქმე ისაა, რომ ისლამური სამყარო მიზნად ისახავდა კავკასიის გამაჰმადიანებას, გამკესლიმებას. ამ გეგმის მიხედვით, ამიერკავკასიაში, კერძოდ, საქართველოში მოსახლეობის დიდი უმრავლესობა უნდა ყოფილიყო მაჰმადიანური, ხოლო ქრისტიანთა რიცხვი თანდათან უნდა შემცირებულიყო. ქართველი ერი, საქართველოს ხელისუფალნი, ცხადია, იბრძოდნენ იმისათვის, რომ საქართველოში და მთელ კავკასიაში ქრისტიანობის პოზიციები არ შესუსტებულიყო. ქართველთა ეს მრავალსაუკუნოვანი, შეუპოვარი ბრძოლა მისაღები უნდა ყოფილიყო ჩვენი ქვეყნის მეზობელი, ქრისტიანული ბიზანტიის იმპერიისთვისაც, მაგრამ იმპერია რაღა იმპერია იქნებოდა, თუ ის თავისი მოკავშირის ჩაყლაპვასაც არ ინდომებდა. იმპერიები და იმპერატორები ხომ ბუნებით გაუმადლარნი არიან!

ვითომ ერთმორწმუნე ბიზანტიის იმპერიის აგრესია საქართველოს მიმართ (მას ჩვენი ქვეყნის ჩაყლაპვის მოსურნე „ერთმორწმუნე გველქმები“ შეიძლება ვუწოდოთ) საუკუნეების განმავლობაში გრძელდებოდა. მეთერთმეტე საუკუნეში საქართველოს ჭირად ექცნენ ბულგართმშკესვრელად წოდებული ბიზანტიის იმპერატორი ბასილ მეორე და მისი მემკვიდრენი. საქართველოს გაერთიანება, გაძლიერება ბიზანტიისთვის მიუღებელი აღმოჩნდა. ბიზანტია ცდილობდა, გაბატონებულიყო მთელს კავკასიაში და გაძლიერებულ საქართველოში მან თავისი მეტოქე დაინახა. მართლაც, გაერთიანებული საქართველოს პირველივე მეფემ, ბაგრატ მესამემ დასახა გეგმა საქართველოს მეთაურობით მთელი კავკასიის გაერთიანებისა (ამის შედეგად კავკასიელები შეიძლებდნენ გამკლავებოდნენ ურიცხვ მტრებს). თუ ეს გეგმა განხორციელდებოდა, ბიზანტიას მთელი კავკასიიდან გუდანაბადი უნდა აეკრა, რის გაგონებაც ბიზანტიელებს არ უნდოდათ. ბიზანტიის იმპერიამ მეთერთმეტე საუკუნეში შეძლო მთელი სომხეთის დაპყრობა (იმასაც კი მიაღწია, რომ სომეხთა საპატრიარქო სომხეთიდან გააძევა, ლტოლვილად

აქ(ცია) და ამასვე უპირებდა საქართველოსაც, ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის მოსპობასაც კი (ვდილობდა).

მას შემდეგ, რაც ბიზანტიის იმპერატორმა ბასილ მეორემ ბულგარელთა შემუსვრა დაასრულა, ქართველი ერის შემუსვრაც განიზრახა. მან 1021-1022 წლებში საშინელი ომი დაატეხა თავს საქართველოს. უზარმაზარმა ბიზანტიამ, საქართველოზე ბევრად დიდმა, თავისი ძალები არ იკმარა და დაქირავებული ურდოებიც შემოუსია ჩვენს ქვეყანას. მტრის რიცხობრივი, თვალში საცემი სიჭარბის, უპირატესობის მიუხედავად, ქართველები ახალგაზრდა მეფის, გიორგი პირველის მეთაურობით გამირულად იბრძოდნენ. მოგვიანო ხანის უნიკალური ქართული წერილობითი ძეგლის, „ხელმწიფის კარის გარიგების“ (ცნობით, საქართველოს მეფემ, გიორგი პირველმა დიდმა ბიზანტიის იმპერატორი, ბასილ მეორე გააქცია. მთლად ასე არ მომხდარა, მაგრამ ფაქტია, რომ საქართველოს ჯარი დიდი შემართებით ეომა ბიზანტიელებს და ზოგიერთ ბრძოლაში დაამარცხა კიდეც ეს ძალზე ძლიერი მტერი. ერთი სომხური წყაროს სიტყვითაც, ამ ომში „ქართველთა მხედართმთავრები რატი და ზოიატი (ანუ ზვიადი) ღომისებური კვეთებით ელეტდნენ“ ბიზანტიელებს. ბიზანტიელი მემკვიდრე კედრენეც კი ვერ მაღავეს ქართველთა წარმატებას ერთ ბრძოლაში. ეურადღებას იპყრობს ამ ომის დროს მომხდარი ერთი საოცარი ფაქტიც. გიორგი პირველს ეცდია ბიზანტიასთან ბრძოლაში მოკავშირედ გაეხადა ეგვიპტის მაჰმადიანი სულთანსი პაქემი. ეს უკანასკნელი ქრისტიანობის მტერი იყო, მას დაუნგრევეია გოლგოთა, სხვა ტაძრებიც, მაგრამ გიორგი მეფე იძულებული გამხდარა, საქართველოს დაპყრობის მოსურნე ერთმორწმენე ბიზანტიის წინააღმდეგ ომში ქრისტიანობის მტერ სულთანსაც კი შეკავშირებოდა. საბოლოოდ, ბიზანტიის იმპერია, ქართველთა თავგანწირული ბრძოლის გამო, იძულებული გახდა უარი ეთქვა ისეთ მხეცობაზე, სისხლისმსმელობაზე, როგორიც ბულგარეთში იკისრა. ბიზანტიის იმპერატორებმა ვერ მოსპეს ქართული სახელმწიფოებრიობა. მართალია, დავით კურაპალატის გარდაცვალების შემდეგ (საფიქრებელია, ბიზანტიელებმა მოაწყვეს და განახორციელეს დავითის მკვლელობა) ბასილ მეორემ დაიპყრო

ტაოს, დავით კურაპალატის სამეფო, მაგრამ დანარჩენ საქართველოში ბიზანტიის იმპერიამ ვერ შეძლო ქართული სახელმწიფოებრიობის მოსპობა, ხელყოფა. ქართველმა ერმა საყოველთაო-სახალხო ბრძოლა გაუმართა ერთმორწმუნე დამპყრობლებს. ამ ბრძოლაში მონაწილეობდა ერიც და ბერიც. ბიზანტიასა და საქართველოს შორის მომხდარი დიდი ომის მომდევნო წლებშიც, ბასილ მეორის მეგკეიდრე იმპერატორებიც კვლავ უტყუდნენ საქართველოს. ქართველი ერის ღირსეულმა შვილებმა ამ ბრძოლის უამს თავდადების, დიდი მამულიშვილობის მაგალითები შემოუნახეს, უანდერძეს შთამომავლობას. ამ მხრივ გამორჩეულია ტბეთის ეპისკოპოსის, საბა მტბევარის ღვაწლი სამშობლოს წინაშე. მეუფე საბამ არ დაიჯერა ეგრეთწოდებული ერთმორწმუნის, ბიზანტიის იმპერიის ფარისევლობა, მაცდური ზღაპრები, თითქოს, ის საქართველოში შემოდიოდა, როგორც მოყვარე. მეუფე საბა და მისი თანამოაზრეები ხედავდნენ, რომ ბიზანტიელებს საქართველოს დამონება, გაბერძნელება სურდათ. საბა მტბევარს გვერდში დაუდგა ანჩის ეპისკოპოსი, ეზრა ანჩელი და ამ ორი ეპისკოპოსის მეთაურობით ქართველი მეომრები თავგანწირვით ეომნენ მომხედურ, დამპყრობელ ბიზანტიელებს, აიძულეს ისინი, შეეწერებინათ აგრესია საქართველოს მიმართ. ბიზანტიის იმპერიის ვერაგობა ისე ღრმად ჩარწენილა ქართველთა მეხსიერებაში, რომ როდესაც მოგვიანებით თურქ-სელჩუკთა შემოსევებმა ლამის წაღვეს ბიზანტიაც და საქართველოც, როცა ბიზანტია-საქართველოს ერთობლივი ფრონტი უნდა შეექმნა ველურ თურქ-სელჩუკებთან საომრად, მაშინაც ქართველები ხაზგასმით აღნიშნავდნენ, რომ ბერძნებიც (ანუ ბიზანტიელები) საქართველოს მტრები, მოძალადეები იყვნენ. „ქართლის ცხოვრების“ თანახმად, საქართველოს მეფეს, გიორგი მეორეს მეთერთმეტე საუკუნის სამოცდაათიან წლებში „მომადლა ღმერთმან მძლავრებისაგან ბერძენთასა წახმულნი ციხენი“. იმ დროს ძალზე სახიფათო იყო საქართველოსთვის თურქ-სელჩუკთა შემოსევები, მაგრამ ერთმორწმუნის მძლავრობა, აგრესია ღრუბითაც კი ვერ შეუფუთავთ ქართველებს, სამომავლოდ, უკეთესი დროისთვის ვერ გადაუდვიათ მასზე საუბარი.

ქართველმა ერმა შეძლო გამკლავებოდა ბიზანტიის იმპერიის შემოსევებს, აგრესიას, ვერაგობას, ბიზანტიამ ვერც ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმება მოახერხა (ავტოკეფალიის დასაცავად ფრიად იღვაწა, დაშერა ცნობილი, დიდი ქართველი, გიორგი მთაწმინდელი), მაგრამ ამდენი ბრძოლის შემდეგ ჩვენს წინაპრებს ცოტა ხნით შესვენების, სულის მოთქმის საშუალებაც არ მიეცათ. ასპარეზზე გამოსჩნდნენ ახალი დამპყრობლები, ველური, თანაც მაჰმადიანი თურქ-სელჩუკები. მათი ურდოები შუა აზიიდან დაიძრნენ და მრავალ ქვეყანას შეესივნენ. შუა აზიაში და მის არემარეზე, საერთოდ, ხშირი იყო დემოგრაფიული აფეთქებები, ხალხი კერძოდ მრავლდებოდა. თურქ-სელჩუკებიც ფრიად გამრავლებულან, მათი მეურნეობის უმთავრესი დარგი მესაქონლეობა იყო და ახალ-ახალი საძოვრებისთვის, ნადავლისთვის ისლამის დროშით იბრძოდნენ სხვადასხვა ქვეყნების დასაპყრობად.

საქართველოში თურქ-სელჩუკთა გამანადგურებელი შემოსევები მეოთხრმეტე საუკუნის სამოციან წლებში დაიწყო. ჩვენი ქვეყნისთვის ბიზანტიის იმპერიის შემოსევები საშინელება იყო, მაგრამ ბიზანტიელთა დაპყრობები რომ თურქ-სელჩუკებმა ჩაანაცვლეს, ეს უარესი შავბედობა გამოდგა. ბიზანტიას ის მაინც არ ჰქონდა მიზნად დასახული, რომ მთელი საქართველო თავისი ჯოგების საძოვრებად ექცია. თურქ-სელჩუკებს კი ამგვარი რამ დაგეგმილი ჰქონდათ. ისინი ცდილობდნენ მაჰმადიანთა მომრავლებასაც საქართველოში. მოკლედ რომ მოვტრათ, საქართველოს თავს დაატყდა დიდი თურქობა ანუ დიდი უბედურება. აღსანიშნავია, რომ თურქ-სელჩუკთა სახელმწიფოს მესვეურები ცდილობდნენ მომთაბარე, ველური სელჩუკთა ტომების ბინადარ ცხოვრებაზე გადაყვანას. სელჩუკთა დიდი ნაწილი ამაზე უარს აცხადებდა. ეს უკანასკნელნი თურქ-სელჩუკთა სახელმწიფოს ხელისუფლებამ თავიდან მოიშორა იმით, რომ ბიზანტიას და ამიერკავკასიას, კერძოდ, საქართველოს მიუსია. ჩვენმა მეზობელმა სომხებმა ბიზანტიისა და თურქ-სელჩუკთა შემოსევებს ვერ გაუძლეს, აიყარნენ სამშობლოდან, სხვა ქვეყნებში გადაიხვეწნენ, იქ დამკვიდრდნენ. ქართველმა ერმა კი მედგარი წინააღმდეგობა გაუწია ჯერ ბიზანტიელ დამპყრობლებს და შემდეგ ველური

თურქ-სელჩუკების წინაშეც არ მოუხრია ქედი, არ დაუყრია ფარ-ხმალი. ცნობილია, მაგალითად, რომ საქართველოს მეფის, ბაგრატ მეოთხის საჯებომპყრობლობის ჟამს თურქ-სელჩუკები ორგზის შემოესივნენ საქართველოს, ჩვენს ქვეყანაში ბევრი ადგილი ააოხრეს, ჩვენი მდინარეების წყლებიც სისხლისფრად შედლებს, მაგრამ ბაგრატ მეფე მაინც ვერ დაითანხმეს, რომ საქართველოს ხარკი ეხადა თურქ-სელჩუკებისთვის. რა თქმა უნდა, ეს ფაქტი იმაზე მეტყველებს, რომ ქართველ ერს, ბაგრატ მეოთხის მეთაურობით, შეეძლო თურქ-სელჩუკებთან ბრძოლა და თავგანწირვით იბრძოდა კიდევ. აღსანიშნავია ისიც, რომ თურქ-სელჩუკებმა მეთერთმეტე საუკუნეშივე შეძლეს ბიზანტიის მიწა-წყლის დიდი ნაწილის მიტაცება. ახლანდელი თურქეთი ბიზანტიის ყოფილ ტერიტორიაზეა განთავსებული. ამ მიწა-წყლის დიდი ნაწილი სწორედ თურქ-სელჩუკებმა წაართვეს ბიზანტიელებს. მაჰმადიან თურქ-სელჩუკებს დაგეგმილი ჰქონდათ კონსტანტინოპოლისა და ევროპის ქვეყნების დაპყრობაც, მაგრამ მათ ამაში ჯვაროსანთა ლაშქრობებმა შეუშალეს ხელი. აღსანიშნავია, რომ მრავალცოლიან სელჩუკთა სულთნებს ძალიან ბევრი შვილები ჰყავდათ. შვილებს, ასევე, თავიანთ ნათესავებს, ამაღის წევრებს სულთნები ურიგებდნენ დაპყრობილ ქვეყნებს, მხარეებს. ამიერკავკასიის, კერძოდ, საქართველოს მხარეების გაჩუქებასაც აპირებდნენ სელჩუკთა სულთნები. თურქ-სელჩუკები დიდი რაოდენობით დამკვიდრდნენ სომხეთსა და კავკასიის ალბანეთშიც. ცხადია, მათ სურდათ საქართველოშიც მტკიცედ, გულუშიშრად, უსაფრთხოდ დამკვიდრებაც, მაგრამ მოკლად ასე ვერ შეძლეს დავით აღმაშენებლის გამეფებამდეც, ქართველთა წინააღმდეგობის გამო. და მაინც თურქ-სელჩუკთა შემოსევებმა, მათმა თარეშმა მიძიმედ დაჭრეს საქართველო და ვინ იცის, როგორ წარიმართებოდა ჩვენი ქვეყნის ბედი, ღმერთს მისთვის რომ არ მოეკლინა გენიოსი, სასწაულთმოქმედი მეფე დავით აღმაშენებელი.

საქართველოს ოქროს ხანა

ცნობილი მეცნიერი და მოღვაწე, ზურაბ ავალიშვილი წერდა: ოქროს ხანაშიო საქართველოს ცხოვრება წარმოადგენდა სურათს, ბევრისთვის ახრითაც მიუწვდომელს. მართლაც საოცარია, რომ ამდენჯერ მძიმედ დაჭრილმა საქართველომ მოკლე დროში მოიშუშა მრავალრიცხოვანი, მტრებთან სამეკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლებში მიღებული საშიში ჭრილობები და მეთორმეტე საუკუნეში ქართველმა ერმა ოქროს ხანა შეიქმნა.

ცნობილია, რომ როდესაც თექვსმეტი წლის დავით აღმაშენებელი გამეფდა 1089 წელს, მამასისი, საქართველოს მეფე გიორგი მეორე ჯერ ახალგაზრდა კაცი იყო. მეცნიერთა ნაწილი მიიჩნევს, რომ იმ წელიწადს საქართველოს სამეფო კარზე მოხდა შეთქმულება თუ გადატრიალება, რომლის შედეგადაც გიორგი სამეფო ტახტიდან ჩამოაგდეს და დავითი გაამეფეს. ეს მოსაზრება მიუღებელი ჩანს. როდესაც მოგვიანებით დავით აღმაშენებლის შვილი, საქართველოს მეფე, დემეტრე პირველი თავისმა ვაჟმა და ტახტის მემკვიდრემ, დავით მეხუთემ აიძულა მეფობაზე უარი ეთქვა, დემეტრე ბერადაც აღკვეცეს. თუ გიორგი მეორეც ძალის გამოყენებით აიძულეს დაეთმო სამეფო ტახტი, მასაც მოწინააღმდეგენი ან მოკლაუდნენ, ან დააპატიმრებდნენ, ან ბერად მაინც აღკვეცდნენ, როგორც ეს ხდებოდა იმდროინდელ მსოფლიოში. არაფერი ამის მსგავსი მაშინ საქართველოში არ მომხდარა. გიორგი მეორის მეფობის უამს საქართველო მოიცუა, ლამის შეჭამა დიდმა თურქობამ, ჩვენი ქვეყანა საშინლად დააზარალა ძლიერმა მიწისძვრებმაც. ამავე დროს, საქართველოში სწამდათ, რომ ბაგრატიონები ღვთისმშობელი მარიამის ნათესავებია, ჩვენი ქვეყანა ღვთისმშობლის წილხვედრია და თავის დროზე წმინდა ნინოც ღვთისმშობელმა მოაველინა საქართველოში ქრისტიანობის დასამკვიდრებლად. ქართველ ერს სჯეროდა, რომ ღმერთი, იესო ქრისტე საქართველოს არ გასწირავდა. არადა, გიორგი მეორის მეფობის უამს, მეტადრე 1080 წლიდან, როდესაც ჩვენში დიდი თურქობა თვალში საცემი გახდა, საქართველო განწირულ ქვეყანას დაემსგავსა. ამ მძიმე ვითარებაში ხალხმა იმედის თვალი მიაპყრო

უფლისწულს, ტახტის მემკვიდრე დაეითს, რომელიც ჭაბუკობის ჟამსაც ძლიერი ჭკუა-გონებით გამოირჩეოდა. ხალხში გაჩნდა რწმენა, რომ ღვთისმშობელი მარიამის, იესო ქრისტეს მფარველობით საქართველოს იხსნიდა ღვთით, ჩვენი ქვეყნის სამეფო ტახტის მემკვიდრე და არა მეფე გიორგი მეორე. როგორც ეტყობა, გენიოს უფლისწულ ღვთის ხალხი ღვთის რწმუნად, ღმერთის მიერ მოვლენილად მიიჩნეოდა იმდროინდელი ჟამთა სიაყის, შაბებდობის ვითარებაში. მეფე გიორგი მეორე ბუნებით, ჩანს, კეთილი კაცი იყო (სხვათა შორის, ის მეფის ურჩ დიდებულებს კი არ სჯიდა, შეწყალებით ცდილობდა მათ გონს მოეყანას) და არ გასჭირვებია გენიოსი შვილისთვის სამეფო ტახტის დათმობა, რამეთუ ხედავდა, რომ იმ მიმე პირობებში ხალხი ახალ, გენიოს მეფეს უფრო გაყვებოდა. შეიძლება დავსძინოთ, რომ გიორგი მეორე მოქმედებდა პრინციპით: ის ურჩევნია მამულსა, რომ შვილი სჯობდეს მამასა. გიორგის გადადგომისა და ღვთის გამეფებასთან დაკავშირებით მითქმა-მოთქმა, ჭორები მაინც გაჩნდებოდა. ღვთით აღმაშენებლის მემკვიდრე გვამცნობს, რომ ღვთის პეოლია მებრალბელნი, მისი საქმიანობით, პოლიტიკით ექმეყოფილებას რომ გამოხატავდნენ. ეს მებრალბელნი, აყენებდნენ რა პირად ინტერესებს საქართველოს სასიცოცხლო ინტერესებზე უფრო მადლა, ბერ რამეს უსაფუძვლოდ აბრალბდნენ, საყვედურობდნენ ღვთით აღმაშენებელს. საფიქრებელია, ისინი ყბდობდნენ იმის შესახებაც, თითქოს, უფლისწულმა ღვთითმა და მისმა თანამოაზრებმა აიძულეს გიორგი მეორე ტახტიდან გადამდგარიყო, მეფობაზე უარი ეთქვა. ეტყობა, ამ ცრუ ბრალდებასაც ეხმიანება ღვთით აღმაშენებლის მემკვიდრე და ამიტომაც ცდილობს სუსტი ნებისყოფის მეფედ წარმოაჩინოს, წარმოგვადგენინოს გიორგი მეორე, რათა ამით გაამართლოს ჯერ კიდევ ახალგაზრდა გიორგის ჩამოშორება სამეფო ტახტისგან. ეს მემკვიდრე ღვთით აღმაშენებლის გარდაცვალების შემდეგ წერდა თავის თხზულებას, თორემ მეფეთ-მეფე ღვთით არ მისცემდა უფლებას, მამამისი გიორგი მეორე სუსტი ნებისყოფის მეფედ გაეცნო შთამომავლობისათვის (დამაფიქრებელი კი არის, რომ აღმაშენებელმა არც ერთ თავის ვაჟს არ დაარქვა მამამისის სახელი, გიორგი). დღეისათვის არაერთი მეცნიერი იმ აზრისაა, რომ გიორგი მეორე

ხელაღ არ ყოფილა უკარგისი მეფე. ისეთი უძლიერესი ხელი-
სუფალა, ხელაწიფე, როგორცაა დავით აღმაშენებელი, ერ-
თადერთია საქართველოს ისტორიაში და ბარაქალა გიორგი
მეორეს, რომ თექვსმეტი წლის გენიოს შვილს დაუთმო სამე-
ფო ტახტი, თუქცა თვითონ საღსალამათი კაცი იყო და ამის
შემდეგ ოცდასამ წელიწადს იცოცხლა.

დავით აღმაშენებელმა გამეფებისთანავე დაიწყო დიდი
სამშაღისი, რათა მისი წინამძღვრობით ქართველ ერს შეუ-
პოვარი ბრძოლა გაემართა დამპყრობელი თურქ-სელჩუკები-
სათვის, აღმოეფხვრა დიდი თურქობა საქართველოდან. ამის-
თვის, უწინარეს ყოვლისა, აუცილებელი იყო საქართველოს
მტკიცედ გაერთიანება და თაყაშეებუღი ფეოდალების (ღიპა-
რიტ ბაღვაშისა და სსუების) აღაღმეა. მართალია, ჯერ კიდევ
აღმაშენებლის პაპის პაპამ, საქართველოს დიდმა გამაერთი-
ანებელმა, ბაგრატ მესამემ შემოუერთა კახეთ-ჰერეთი დანარ-
ჩენ საქართველოს, მაგრამ, ჟამთა სიღვის შედეგად, კახეთ-
ჰერეთის სამეფო კვლავ წამოსცილებოდა სრულიად სა-
ქართველოს სახელწიფოს. თბილისშიც მამადიანები ბატო-
ნობდნენ. ამ უწარმაწარი პრობლემების გადასაჭრელად და-
ვით აღმაშენებელს, სუენს ქვეყანას სჭიროდა ძლიერი ჯარი.
დავით მეფეც ყოველი ღონით ცდილობდა საქართველოს
ჯარის გაძლიერებას, თითოეული მეომრისგან მოითხოვდა
სამშობლოსათვის თავგანწირვას. სისხლის უკანასკნელ
წვეთამდე ბრძოლას. თუ რომელიმე ჯარისკაცი, მეომარი
შეშინდებოდა, მას საჯაროდ არცხეუნდნენ, ქალის ტანსაც-
მელს აცმევდნენ. საქართველოს ჯარი ფრიად გაძლიერდა იმის
შედეგადაც, რომ დავით აღმაშენებელმა რკინისებური დის-
ციპლინა დაამყარა თავის არმიაში.

აღმაშენებელმა და მისმა თანამებრძოლებმა მოკლე ხანში
შეძლეს თავგასული დიდებულების, ფეოდალების დასჯაც და
კახეთ-ჰერეთის შემოერთებაც სრულიად საქართველოსთან.
როგორც ცნობილია, რუის-ერზნისის ერების მეშვეობით მო-
ხერხდა ქართული კვლეხის განწმენდაც, მისგან არაჯან-
სალი ეღუმენტების წამოშორება.

ჰეხოტელ მამადიან ხელისუფალათვის მიუღებელი იყო
საქართველოს გაძლიერება, გაერთიანება, კერძოდ, კახეთ-ჰე-

რეთის შეერთება სრულიად საქართველოსთან. ისინი შეუკაფ შირდნენ კახეთ-ჰერეთის სამეფო დინასტიის წარმომადგენლებს (გარკვეული მიზეზის გამო ისე მოხდა, რომ იმ ხანებში კახეთ-ჰერეთს სომხური წარმოშობის მეფე მართავდა), მათ მომხრეებს და სასტიკი ბრძოლა გააჩაღეს დავით აღმაშენებლის ძალების წინააღმდეგ. დაპირისპირებულ მხარეებს შორის მეთორმეტე საუკუნის დასაწყისში მოხდა ერწუხის გადამწყვეტი ბრძოლა. თავგანწირული ბრძოლის წყალობით აღმაშენებლის ჯარმა დიდი გამარჯვება მოიპოვა და კახეთ-ჰერეთი მტკიცედ შემოუერთდა სრულიად საქართველოს. თვით მეფე დავითი აძლევდა მაგალითს თავის მეთრებს საზოგადოდაც და, კერძოდ, ერწუხის ბრძოლის ველზე. ნათარმა მეფემ სარტყელი რომ შეიხსნა, მოსგან სისხლმა გადმოსჩქეფა. დავითის გარემოცვა შეცუბუნდა, მეფე დატრილი ეგონა. მაგრამ გამოირკვა, რომ ერწუხში მეფეს იმდენი მტერი დაეხოცა, მისი ხმლის ვადისგან ნაწვეთ სისხლს დავითის უბე აევსო. იმჯერად მეფე დატრას გადაურნა. დავითმა იმდენი იომა, მას უსათუოდ ექნებოდა ჭრილობებიც. იგივე ერწუხის ბრძოლის ველზეც დავით მეფეს თავი არ დაუზოგავს, საკუთარი სიცოცხლეც კი საფრთხეში ჩაუგდია. ამის დასტურია ის, რომ მტერმა ერთ დღეში სამი ცხენი მოუკლა ჩვენს მეთრამ მეფეს. დავითი მეოთხე ცხენზე ამხედრდა და ასე დაასრულა ბრძოლა.

როდესაც ვსაუბრობთ დავით აღმაშენებლის მეთაურობით ქართველი ერის მიერ მოპოვებულ საოცარ გამარჯვებებს დიდი თურქობის წინააღმდეგ ომებში, უნდა ვახსენოთ ევროპის ქვეყნების ჯვაროსნული დაშქრობებიც იერუსალიმისა და სხვა წმინდა ადგილების გასანთავისუფლებლად. ჯვაროსნებიც ებრძოდნენ მაჰმადიან დამპყრობლებს, კერძოდ, თურქ-სელჩუკებს. მართალია, ჯვაროსანთა ომებმა საქართველოს, დავით აღმაშენებლის ჯარს, გარკვეულწილად, გაუადვილა ბრძოლა დამპყრობელთა, თურქ-სელჩუკების, დიდი თურქობის წინააღმდეგ, მაგრამ ჯვაროსნებისთვისაც დიდი შემწეობა, შედავათი იყო, რომ საერთო მტრის დიდი ნაწილი საქართველოს ეომებოდა და ჯვაროსნებისთვის ეერ იცლიდა. ჯვაროსნები რომ იბრძოდნენ მაჰმადიანთაგან წმინდა ადგილების გასანთავისუფლებლად, იმ დროსვე დავით აღმაშენებლის საქართველომ ხომ სამკედრო-ხახიცოცხლო ომი

გაუმართა საერთო მტერს, მეორე ყრონტი გაუხსნა. მეფეთა-მეფე დავითის თანამედროვე ჯვაროსნები მიიწინეებდნენ, აღიარებდნენ, რომ საქართველო არისო „ჩვენი წინა ბურჯი“ მაჰმადიანების, თურქ-სელჩუკების წინააღმდეგ ბრძოლაში. ამას ისლამური სამყაროც კარგად ხედავდა და ცდილობდა საქართველოს მიწასთან გასწორებას, მოსპობას, რათა მთელი ძალები მიემართა ევროპულ ჯვაროსნებთან საომრად. მაგრამ დავით აღმაშენებლის საქართველო დაუმარცხებელი აღმოჩნდა ურიცხვ მტერთან ბრძოლაში. ეს იმის წყალობითაც მოხდა, რომ იმ ხანებშიც ქართველთა დიდ ნაწილს ახასიათებს მღვდლარებაი სულისაი. ნათქვამის დასტურად ერთი მაგალითიც იკმარება: ერსელაც, ზამთარში, როცა საქართველოში დიდთოვლობა იყო, მტერმა აღმაშენებელი ღიხს იქით დაიგულა და აღმოსავლეთ საქართველოში პარპაში განიზრახა. დავითის ბრძანებით, ქართველებმა ღიხის გადასასვლელზე თითქმის ხუთ მეტრიან თოვლში გზა ხელით გაკეაღეს, ჩვენი ჯარი გადმოვიდა და მესერი გაავლო აღმოსავლეთ საქართველოში მოკალათებულ თურქ-სელჩუკებს. აი, ასეთი ზეაღამიანური შემართების, დაძაბვის შედეგად შეიქმნა საქართველოს ოქროს ხანა. არ არის მართალი, თითქოს, თურქ-სელჩუკების ურდოები ძალიან დაასუსტა შინაარეულობამ და ჯვაროსანთა ლაშქრობებმა. ასე რომ ყოფილიყო, აღმაშენებელი არც ველურ ყივჩაღებს ჩამოასახლებდა საქართველოს სახელმწიფოში და არც თბილისის გათავისუფლების დიდ ეროვნულ საქმეს გადადებდა 1122 წლამდე. ამ დრომდე ხომ 33 წელიწადია გასული დავითის გამეფებიდან და რატომ მოითმენდა მტრის პარპაშს ქართველთა ძველ დედაქალაქში, თუ დუშმანი დასუსტებული იყო? როგორც აღმაშენებლის მემკვიდრე ამბობს, მეფეთა-მეფე დავითს სცოდნია „ქცეულებანი ჟამთანი“, გარდასუღნი საქმენი ანუ ისტორია. ხალხსაც შეასწავლიდნენ საქართველოს გმირულ ისტორიას, მოუთხრობდნენ დამპყრობელთა (ძურგან ერუ, ბუღა თურქი - რომელი ერთი ჩამოეთვალათ) წინააღმდეგ ჩვენი წინაპრების თავგანწირულ იმეზზე, რათა კიდევ უფრო მეტად გაეძლიარებინათ ქართველი ერის საბრძოლო სულისკვეთება. დავით აღმაშენებელს ბრძოლის ველზეც დაქონდა ბიბლიოთეკა, თუ შესაძლებ-

ლობა მიეცემოდა, იქაც კითხულობდა წიგნს, რითაც მაგალითის აძლევდა ქართველ ერს, რომ ომებთან ერთად აუცილებელი იყო მისწრაფება ცოდნის შეძენისკენ, განათლებისკენ. სხვა გზა არ იყო - ქართველებს განუწყვეტლივაც უნდა ეომათ მომხდურთა განსადევნად და ქართული კულტურაც უნდა განეხილათ.

აღმაშენებლის ჯვრის წარწერაში მეფეთა-მეფე დავითს ეწოდება მსუ ქრისტიანობისა. ცხადია, „გალობანი სინანულიანის“ ავტორი დავით მეფე გულმხურვალე, ტყეშმარიტი ქრისტიანი იყო და ის ძალ-ღონეს არ დაიშურებდა საქართველოსა და მთელ კავკასიაში ქრისტიანობის პოზიციების განსამტკიცებლად. ამ მიმართულებით საქმიანობა კი აუცილებელი გამსდარიყო, რამეთუ მეთორმეტე საუკუნისთვის კავკასიაში ქრისტიანობის პოზიციები საკმაოდ შელახულია. როგორც უკვე ითქვა, მაჰმადიანები ბატონობდნენ თბილისში მთელი ოთხასი წლის განმავლობაში. ისინი ბატონობდნენ იმ დროისათვის ცნობილ, საკმაოდ დიდ ქალაქ დმანისსა და მის შემოგარენშიც. გაცილებით მძიმე ვითარება იყო ამ მხრივ კავკასიის ალბანეთში და სომხეთშიც. ქრისტიანულ ალბანეთში მაჰმადიანობამ მტკიცედ მოიკიდა ფეხი ჯერ კიდევ არაბთა ბატონობის ხანაში და შემდგომაც, კერძოდ, ამიერკავკასიის ქვეყნებში თურქ-სელჩუკთა შემოსევების შედეგად. ქრისტიანული კავკასიის ალბანეთის ტერიტორიაზე დღეს ხომ კავკასიის აზერბაიჯანი, მაჰმადიანური ქვეყანაა განთავსებული. ფრიად მომრავლდა მაჰმადიანური მოსახლეობა სომხეთშიც. ეს განაპირობა იმ ფაქტმაც, რომ მეთორმეტე საუკუნეში სომხეთში დაეცა, მოისპო სომხური სახელმწიფოებრიობა, სომხები მასობრივად გარბოდნენ სამშობლოდან და სხვა ქვეყნებში მკვიდრდებოდნენ. მაჰმადიანობამ ალბანეთიდან შეაღწია დაღესტანშიც და ადრევე გავრცელდებოდა მთელ ჩრდილოეთ კავკასიაშიც, საქართველო, ქართველი ერი წინ რომ არ ადგომოდა ამ მოვლენას. ცხადია, დავით აღმაშენებელი იბრძოდა იმისათვისაც, რომ საქართველო მაჰმადიანურ რკალში, გარემოცვაში არ მოქცეულიყო. საამისოდ აუცილებელი იყო, მთელი კავკასია ყოფილიყო ქრისტიანული, რათა მაჰმადიან დამპყრობლებს კავკასიაში თავიანთი

საყრდენების შექმნა ვერ მოეხერხებინათ. წარმართულ ჩრდილო კავკასიაშიც ქრისტიანობა აღრიდანვე ვრცელდებოდა ძირითადად საქართველოს მცდელობის შედეგად და დავით აღმაშენებლის მეფობის ჟამს ეს პროცესი კიდევ უფრო გაღრმავდა.

ველური, მომთაბარე თურქ-სელჩუკების ბატონობა ანგრევდა როგორც საქართველოს, ასევე სომხეთისა და ალბანეთის მეურნეობასაც, რადგან ამ მეჯოგე დამპყრობლებს მიზნად ჰქონდათ დასახული, მთელი ამიერკავკასია თავიანთი ჯოგების საძოვრად ექციათ. რა თქმა უნდა, საქართველოსთვის მიუღებელი იყო თურქ-სელჩუკებისა და მათი ჯოგების პარპაში, თარეში, “ბაირამობა” საქართველოს მომიჯნავე სომხეთ-ალბანეთში, საიდანაც ისინი ყოველ წუთს უქმნიდნენ საფრთხეს ჩვენს ქვეყანასაც. ამიტომ აუცილებელი ხდებოდა დამპყრობელი თურქ-სელჩუკების გაძევება მთელი ამიერკავკასიიდან და ამ გეგმის განხორციელებას შეუდგა კიდევ დავით აღმაშენებელი. ამ მხრივ ქართველი ერის სასიცოცხლო ინტერესები დაემთხვა მეზობელი სომხების ინტერესებსაც. სომეხთა თავეაცები მეფეთა-მეფე დავითს თხოვდნენ, რათა მას ებრძოლა დამპყრობთაგან სომხეთის გასანთავისუფლებლადაც. რადგან იმ დროს სომხეთს არც მეფე ჰყავდა და არც პატრიარქი (სრულიად სომეხთა კათალიკოს-პატრიარქი, სომხეთიდან გაძევებული, ლტოლვილობაში იმყოფებოდა), სხვა გზა არ იყო, უპატრონო სომხეთისთვის საქართველოს უნდა ეპატრონა, უნდა დაეცვა იქ ქრისტიანობა, თუნდაც გრიგორიანობა. საამისოდ ყურადღებას იპყრობს ერთი ფაქტიც: დავით აღმაშენებელი თავისი ჯარით შევიდა სომხეთში; ამ დროს თურქ-სელჩუკები შეიჭრნენ ჯავახეთში. დავით მეფეს მისი გარემოცვა ურჩევდა, რომ შეეწყვიტა სომხეთში ლაშქრობა და, პირველ რიგში, დაეცვა საქართველო, კერძოდ, ჯავახეთი. აღმაშენებელმა არ მიიღო ეს რჩევა, განაგრძო სომხეთში ლაშქრობა, გაწმინდა მტრისაგან სომხური მხარეები, კერძოდ, დიდი მდინარე არაქსის სანაპიროებიც. დავითმა ეს მოიმოქმედა იმიტომ, რომ მას აუცილებლად მიაჩნდა დამპყრობლის გაყრა მთელი ამიერკავკასიიდან, რის შემდეგაც მტერს საქართველოში შემოჭრა გაუძნელდებოდა. კავკასიის

სხვა ხალხებიც ელოდნენ დახმარებას ოქროს ხანის საქართველოსგან, კერძოდ, დავით აღმაშენებლისგან.

მთელი კავკასიის მტერთაგან გათავისუფლების მიზნით, როგორც ცნობილია, მეფეთ-მეფე დავითმა გადაწყვიტა საქართველოს ჯარის შექსება ყივნალთაგან, მუდმივი, რეგულარული ჯარის შექმნა, ყივნალთა ჩამოსახლება ამიერკავკასიის ქვეყნებში, ქართულ, სომხურ და ალბანურ მხარეებში (შემდგომში, როგორც ჩანს, ჩამოსახლებულ ყივნალთა ნაწილმა დატოვა საქართველო, უკანვე გაბრუნდა). საქმეს ართულებდა ის გარემოება, რომ ოსებს, რომლებიც იმ დროს მხოლოდ ჩრდილო კავკასიაში ბინადრობდნენ, გამწვავებული ურთიერთობა, მტრობა ჰქონდათ მათ მეზობლად დამკვიდრებულ ყივნალებთან. აღმაშენებელი და მისი უახლოესი თანამებრძოლი, საქართველოს უპირველესი დიდმოხელე, მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელი გიორგი გაეშურნენ ოსეთში, შეარიგეს, მოარიგეს ოსები და ყივნალები და ეს უკანასკნელნი ოსეთის გამოვლით შემოიყვანეს საქართველოში. საერთოდაც, ჩრდილო კავკასიაში მცხოვრები მრავალრიცხოვანი ტომები ხშირად მტრობდნენ, ებრძოდნენ ერთმანეთს, რაც საქართველოს მეთაურობით ერთიანი კავკასიური სახელმწიფოს შექმნას დაბრკოლებებს უქმნიდა. ამგვარი სახელმწიფოს შექმნა კი მტერმრავალ კავკასიაში სასურველი იყო მშვიდობიანობის დასამყარებლად, კავკასიელი ხალხების უკეთ განვითარებისთვის, მათი დაწინაურებისთვის. დავით აღმაშენებელმა არა მარტო ოსები და ყივნალები მოარიგა ერთმანეთში, არამედ მან გააკონტროლა მთელი ჩრდილო კავკასიაც, საზოგადოდ, კავკასიაც, რის შედეგადაც საქართველოს სამეფო გადაიჭიმა ნიკოფსიიდან (მდებარეობს სოფის მახლობლად) დარუბანდამდე, მოიცვა მთელი კავკასია. ისლამური სამყარო საქართველოს ამგვარ გაძლიერებას ვერ ეგუებოდა. ბრძოლა გრძელდებოდა.

ჩრდილო კავკასიის ხალხები საქართველოს მფარველად რომ მიიჩნევდნენ და არა დამპყრობლად, ამის თაობაზე საყურადღებო მასალაა შემორჩენილი გვიანდელი ხანიდან. თავის დროისათვის ცნობილი პუბლიცისტი, სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი, გიორგი ლასხიშვილი მოგვითხრობს: მეცხრამეტე საუკუნის ოთხმოციან წლებში რევოლუციურ მოძრაობაში მონაწილეობის გამო ოდესიდან

გამომადევეს და საპატიმრო ვაგონით საქართველოსკენ გამომისტუმრესო. მაღე „ვაგონში“ შემოიყვანეს კიდევ ორი ტუსადი; ერთმა მათგანმა მაშინვე მიიქცია ჩვენი ყურადღება: მაღალი, მშვენიერი, ტანადი, წვეწვებურად გამოწყობილი მოხუცი იმერელ თავადად მივიღეთ, საკლდათებმა იგი წვეწვებზე დასვეს. აღმოჩნდა, რომ ასოვანი მოხუცი ყაბარდოელი იყო. მე პირველად ვხედავდი ჩრდილო კავკასიელს და ცნობის-მოყვარეობით გამოვესაუბრე. რუსულად მშვენივრად ლაპარაკობდა, თითქმის უაქცენტოდ, და არც თუ მაინც და მაინც უსწავლელი იყო... მე გადაკერით დავუწქე ლაპარაკი კავკასიის მდგომარეობაზე...

როგორღაც უხალისოდ მაძლევდა პასუხს და მეც თავი დავანებე. მერე ჩვენ გამოგვკითხა ვინაობა. როცა გაიგო, ქართველები ყოყავით, სიამოვნება გამოაცხადა. კარგა ხნის სინჯის შემდეგ ღრმად ამოიოხრა და სთქვა:

- როცა კავკასიის მზე ჩაესვენა, მთელი ჩვენი ქვეყანა მაშინ დაიღუპა. - მე ვიფიქრე - შამილს გულისხმობს-მეთქი და ამიტომ რაღაც იმის შესახებ ვკითხე.

- არა, ყმაწვილო, - მიპასუხა მოხუცმა, - მე შამილზე როდი მითქვამს. კავკასიის მზე - საქართველო იყო“...

ყაბარდოელი მოხუცი შენატრის იმ დროს, როცა არსებობდა ქართული სახელმწიფოებრიობა, როდესაც საქართველო და, საზოგადოდ, კავკასია რუსეთის იმპერიის კლანჭებში არ იყო მოქცეული. ეს ანონიმი ყაბარდოელი საქართველოს კავკასიის მხედ რომ მიიჩნევს, ამგვარი შეხედულება ჩრდილო კავკასიელებს, ძირითადად, ქართველი ერის ოქროს ხანაში ჩაენერგათ, თორემ მოგვიანებით, როცა ისინი თემურ-ლენგმა, თურქეთმა და სპარსეთმა გააძაჰმადიანეს, საქართველოს ხშირად მტრობდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ გააძაჰმადიანებულ ჩრდილო კავკასიელებს თურქეთი და სპარსეთი აქეზებდნენ საქართველოს წინააღმდეგ საბრძოლველად, კავკასიონის იკითურ ჩვენს მეზობლებს საუკუნეების განმავლობაში შემოუენახათ ხსოვნა, რომ ოდესღაც მთელი კავკასია ერთ ქვეყანას წარმოადგენდა ქართველი ერის მეთაურობით. ჩრდილო კავკასიელებს მეცხრამეტე საუკუნეშიც არ დავიწყნიათ, რომ ერთ დროს არსებობდა საქართველოს უძლიერესი, აყვავებული სახელმწიფო და ის მთელი კავკასიის

აყვავებასაც ცდილობდა. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ ქართველი ერი დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის ეპოქების შემდგომაც (მაგალითად, გიორგი ბრწყინვალის ხანაში და სხვა დროსაც) მიზნად ისახავდა ახალი ოქროს ხანის შექმნას, ყოველი ღონით ცდილობდა კავკასიის ხალხებთან, კერძოდ, ჩრდილო კავკასიელებთან კეთილმეზობლური, მეგობრული, ნათესაური ურთიერთობის შენარჩუნებას, დამყარებას და ამ გარემოებამაც განამტკიცა ჩვენი მეზობლების შეხედულება – საქართველო კავკასიის მსგაო .

ისლამური სამყარო შემოფოთებით აღევნებდა თვალს მაჰმადიანური სახელმწიფოების მომიჯნავე, ქრისტიანული საქართველოს გაერთიანებას, გაძლიერებას დავით აღმაშენებლის მეფობის ჟამს. თურქ-სელჩუკთა ურდოები დაუცხრომლად ცდილობდნენ ქართული მიწა-წყლის მიტაცებას, საქართველოს წაღვევას მიუხედავად იმისა, რომ დავით აღმაშენებლის ჯარი ყოველთვის ამარცხებდა მათ და ხშირად ისეთივე სისასტიკით უსწორდებოდა მტერს, როგორ სისასტიკესაც დამპყრობელი სელჩუკები იჩენდნენ საქართველოში. მემკვიდრის სიტყვით, ერთ-ერთ ბრძოლაში ქართველთა ჯარმა დედაბუდიანად მოსპო დუმმანი, „არა დაუტევა მოტირალი კარავთა მათთა“. სელჩუკები და მათი თავკაცები ასე სჯიდნენ: ჩვენ ბევრნი ვართ, ქართველები ცოტანი არიან და, ბოლოს და ბოლოს, ამოწყდებიან ჩვენთან განუწყვეტელ ბრძოლებშიო. სელჩუკთა ეს იმედი დავით აღმაშენებელმა და მისმა თანამოაზრეებმა გააქარწყლეს. მაჰმადიანი ხელმწიფენი იმასაც ხედავდნენ, რომ მეფეთა-მეფე დავითი დაუცხრომლად ამზადებდა ნიადაგს, გაეთავისუფლებინა თბილისი მუსლიმთა ბატონობისაგან. თბილისის ირგვლივ ყველგან გაავრცელა აღმაშენებელმა თავისი ძალაუფლება და ერთი იერიში ხდებოდა საჭირო ქართველთა მრავალტანჯული დედაქალაქის სახსნელად. მაჰმადიანური სამყარო თბილისს უკვე თავის კუთვნილ ქალაქად, საქართველოსა და კავკასიაში მუსლიმთა საყრდენად მიიჩნევდა და ვერ ურიგდებოდა იმ აზრს, რომ თბილისი კვლავ ქართველთა და, მით უმეტეს, გაერთიანებული, გაძლიერებული ქრისტიანული საქართველოს დედაქალაქი შეიძლებოდა გამხდარიყო.

აღსანიშნავია ისიც, რომ საქართველოს მეთაურობით მთელი კავკასიის გაერთიანების გეგმა ჩვენში ადრევე არსებობდა (მაგალითად, საქართველოს დიდი გამაერთიანებლის, ბაგრატ მესამის სამეფო კარზე) და ეს მიზანდასახულობა წარმატებით ხორციელდებოდა დავით აღმაშენებლის მეფობის ჟამს. საქართველოს დროშის ირგვლივ მთელი კავკასიის შემოკრება გულისხმობდა ქრისტიანობის პროზიციების გაძლიერებასაც კავკასიაში. წინა საუკუნეებში ხომ მაჰმადიანობამ შეავიწროვა ქრისტიანობა ამიერკავკასიაში თავისი აგრესიული ქმედებით და სავსებით ბუნებრივი იყო, ქრისტიანობის თავკაცებს, დავით აღმაშენებელსა და მის თანამოაზრეებს ეზრუნათ, ებრძოლათ ამიერკავკასიაში ქრისტიანთა ადრინდელი პროზიციების დასაბრუნებლად, აღსადგენად. ყოველივე ამგვარ, კანონიერად გადადგმულ ნაბიჯებს საქართველოს მხრიდან მაჰმადიანური სამყარო დაუშვებლად, მტრულ გამოხდომად მიიჩნევდა და საქართველოს დასჯას ითხოვდა. შეიძლება ითქვას, რომ მეთორმეტე საუკუნეშიც ისლამურმა სამყარომ სიკვდილი მიუსაჯა ქრისტიანულ, ევროპელი ჯვაროსნების მოკავშირედ მინიჭულ საქართველოს.

თბილისისა არ იყოს, სომეხთა ძველ დედაქალაქ ანისშიც დიდხანს მაჰმადიანები ბატონობდნენ (სხვათა შორის, ანისი დღესაც თურქეთის საზღვრებშია მოქცეული). ანისის მაჰმადიანი მფლობელები მეთორმეტე საუკუნეში ანისის გარემოცველ მხარეში, შირაკში (არ უნდა ავერიოთ ქართულ შირაქში, კახეთის ნაწილში) ასახლებდნენ კრიმინალ მუსლიმებს იმ პირობით, რომ მათ სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე უნდა ებრძოლათ ქართველების წინააღმდეგ, უნდა შეკედომოდნენ საქართველოს ჯარს. საერთოდაც, მას შემდეგ, რაც საქართველო გაერთიანდა, გაძლიერდა დავით აღმაშენებლის მეფობის ჟამს, მაჰმადიანური სამყარო ყოველი ღონით ცდილობდა თავისი პროზიციების განმტკიცებას სომეხთსა და კავკასიის ალბანეთში, რათა ამ ქვეყნებიდან მოეტანა იერიში საქართველოს დასაიოკებლად, გასანადგურებლად. ამიტომაც ქართველი ერის სასიცოცხლო ინტერესი ითხოვდა დამკვირვებლთა განდევნას არა მარტო საქართველოდან, არამედ მთელი ამიერკავკასიიდანაც.

ცნობილია, რომ დავით აღმაშენებლის ეპიტაფია დაუწერია გამოჩენილ სწავლულსა და მოღვაწეს, არსენ იეალთოელს.

არსენი მეფეთა-მეფე დავითს ათქმევინებს ასეთ სიტყვებსაც: „თურქნი, სპარსნი და არაბნი საზღვარსა გარე გამესხნეს“. არსენ იყალთოელი სწორად ასახავს სინამდვილეს. მართლაც, გაძლიერებულ საქართველოს თითქმის მთელი მაჰმადიანური სამყარო ებრძოდა. რომელი მუსლიმური ქვეყნიდან აღარ ნახავდით მეომრებს, მოხალისეებს საქართველოს წინააღმდეგ მებრძოლი მაჰმადიანური კოალიციების რიგებში.

დავით აღმაშენებლის ეპოქაში ევროპელ ჯვაროსნებს შეუპოვრად ებრძოდა, არაერთხელ დაამარცხა კიდეც ისინი (ხაზგასმითაა აღსანიშნავი, რომ ჯვაროსნები ხშირად მარცხდებოდნენ, მეფეთა-მეფე დავითი კი არც ერთხელ არ დამარცხებულა) (ცნობილმა მაჰმადიანმა ხელისუფალმა, მუსლიმთა მთავარსარდალმა ილდაზიმ. მაჰმადიანურ სამყაროს, კერძოდ, ილდაზის მიუხედავად, რომ აუცილებელი იყო გაძლიერებული ქრისტიანული საქართველოს დანოქება, დაპყრობა, რათა მუსლიმებს მთელი თავიანთი ძალებით შეეციათ, გაენადგურებინათ ევროპელი ჯვაროსნები. როგორც ჩანს, მაჰმადიანებს ჰქონდათ იმის შიშიც, რომ დავით აღმაშენებლის საქართველო და ჯვაროსანთა სამფლობელოები ერთმანეთის მომიჯნავენი არ გამხდარიყვნენ. ალბათ, ეს ასეც მოხდებოდა, მეფეთა-მეფე დავითი ჯერ ისევ ახალგაზრდა რომ არ გარდაცვლილიყო და ოცი წელი მაინც კიდევ დაცლიდა. თუ საქართველოს სამეფოს საზღვრები კავკასიის სამხრეთით შორს გადაიწვედა (დავით კერაპალატმაც მეთუ საუკუნეში ხომ დაიკავა ვანის ტბის აუზის მხარეები) და ჯვაროსანთა სამფლობელოებს მიეზღინებოდა, ამის შედეგად ისლამურ სამყაროს კიდევ უფრო მეტად გაუძნელდებოდა, ერთდროულად ებრძოლა საქართველოსა და ჯვაროსნების წინააღმდეგ.

დავით აღმაშენებლის საქართველოს წარმატებულ ბრძოლას მთელს ამიერკავკასიაში მაჰმადიანთა, თურქ-სელჩუკების წინააღმდეგ დიდი გამოხმაურება მოჰყვა. ეს კარგად ჩანს დავითის თანამედროვის, ანტიოქიის ჯვაროსნული სახელმწიფოს კანცლერის, გოტიეს ცნობიდანაც. გოტიეს სიტყვით, ილდაზის გადაუწყვეტია, საქართველოს დაქცევის, დამხობის, მეფეთა-მეფე დავითის „განდევნის შემდეგ თავისუფლად და სრულად შეუდგეს იერუსალიმის და ანტიოქიის დამორჩილებას და ქრისტიანთა ამოწვევტას“. იმდროინდელი საქართველოს ძლევამოსილებას დიდი მნიშვნელობა აქონია არა

მარტო კავკასიისთვის, არამედ მთელი ქრისტიანული სამყაროსთვისაც, რადგან მსოფლიოს ქრისტიანობა ფიქრობდა მაჰმადიანთაგან წმინდა ადგილების გამოხსნაზე და ამ წმინდა ადგილების ბედის გადაწყვეტაში გაძლიერებულ საქართველოს მნიშვნელოვანი როლი 'ენდა' შეესრულებინა თუნდაც მხოლოდ იმით,, რომ ისლამურ სამყაროს ახალი ფრონტი გაუხსნა კავკასიაში და აქ მუსლიმთა დიდ ძალებს ეომებოდა.

ილღა'ხიმ და მისმა თანამზრახველებმა, სელჩუკთა სულთანთან შეთანხმებით, მისი მხარდაჭერით, დახმარებით გადაწყვიტეს დიდი კოალიციური ლაშქრით შემოტრილიყვნენ საქართველოში. ეს ასეც მოხდა და 1121 წლის აგვისტოში მტრის ჯარები დიდგორამდე შემოვიდნენ. საქართველოსთვის ძნელი იყო თითქმის მთელ ისლამურ სამყაროსთან ომი, თორემ აღმაშენებელი მაჰმადიანთა კოალიციურ ჯარს დიდგორამდე არ შემოუშვებდა, საქართველოს საზღვართანვე გაუმართავდა გადამწყვეტ ბრძოლას. სეკტიკოსები, ნიჰილისტები ამბობენ, რომ სინამდვილეში დიდგორში მტრის ჯარი მრავალრიცხოვანი არ ყოფილაო. კარგადაა ცნობილი, რომ დავით აღმაშენებელმა და მისმა მხედრობამ აღმოფხვრა დიდი თურქობა საქართველოში და მთელ ამიერკავკასიაშიც, განდევნა დამპყრობელი თურქ-სელჩუკები კავკასიიდან. თურქ-სელჩუკთა ურდოების გაძევება იმ ქვეყნებიდან, სადაც ისინი ფეხს მოიკიდებდნენ, ძალზე ძნელი იყო (ბიზანტიის იმპერიამ ვერ მოახერხა მათი გაყრა თავისი ტერიტორიიდან, მცირე აზიიდან), მაგრამ საქართველომ ეს შეძლო. ილღა'ხი მომსწრე იყო იმისა, რომ ქართველებმა დავით აღმაშენებლის წინამძღვრობით, თავგანწირული ბრძოლით განდევნეს თურქ-სელჩუკები კავკასიიდან. ასეთ ვითარებაში ილღა'ხი საქართველოში შემოჭრას, დავით აღმაშენებელთან ომს გაბედავდა, თუ მას დიდი ჯარი არ ჰყავდა? ამასთანავე, ცნობილია, რომ ილღა'ხიმ დიდი წარმატებები მოიპოვა ჯვაროსნების წინააღმდეგ ომებში, მას მი'ხნად ჰქონდა დასახეული საქართველოს, დავით აღმაშენებლის დამარცხების შემდეგ გადამწყვეტი დარტყმა მიეყენებინა ჯვაროსნებისთვის, გაეძევებინა ისინი წმინდა ადგილებიდან და საქართველოში მცირერიცხოვანი

ჯარით შემოიჭრებოდა, საქმეს სათუოდ გაიხდიდა? სინამდვილეში ნიჭიერ, ცნობილ მთავარსარდალს, ილდაზის პქონდა იმის იმედი, რომ რაკი მისი ჯარი ბევრად მრავალრიცხოვანი იყო დავით აღმაშენებლის ჯარზე, ამის წყალობით მაჰმადიანური კოალიცია გაიმარჯვებდა დიდგორის ბრძოლაში. ილდაზის მხოლოდ ერთი გარემოება გამორჩა მხედველობიდან. ქართველი ერის ჯანსაღი, მოწინავე ნაწილი საუკუნეების განმავლობაში ზეადამიანური შემართებით, ძალების დაძაბვით იბრძოდა ძლიერი. დიდი საქართველოს შესაქმნელად. როგორც იქნა ქართველმა ერმა მისანს მიაღწია დავით აღმაშენებლის მეთაურობით და ახლა დიდგორში, თბილისის სანახებში მისი დამარცხება თითქმის შეუძლებელი იყო.

ყურადღება უნდა მივაქციოთ ერთ გარემოებასაც. როგორც ცნობილია, დავით აღმაშენებელს შეეძლო საქართველოში თუ მოეღ ამიერკავკასიაში ჩამოსახლებულ ყივჩაღთაგან დაახლოებით ორმოცი ათასი მეომარი გამოეყვანა. ბარემ აქვე ეთქვათ, რომ დიდგორში, ბრძოლის ველზე, თანადროული სომეხი მემკვიდრის, მათეოს ურჰაეცის (ცნობით, ქართველთა მეფესა და მთავარსარდალ დავითს გამოეყვანია მხოლოდ თხუთმეტი ათასი ყივჩაღი და ორმოცი ათასი ქართველი. ისმის კითხვა: საერთოდ, სანდო იყვნენ თურქულენოვანი ყიუჩაღები საქართველოსთვის? ცნობილია, რომ მათ არაერთგზის უღალატეს საქართველოს, დავით აღმაშენებელს. აღსანიშნავია ისიც, რომ თურქ-სელჩუკებს საკმაოდ მჭიდრო კონტაქტები ჰქონდათ თავიანთ მოძმე ყივჩაღებთან. მართალია, მათ სხვადასხვა რელიგია ჰქონდათ, მაგრამ ორთავენი ხომ თურქულენოვანი იყვნენ. ცხადია, მეფეთა-მეფე დავითი დაიჭერდა თადარიგს, რომ ჩანასახშივე აღეკვეთა ყივჩაღთა განდგომა, ამბოხება, ღალატი. ამ მიზნითაც დავითს ეკიდებოდა დაახლოებით ორმოცდაათათასიანი ქართული ჯარი, თუ მეტი არა. მაშასადამე, დავით მეფეს საჭიროების შემთხვევაში შეეძლო გამოეყვანა ასიათასიანი ჯარი მაინც. დიდგორის ბრძოლის ველზე საქართველოს მეფეს, თითქოს, ასი ათასზე ნაკლები ჯარი ჰყოლია (სამოცი თუ ოთხმოცი ათასი), მაგრამ, საფიქრებელია, რომ დავით მეფეს იქვე, ახლოს სხვა, სათადარიგო ჯარის ნაწილებიც ჰყოლიდა. რადგან ილდაზიმ იცოდა, რომ საქართველო აღმავლობის გზით მიდიოდა,

ფრიად გაძლიერდა და მისმა დიდმა მეფემ მრავალ ბრძოლაში სასტიკად დაამარცხა თურქ-სელსუკები თუ სხვა მოდგმის მაჰმადიანებიც, მომსწრე იყო იმისა, რომ დავით აღმაშენებელი არც ერთ ბრძოლაში არ დამარცხებულა, დიდგორში ისლამური კოალიციის ჯარი ორასათასიანი მაინც იქნებოდა. სხვა ამბავია, რომ დავით აღმაშენებელმა თავს მოახვია მტერს, ეომა თავისთვის მოუხერხებელ ადგილებში და ილღაზიმ ვერ მოახერხა მისი ძალები სრულად გამოეყენებინა, გაეშალა ბრძოლის ველზე. ამის გამო და ქართველთა თავგანწირული ბრძოლის შედეგად (არსებობს ცნობა, რომ დავით მეფემ უკან დასახევი გზები ნაახერგვინა - ან გავომარჯვოთ, ან დავიხოცოთო) მტრის ბანაკში მოხდა არეუდარევა, ილღაზის ჯარის ნაწილებმა ერთმანეთიც გადათელეს და საბოლოოდ საქართველომ დიდგორის სამკედროსასიცოცხლო ბრძოლაში მოიპოვა დიდი გამარჯვება, ძლევაი საკვირველი. ხატოვნად ამბობენ: დიდგორში ბრძოლა ისეთი სასტიკი იყო, რომ იარაღის კვეთების, მეომართა სიმრავლისგან მოვბიც კი ირყეოდნენ, ინძრეოდნენო. დიდგორის ომს ქართველი ერის დიდ სამამულო ომსაც უწოდებენ. მტერმა დიდი დანაკლისი განიცადა ბრძოლის ველზეც და გაქცევის შემდეგაც. საქართველოს ჯარი რამდენიმე დღის განმავლობაში მისდევდა გაქცეულებს, განდევნა ისინი არა მარტო ჩვენი ქვეყნიდან, არამედ სომხეთიდანაც.

ისლამურ სამყაროსთან ბრძოლა უჭირდათ თითქმის მთელი ევროპის ჯვაროსნებს. ისინი, საბოლოოდ, დაამარცხეს კიდევ მაჰმადიანურმა ძალებმა. ცხადია, საქართველოსთვისაც ძნელი იყო თუნდაც დავით აღმაშენებლის წინამძღურობით განუწყვეტლივ ეომა მუსლიმთა მრავალრიცხოვანი ჯარების (მაჰმადიანები ხომ სწრაფად მრავლდებოდნენ მრავალცოლიანობის შედეგადაც) წინააღმდეგ. ამის გამოც მოხდა, რომ მეფეთა-მეფე დავითმა, საბოლოოდ, სრულად გაათავისუფლა თბილისი მუსლიმთა ბატონობისაგან 1122 წელს და არა მანამდე. მაჰმადიანური ძალები ისე ძლიერ ებღაუჭებოდნენ თბილისს, ვერ ეგუებოდნენ ქართველთა მიერ მის დაბრუნებას, რომ თუ დავით აღმაშენებელი ჩვენს დედაქალაქს უფრო ადრე გაათავისუფლებდა, დიდგორივით დიდი ომის გა-

დახდაც გაცილებით ადრე მოუწევდა საქართველოს. საამისოდ კი დიდი მზადება იყო საჭირო და ამიტომაც დაგვიანდა თბილისის საბოლოო, სრული გათავისუფლება მუსლიმთა ბატონობისაგან. დიდგორის ბრძოლაში მაჰმადიანური კოალიციური ჯარების სასტიკად დამარცხების, განადგურების შემდეგაც ფანატიკოსი თბილისელი მუსლიმები ფარ-ხმალს არ ყრიდნენ, დავით აღმაშენებლისათვის წინააღმდეგობის გაწევას განაგრძობდნენ. ისინი იმედოვნებდნენ, რომ ისლამური სამეარო საქართველოზე ბევრად დიდია, მაჰმადიანური კოალიციური ძალები კვლავ გამოიღლაშქრებენ და თბილისში მუსლიმთა ბატონობა არ მოიშლებაო. მაგრამ იმჯერად მათ იმედებს, ოცნებებს განხორციელება, ახდენა არ ეწერა. დავით აღმაშენებელს დიდი, შორსმიმავალი მიზნები, გეგმები ჰქონდა დასახული და დიდგორის ბრძოლაში გამარჯვების შემდეგ თბილისის გათავისუფლებას ვეღარ გადადებდა. მართლაც, 1122 წელს ვახტანგ გორგასლის ქალაქმა დავით აღმაშენებლის წყალობით მოისვენა მაჰმადიანთა ოთხასწლიანი მძლავრობისგან, ბატონობისგან.

დამპყრობლები ყოველი ღონით რომ ცდილობდნენ თბილისის შენარჩუნებას, რაღას იზამდნენ დასჯესტებულ სომხეთსა და კავკასიის ალბანეთში? საქმე იქამდეც მივიდა, რომ რაკი სომხები ვეღარ უმკლავდებოდნენ მტრებს და მასობრივად ტოვებდნენ სამშობლოს, სხვა ქვეყნებში მკვიდრდებოდნენ, მაჰმადიანური მოსახლეობა ფრიად მომრავლდა სომხეთში, განსაკუთრებით მის სამხრეთ ნაწილში. ამასთანავე, მოძალადეებმა სომეხთა დედაქალაქის, ანისის ქრისტიანული საკათედრო ტაძარი მეწყეთად გადააკეთეს, მას უზარმაზარი ვერცხლის ნახევარმთვარე დაადგეს. სომეხთა თავკაცებმა დახმარება თხოვეს დავით აღმაშენებელს. დავით მეფემ სომეხთა დედაქალაქიც გაათავისუფლა და, რაკი სომხები მტრებისგან თავს ვერ იცავდნენ, სომხეთის დიდი ნაწილი საქართველოს შემოუერთა. აღმაშენებლის მხედრობამ არაერთხელ შეუტია დამპყრობლებს ალბანეთშიც. ერთ-ერთი ამგვარი დაპირისპირების დროს მოხდა კურიოზიც: მტრის შეშინებული ხელმწიფე, სულთანი, ცოტა ხნით ადრე რომ ზაქიბუქობდა და აღმაშენებელს უთვლიდა, ტყეებში ნუ კი მისაფრდები, გაშლილ

მინდორში შემერკინეო, ბრძოლის ველიდან, ალბანეთის საომარი ფრონტიდან კანალიზაციის მილით თუ თხრილით გაიპარა. დავით აღმაშენებელმა დაიკავა, გაათავისუფლა ალბანეთიც და ის საქართველოს შემოუერთა. ამრიგად, დამპყრობლები განდევნილ იქნენ თითქმის მთელი კავკასიიდან. მაგრამ მტერი საქართველოს ძლევამოსილებას ვერ ურიგდებოდა, ის ძალებს იკრებდა, ახალი ბრძოლებისთვის ემზადებოდა. ეს კარგად მოეხსენებოდა დავით აღმაშენებელს და ის დღედაღამ ზრუნავდა საქართველოს სახელმწიფოს კიდევ უფრო მეტად გასაძლიერებლად. ქართველი ერის ჯანსაღი ნაწილიც მხარში ედგა მეფეთა-მეფე დავითს. შეუძლებელია ქართველებში ეროვნული სიამაყის გრძნობას არ ეფეთქა, როდესაც ხედავდნენ, რომ ბიზანტიის უზარმაზარი, სახელგანთქმული იმპერია, რომელსაც რომის უკიდევანო იმპერიის მემკვიდრედ მოჰქონდა თავი, საშინლად დააკნინეს თურქ-სელჩუკებმა, ხოლო აღმაშენებელი და მისი ჯარი ერთხელაც არ დამარცხებულა მტრებთან, იგივე სელჩუკებთან ომებში, მუდამ იმარჯვებდა.

ხომ ბევრი დიდი გამარჯვება, წარმატება მოიპოვა დაუმარცხებელმა მეფეთა-მეფე დავითმა, მაგრამ სომხურ-ქართული ეკლესიების ურთიერთობის მოწესრიგება ვერც მან შეძლო. არადა, აღმაშენებელს ჰქონია ამის სურვილი. დავით მეფის მემკვიდრე გვაუწყებს: „შემოკრბა ოდესმე წინაშე მეფისა (ნაგულისხმევია აღმაშენებელი) ნათესავი გულარძილი (ვერაგი, ბოროტი მოდგმით), ყოვლად ბოროტთა სომეხთა ეპისკოპოსები და მონასტერთა მათთა წინამძღურები მრავალი ფრიად... და მოახსენეს, რათამცა ეო ბრძანებითა მისითა კრება და ეკვსმცა სიტყვის-გება და გამოძიება სჯულისა: ეკეთე იძლიენენ სომეხნი, იქმნენ თანაერთხმა სჯულისა და თვისი სჯული შეაწეწნონ; ხოლო ეკეთე სძლონ სომეხთა, ესოდენ მიემაღლოს, რათა არღარა გვისწოდეთო მწკაღებულად და არცა შეგუაწეწნებდეთ.

მაშინ მოუწოდა მეფემანცა იოანეს, კათალიკოსსა ქართლისასა, და მის ქუეშეთა ეპისკოპოსთა და მეუღაბნეთა, და არსენის იეპალთოელსა, თარგმანსა და მეცნიერსა ბერძენთა და ქართველთა ენათასა, და განმანათლებელსა ყოველთა ეკლესიათასა, და სხეთა მეცნიერთა და ბრძენთა კაცთა.

ყვეს... სიტყვის-გება ურთიერთას ცისკრითგან ვიდრე ცხრა ჟამამდე, და ვერას უძლეს დაბოლოებად, რამეთუ იყო ორკერძოვე ძლევის მოუქარება ოდენ და ცუდ სიტყუათა პაექრობა: რამეთუ შევიდიან შეევალთა საქმეთა და ძნიად გამოსავალთა, რომელთა-ესე შეეწინა მეფესა და რქეა მათ: „თქუენ, მამანო, სიღრმეთა სადამე შესრულ ხართ და უცნაურთა მხედავთ“...

ესე რა თქუა, იწყო მათდა მიმართ სიტყუათა თქმად, რომელსა ღმერთი მოსცემდა უეჭუელად პირსა მისსა“... აღმაშენებელმაო თავისი საუბრით მწვალებლები ანუ მონოფიზიტური (გრიგორიანული) სომხური ეკლესიის წარმომადგენლები „ესეოდენ ზარგანხდილ ყვნა და ყოველად უღონო, რომელ აღიარეს ცხადად ძლუელება თვისი ამისთა ოდენ მეტყუელთა, ვითარმედ: „ჩუენ, მეფეო, მოწაფე გუეგონე ამათ მოძღუართა თქუენტა, გარნა, ვითარ ვხედავთ, შენ სამე ხარ მოძღვარი მოძღუართა“... და ესრეთ ფრიად მაბრალობელნი თავისნი მიიქცეს სირცხვილუელნი, არღარა ოდეს მკადრებელნი ამისნი ოდესცა“.

“ქართლის ცხოვრების” ძველ სომხურ შემოკლებულ, თავისუფალ თარგმანში ციტირებული ქართული ტექსტი ასეა გადმოცემული: დავით აღმაშენებელმაო “მოისურვა სომეხთა და ქართველთა შეერთებაჲ. მოუწოდა იოანეს, ქართლის კათალიკოსს, არსენი(ოს) ქართლელს, ქართულისა და ბერძნული ენების მთარგნელსა და სომეხთა ეპისკოპოსებსა და მონასტრების წინამძღვრებს, გამართა კრება და გამოიძიებდნენ დილიდან სადამოძღის, მაგრამ ვერ დაეთანხმნენ ერთიმეორეს”. მაშინ დავით მეფემ მიმართაო კრების მონაწილე სამღვდელოების წარმომადგენლებს: თქვენო უღრმესი სიტყვები “წინ დაგისხამთ და ვერ მოგიხერხებიათ გარეთ გამოსვლა”. და თვით... ცხადი სიტყვით დააწყნარა ორივე მხარე და გაუშვა კრება”. ქართულ-სომხური ეკლესიების ერთობა იმჟერადაც ვერ შედგა.

როგორც უკვე ითქვა, ქართულ და სომხურ ეკლესიებს შორის მეშვიდე საუკუნის დასაწყისში განხეთქილება მოხდა.

აქედან მოყოლებული ამ ორი ეკლესიის ურთიერთობა ყოველთვის მწვავე იყო, რაც დღემდეც გრძელდება. სომხურ წრეებს სურდათ, სომეხეთის ეკლესიას ებატონა საქართველოში. ქართული ეკლესიის თავიკაცები, სატეოთმეორობელნი

სომხური ეკლესიის პრეტენზიებს უსაფუძვლოდ მიიჩნევდნენ. უფრო მეტიც, ქართველები მონოფიზიტ (გრიგორიან) სომხებს მწვალებლებად თვლიდნენ. ქართველთა შორის დამკვიდრდა აზრიც იმის შესახებ, რომ ღმერთი სჯიდა სომხეთს, სომხებს მწვალებლობისთვის. ჩვენში ღვთის სასჯელად მიანდათ, კერძოდ, ის, რომ მეთერთმეტე საუკუნეში სომხეთში მოისპო სომხური სახელმწიფოებრიობა. ენაიდან დავით აღმაშენებლის მეფობის ჟამს სომხეთის დიდი ნაწილი საქართველოს სახელმწიფოს შემადგენლობაში მოექცა, თუ სომხეთს ღვთის სასჯელი არ მოეხსნებოდა, ქართველთა აზრით, ეს დამღუპველად იმოქმედებდა სომხეთის მომცველ საქართველოს სამეფოზეც. ამის გამოც ბევრი ქართველი მიიჩნევდა, რომ აუცილებელი იყო, მონოფიზიტი (გრიგორიანი) სომხები მართლმადიდებლები გამხდარიყვნენ. ამასვე ითხოვდა სომხებისგან დავით აღმაშენებლის მემკვიდრეც. ისიც აღსანიშნავია, რომ საუკუნეების განმავლობაში ტერიტორიულმა დავამ, სიმწვავემ ეკლესიების ურთიერთობაში მრავალი გაუგებრობა შეა ქართველებსა და სომხებს შორის. ამიტაც უნდა აიხსნას აღმაშენებლის მემკვიდრის, რბილად რომ ვთქვათ, უარყოფითი დამოკიდებულება სომხებისადმი.

სომხებიც ქრისტიანები იყვნენ და ქრისტიანთა მფარველი მეფეთა—მეფე დავითი ძალდატანებით ვერ მოაქცევდა მონოფიზიტ (გრიგორიან) სომხებს მართლმადიდებლობაზე. ძალის გამოყენების შემთხვევაში, სხვა რომ არა იყოს რა, სომხები კვლავ მიატოვებდნენ სომხეთს, სხვა ქვეყნებში გადაიხვეწებოდნენ (აღსანიშნავია, რომ უკვე მეთათე საუკუნეში სომხებს მოხეტიალე ხალხად მიიჩნევდნენ; მეთორმეტე აწლეულში სომხეთში აღარ არსებობდა სომხური სახელმწიფო, სომეხთა პატრიარქიც ლტოლვილობაში იმყოფებოდა, რაც ხელს უწყობდა სომეხთა მიერ სამშობლოს მიტოვებას) და მათ ნასახლარზე, სომხეთში კიდევ უფრო მეტად მომრავლდებოდა მაჰმადიანური მოსახლეობა, რაც საქართველოსთვის მიუღებელი იყო. ქართველები ხომ იბრძოდნენ იმისათვის, რომ ეკეკასია ყოფილიყო ქრისტიანული და არა მუხლიმური. ცხადია ეს ქართული გეგმა, მიზანდასახულობა არ გამორიცხავდა, რომ მცირე რაოდენობით მაჰმადიანებსაც

ეცხოვრათ კავკასიაში, ოღონდ ისინი მტრულად არ უნდა ყოფილიყვნენ განწყობილი საქართველოს, ქრისტიანი ქართველი ერის მიმართ. თუ სომხეთის მოსახლეობა იქნებოდა ძირითადად მაჰმადიანური, საქართველოს ხელისუფლებას აღარ ექნებოდა საფუძველი, ებრძოლა სომხეთის გასათავისუფლებლად ქრისტიანობის დროშით.

იმისათვის, რომ ქართულ-სომხურ ეკლესიებს შორის აღმოფხვრილიყო დაპირისპირება, საფიქრებელია, დავით აღმაშენებელს განსწრავლი ჰქონდა ამ ორი ეკლესიის გაერთიანება. “ქართლის ცხოვრების” ძველ სომხურ ენაზე მთარგნელიც ხომ ამბობს – დავით მეფემო “მოისურვა სომეხთა და ქართველთა შეერთებაც”. აღმაშენებლის გეგმით, როგორც ჩანს, უნდა შემდგარიყო უნია ქართულ და სომხეთის ეკლესიებს შორის. ამ შემთხვევაში სომხეთის ეკლესიის მეთაური იქნებოდა საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი (თუნდაც სომეხები მონოფიზიტებად, გრიგორიანებად დარწმენილიყვნენ). ამგვარი ჩანაფიქრის განხორციელებისთვის, თითქოს, ხელი უნდა შეეწყო იმ გარემოებასაც, რომ სომეხთა კათალიკოს-პატრიარქები მეთორმეტე საუკუნეშიც ლტოლვილობაში იმყოფებოდნენ. როგორც ცნობილია, დავით აღმაშენებელმა საქართველოს სამეფო კარის კონტროლს დაუქვემდებარა ქართული ეკლესია, გაწმინდა ის არაჯანსაღი ელემენტებისაგან. მსგავსი რამ მით უფრო დასჭირდებოდა საქართველოს სახელმწიფოს შემადგენლობაში მოქცეულ, საკუთარ კათალიკოს-პატრიარქს მოკლებულ სომხეთის ეკლესიას (ყოველ შემთხვევაში, სომეხთა კათალიკოს-პატრიარქები სომხეთისგან შორს იმყოფებოდნენ და მათ, იმდროინდელ რთულ პირობებში, სომხეთთან მჭიდრო კავშირი არ ჰქონიათ). ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ქართულ ეკლესიასთან სომხეთის ეკლესიის დაპირისპირებას უარყოფითი შედეგები მოჰქონდა საქართველოს სახელმწიფოსთვის. რაკი სომხეთს მეფე არ ჰყავდა მეთორმეტე საუკუნეში, სომეხთა ცხოვრებაში სომხური ეკლესია უადრესად დიდ როლს ასრულებდა. ასეთ ვითარებაში მონოფიზიტური (გრიგორიანული) სომხური მრევლიც უპირისპირდებოდა ქართულ ეკლესიას, რაც კარგს არაფერს უქადდა არც საქართველოს და არც სომხეთს. რა

თქმა უნდა, ქართული და სომხეთის ეკლესიების გაერთიანება, მათ შორის უნიის, მჭიდრო კავშირის დამყარება ძალზე ძნელი იყო (საუკუნეების განმავლობაში არსებული ძლიერი ქიშპის გამო), მაგრამ ამას ითხოვდა საქართველოსა და სომხეთის ინტერესები და დავით აღმაშენებელმა გადაწყვიტა საძირკველი ჩაეყარა ამ მნიშვნელოვანი საქმისათვის. თუ საქართველოს ძლიერება, ძლევამოსილება საუკუნეების მანძილზე გაგრძელდებოდა და ჩვენი ქვეყანა მთელი ამ დროის განმავლობაში მტრებისგან სომხეთის დაცვას შეძლებდა, სომხები მართლმადიდებლობაზეც მოიქცეოდნენ ისევე, როგორც სომეხთა მნიშვნელოვანი ნაწილი კათოლიკე გახდა.

დავით აღმაშენებელი ხომ ბრძოლის ველზეც კითხულობდა წიგნებს, როცა ამის შესაძლებლობა ცოტა ხნით მიეცემოდა. ცხადია, ასეთი მეფე დიდ მზრუნველობას იჩენდა ქართული კულტურის წინსვლა-განვითარებისთვისაც. მაგალითისათვის შეიძლება დავასახელოთ გელათის აკადემიის შექმნაც, რომელიც წარმოადგენდა უმაღლეს სასწავლებელსაც და სამეცნიერო ცენტრსაც. გელათში მოღვაწეობდა არაერთი ქართველი სწავლული, მათ შორის ცნობილი ფილოსოფოსი იოანე პეტრიწიც. ამ სწავლულთა ნაწილი უცხოეთში მოღვაწეობდა. აღმაშენებელმა დააბრუნა ისინი საქართველოში და გელათის მონასტერთან დაუქმებულ აკადემიაში მუშაობისათვის საჭირო პირობები შეუქმნა. მეფეთა-მეფე დავითის მემკვიდრე გვაუწყებს: აღმაშენებელმა გელათშიო “შემოიკრიბნა კაცნი პატიოსანნი ცხოვრებითა და შემკულნი ყოვლითა სათნოებითა, არა თვისთა ოდენ სამეფოთა პოვნილნი, არამედ ქვეყნისა კიდეთა, სადათცა ესმა ვიეთმე სიწმიდე, სიკეთე, სულიერთა და ხორციელთა სათნოებითა აღსაესეობა, იძიენა და კეთილად გამოიძიენა, მოიყვანა და დაამკვიდრნა მას შინა”. . . გელათიო “აწ წინამდებარე არს ყოვლისა აღმოსავალისა მეორედ იერუსალემად, სასწაულად ყოვლისა კეთილისად, მოძღუარად სწავლულებისად, სხუად ათინად”. . . მეთორმეტე საუკუნის პოეტი შავთელიც აღფრთოვანებით უმღერის გელათს:

“ახალო რომო, შენთვის თქვეს, რომო
უფროს იქმნესო მეოფთა ყოველთა.
ენატრი ელადსა, თვით მას გელათსა”...

აშკარაა, ქართველი მამულიშვილები დიდი შემართებით იღწვოდნენ, მიზნად ისახავდნენ, მათი იდეალი იყო, რომ საქართველო მსოფლიოს უმნიშვნელოვანესი ცენტრი გამხდარიყო. ეს ასეც მოხდა მეთორმეტე საუკუნესა და მეცამეტე ასწლეულის პირველ ოცწლეულში. მომდევნო ხანებში ქართველი ერი კიდევ უფრო დიდ წარმატებებს მიაღწევდა, ათასი საშინელება რომ არ დასტყდომოდა თავს მონღოლებისგან, ისლამური სამყაროსგან . . .

დავით აღმაშენებლის დროის უცნობი მწიგნობარი წერდა: “უფალო, დაიფარე მკლავითა შენითა მაღლითა მეფე დავით, მხოლოი მარტოი უმამოისა მამაი”. ქართველებს ღმერთთან ერთად ქართველი ერის მამად მიუჩნევიათ საქართველოს ოქროს ხანის შემქმნელი, შემოქმედი დავით აღმაშენებელი.

არსებობს საფუძვლიანი აზრი: დავით აღმაშენებელი ყველაზე ძლიერი ხელისუფალია, ყველაზე დიდი მეფეა მის თანამედროვე მსოფლიოს მეფეებს შორის. მართლაც, დავით მეფემ თურქ-სელჩუკთაგან თითქმის მიწასთან გასწორებული საქართველო ხომ ფეხზე დააყენა და ურთულეს პირობებში შეძლო, მიაღწია, ჩვენი ქვეყნისთვის ოქროს ხანა შეექმნა. ეს სასწაული იყო, დავით აღმაშენებელი მართლაც რომ სასწაულთმოქმედი. მის თანამედროვე მსოფლიოს მეფეთა შორის კი მეორე სასწაულთმოქმედი მეფე არ ჩანს. დავით აღმაშენებელი იმდენად დიდი, ძლიერი, გამორჩეული პიროვნებაა, რელიგიური გრძნობითაც ისე აქვს გული გამსჭვალული (ამის დასტურია მისი „გალობანი სინანულისანი“), ის წარმართულ ეპოქაში რომ მოვლენოდა საქართველოს, ახალ, ამასთანავე, ქართულ ეროვნულ რელიგიას შექმნიდა. ისიც უნდა დავსძინოთ, რომ მეფეთა-მეფე დავითის საოცარი საქმენი, მოღვაწეობა საუკუნეების განმავლობაში წყვდიადით მოცულ სავალ გზას უნათებდა ქართველ მამულიშვილებს და ისინიც თავგანწირვით იბრძოდნენ მტრულ თათრულ-მონღოლურ და

კიდევ უფრო დიდხანს თათრულ-მაჰმადიანურ გარემოში ძლიერი, დიდი საქართველოს სახელმწიფოს კვლავ შესაქმნელად. დღესაც ქართველთა შორის ასე თუ ისე ცოცხლობს იდეალი, რომ საქართველოში ისევ უნდა აშენდეს ძლიერი სახელმწიფო. საშინელი ჟამთა სიავის ვითარებაში ამგვარი იდეალი რომ ვერ ჩაკლეს ქართველ ერში, ეს დიდწილად დავით აღმაშენებლისა და მისი თანამებრძოლების დამსახურებაა, მათი ანდერძის უკვდავების მოწმობაა.

როდესაც დავით აღმაშენებლის საოცარ მოღვაწეობაზე ვსაუბრობთ, პლუტარქეს მიერ დაწერილი ალექსანდრე მაკედონელის ბიოგრაფიიდან ერთი ადგილი შეიძლება გავიხსენოთ. ინდოეთში ლაშქრობისას ალექსანდრეს ერთი ბრაჰმანისთვის უკითხავს: „როგორ შეიძლება ადამიანი ღმერთი გახდესო?“ ბრაჰმანს მიუგია: „თუ ისეთ რასმე გააკეთებს, რის ქმნაც ადამიანს არ ძალუძსო“. აღმაშენებელმა დიახაც რომ შეუძლებელი შეძლო და ამიტომ მის შესახებ მემატიაწე ამბობს: „კაცი მიწისაგანი ღმერთსა მიემსგავსა“, დავით მეფე „ვითარცა ღმერთი, მართლ სჯიდა სამწყსოთა თვისთაო“. მან გააკეთაო „დიდნი საქმენი, ღმრთისაგან ოდენ შესაძლებელნი“.

საქართველოს მტრები, თურქ-სელჩუკები თუ ამათი გავლენის ქვეშ მყოფი სხვა ჯიმ-ჯილაგისა და მოდემის მაჰმადიანებიც ხედავდნენ, რომ დავით აღმაშენებელი სასწაულთმოქმედი იყო. რადგან მთელი მსოფლიოს ისტორიაში სასწაულთმოქმედი მეფეები თითო-ოროლაა, საქართველოს მომიჯნავე მაჰმადიანურ სამყაროში დაასკვნეს, რომ ჩვენი ქვეყნის ახალი მეფე ველარ იქნებოდა სასწაულთმოქმედი და მთელი თავიანთი ძალებით შემოუტყეს საქართველოს დავით აღმაშენებლის გარდაცვალებისთანავე, დემეტრე პირველის გამეფების უმაღლ. როგორც ჩანს, საქართველოს სახელმწიფოში ჩამოსახლებულ ყივჩაღებს ჩვენი ქვეყნის მეფედ სურდათ ვახტანგი, იგივე ცვატა (ის დავით მეფეს ყივჩაღი ცოლისგან შეეძინა), რაც წარმოშობდა გარკვეულ დაპირისპირებებს, არეულობას და ესეც ურთულებდა საქმეს დემეტრე პირველს. ყოველივე ამას შედეგად მოყვა ის, რომ დავით აღმაშენებლის

გარდაცვალებიდან მალე მტერმა, მაჰმადიანთა ჯარმა დაიპყრო ქართველთაგან ცოტა ხნის წინ გათავისუფლებული დმანისი. ჯერ კიდევ არაბთა ბატონობის დროს დმანისში მომრავლდა მუსლიმური მოსახლეობა და, როგორც ჩანს, 1125 წელს დმანისელმა მაჰმადიანებმა უღალატეს საქართველოს, გაუადვილეს მომხედურს დმანისის აღება. ცხადია, ქართველი ერი განაგრძობდა შემართებით ბრძოლას და მალე საქართველომ საბოლოოდ დაიბრუნა დმანისი. მაჰმადიანმა ხელისუფლებმა დიდი ძალებით შემოუტიეს საქართველოსთან შემოერთებულ სომეხთა იმდროინდელ დედაქალაქ ანისსაც. ამ ქალაქშიც მუსლიმები დიდი რაოდენობით იყვნენ ჩასახლებული და ისინი ფარულად თუ აშკარად მოქმედებდნენ, რათა ანისი და მისი გარემომცველი მხარე კვლავ მაჰმადიანი მფლობელის ხელთ მოქცეულიყო. დემეტრე პირველი იძულებული გახდა მუსლიმი ხელისუფლისთვის დაებრუნებინა ანისი ყმადნაფიცობის პირობით, ესე იგი ანისის მაჰმადიანი გამგებელი საქართველოს ქვეშევრდომი, ვასალი უნდა ყოფილიყო. ანისის მუსლიმი მფლობელნი ცდილობდნენ საქართველოს სამეფოსგან განდგომას, მაგრამ დემეტრე მეფე ახერხებდა მათ დამორჩილებას.

დემეტრე პირველის მეფობის ჟამს სამხრეთი სომხეთისა და მისი ცენტრის, ქალაქ ხლათის ხელისუფალი გახდა ვინმე სუქმანი, მაჰმადიანი, რომელმაც მიიღო შაჰ-არმენის ტიტული. შაჰ-არმენი სომხეთის შაჰს, მეფეს ნიშნავს. მაშასადამე, ამ სუქმანს და, საზოგადოდ, მაჰმადიანებს ჰქონდათ პრეტენზია, დაუფლებოდნენ მთელ სომხეთს. ისინი მიზნად ისახავდნენ, გადაექციათ სომხეთი თავიანთ საყრდენად, ბაზად საქართველოს წინააღმდეგ ომებში. მტრის ამგვარი ზრახვები მიუღებელი იყო ჩვენი ქვეყნისთვის და ქართველი ერი მეფე დემეტრეს მეთაურობითაც განაგრძობდა შეუპოვარ ბრძოლას. „ქართლის ცხოვრების“ ცნობით, დემეტრემ და მისმა ჯარმა დახოცა, „გააქცივნა სუქმანეთნი... თავი ყოვლისა სპარსეთობისა“. იმ ხანებში ქართველები სიტყვა სპარსელს მაჰმადიანის სინონიმადაც ხმარობდნენ. აშკარაა, რომ შაჰ-არმენები, მათი სამფლობელო, სამხრეთი სომხეთი ქცეულან

ისლამური სამყაროს ერთ-ერთ ბურჯად, საყრდენად საქართველოსთან ომებში. მართალია, დემეტრეს მეფობის ჟამს საქართველოს სახელმწიფომ რამდენიმე წარუმატებლობაც განიცადა, მაგრამ მთლიანობაში ჩვენი ქვეყანა ისევ ძლიერი, კვლავ ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე გადაჭიმული იყო. ქართული კულტურაც ისევ ყვაოდა იმ ხანებში. ამ მხრივ თვით მეფე დემეტრე აძლევდა მაგალითს ქართველებს. ის წერდა შესანიშნავ საგალობლებს, რომელთა შორის გამორჩეულია „შენ ხარ ვენახი“.

დემეტრეზე უფრო ძლიერი მეფე აღმოჩნდა მისი ვაჟი, გიორგი მესამე. გიორგი მეფე და მისი ჯარი წარმატებით უმკლავდებოდნენ მაჰმადიანური სამყაროს შემოტევებს და ხშირად იერიშზეც, საპასუხო შეტევაზეც გადადიოდნენ, რათა მტრისთვის დაეკარგვინებინათ ხალისი საქართველოს სახელმწიფოში, კერძოდ, საქართველოს სამეფოს ფარგლებში მოქცეულ სომხეთში შემოჭრისა. იმდროინდელი ომები რომ დიდი სისასტიკით გამოირჩევიან, ამის დასტურად შეიძლება ერთი მაგალითიც გავიხსენოთ. 1130 წელს, ესე იგი დემეტრე პირველის მეფობის ჟამს, მუსლიმებს მოუხერხებიათ ქართველების დამარცხება ერთ-ერთ ბრძოლაში. მტრებმა ბრძოლის ველზე დახოცილ ქართველ მეომრებს თავები დააჭრეს, წაიღეს ისინი და სომხეთის ძველი დედაქალაქის, დვინის მინარეთზე დააწყვეს. იმ დროს დვინში კვლავ გრძელდებოდა მაჰმადიანთა ბატონობა და მტერს ეს ქალაქიც გადაუქცევია თავის ბაზად საქართველოს წინააღმდეგ ომებში. ქართველთა თავის ქალებიც იმიტომ გამოფინეს დვინის მინარეთზე, რომ ამის საშუალებითაც კიდევ უფრო მეტად გაემლიერებინათ მუსლიმთა მტრული განწყობილება საქართველოს მიმართ. 1162 წელს გიორგი მესამემ და მისმა ჯარმა შეუპოვარ ბრძოლაში დაამარცხეს დვინის მაჰმადიანი ხელისუფალი, აიღეს ეს ქალაქი და დიდი პატივით გადმოასვენეს ქართველთა თავის ქალები თბილისში. რა თქმა უნდა, ამგვარი რამ ქართველი მამულიშვილებისთვის მტკივნეული იქნებოდა, ძნელად დასაყიწყებელი და ჩვენი მეომრებიც მუდამ შემართულნი იყვნენ,

რათა დაემინებინათ მტრები და მათ ანტიქართული ქმედებები, გამოხდომები ველარ გაეხედათ. მაგრამ მტერი ფრიად მრავალრიცხოვანი იყო და ისლამური სამყარო ისევ და ისევ ცდილობდა გაძლიერებული საქართველოს სახელმწიფოს მოსპობას, განადგურებას. 1163 წელს ჩვენს ქვეყანას კიდევ ერთხელ შემოუტია მაჰმადიანურმა კოალიციამ. ამ ომში ალაჰის მტრად მიჩნეულ ქრისტიანულ საქართველოს ებრძოდნენ ერაყელი მეომრებიც. ცხადია, ძნელი იყო ამდენ მომხვდურთან გამკლავება, მაგრამ სასწაულმოქმედი დავით აღმაშენებლის დიდი გამარჯვებებით აღფრთოვანებული ქართველი ერი სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე იბრძოდა და საქართველოს სახელმწიფოს ძლევამოსილებას უნარჩუნებდა, მიუხედავად თითო-ოროლა მარცხისა. იმ ხანებში ქართველი ერის უპირველეს, უზენაეს მოვალეობას მტრებთან თავგანწირვით ბრძოლა რომ წარმოადგენდა, ამას გვიდასტურებს ასეთი ფაქტი: თბილისში სამეფო სასახლის დარბაზების კედლები გიორგი მესამისა და თამარ მეფის დროს მოხატული ყოფილა ქართველთა მიერ გადახდილი ომების სცენებით. მეზობელი მაჰმადიანი ხელისუფალნი, როგორც წესი, მხოლოდ კოალიციური ჯარებით თუ გაბედავდნენ საქართველოში შემოჭრას. 1176 წელს, როდესაც გიორგი მესამეს აუჯანყდნენ ორბელები და დემნა უფლისწული, მათ დახმარება თხოვეს მუსლიმ მფლობელებსაც. მტრებს გაუჩნდათ შანსი, დაესუსტებინათ საქართველოს სახელმწიფო. ისინი შეუდგნენ კიდევ მზადებას საქართველოს დასალაშქრად. ამბოხება დაახლოებით შვიდ თვეს გაგრძელდა, მაგრამ ამ დროის განმავლობაში შინაარეულობით მოცულ საქართველოშიც კი მაჰმადიანმა ხელისუფლებმა შემოჭრა ვერ გაბედეს, რამეთუ ვერ მოასწრეს დიდი კოალიციის შედგენა. სხვაგვარად გიორგი მესამესთან და მის ჯართან ბრძოლას მათ თავი აარიდეს, საქართველოსთან ომი სახიფათოდ მიიჩნიეს.

საქართველოს სამეფო კარი განაგრძობდა ქრისტიანობის პოზიციების განმტკიცებას მთელ კავკასიაში. ჩვენი ქვეყნის ყმადნაფიცი, მუსლიმი ვასალი მფლობელნიც იძულებულნი

გამხდარან ქართველთა ამ სახის ღონისძიებებისთვის ხელი არ შეეშალათ, ქრისტიანული საქართველოს სახელმწიფოს ინტერესებისათვის ანგარიში გაეწიათ. ამ მხრივ საყურადღებოა კავკასიის ალბანეთში, სახელდობრ, შირვანში მეთორმეტე საუკუნეში მოღვაწე ცნობილი მაჰმადიანი პოეტის, ხაყანის სიტყვებიც: როგორც კი შირვანის შაჰმაო (ეს შირვანშაჰი დავით აღმაშენებლის შირვანში გათხოვილი ასულის, თამარის შვილია) საქართველოდან „შირვანს ინება ჩამობრუნება, ეკლესიაში წაგვასხა ლოცვად, შეგვაცვლევინა ზნე და ბუნება“. გამაჰმადიანებულ ალბანეთში ბევრი იყო ფანატიკოსი მუსლიმიც, რომლებიც მიზნად ისახავდნენ, რომ მთელი კავკასია მაჰმადიანური გამხდარიყო. საქართველოს სახელმწიფოსთვის მუსლიმთა ამგვარი გეგმები, ცხადია, მიუღებელი იყო. იგივე ალბანეთი და მისი ნაწილი შირვანი(ანუ შარვანი), სანამ გაამაჰმადიანებდნენ, ხომ ქრისტიანული იყო. იქ მეთორმეტე საუკუნის დამდეგსაც არსებობდნენ ფარული ქრისტიანები. საქართველოს მესვეურნი სრულიად სამართლიანად ცდილობდნენ ალბანეთში, შირვანში ქრისტიანობას დაებრუნებინა ადრინდელი პოზიციები და ამას იქ გაჩენილი მაჰმადიანური მოსახლეობაც უნდა შეგუებოდა, კავკასია რომ ქრისტიანული უნდა ყოფილიყო, ეს მუსლიმებსაც უნდა გაეთავისებინათ.

.....

უცხოეთში მოღვაწე ცნობილი მეცნიერი, მიქელ თარხნიშვილი წერდა: „მსოფლიო ისტორიაში არ არსებობს ქალი-ხელმწიფის სხვა იდეალი, რომელიც ისე მაღლა იდგეს, როგორც თამარ მეფე“. ივანე ჯავახიშვილი და ექვთიმე თაყაიშვილიც მიიჩნევდნენ, რომ თამარი ბრძენი მეფე იყო. ამასთანავე, ზოგ-ზოგები ჩხირკედელაობენ საქართველოს ისტორიაში და აცხადებენ, რომ ლეგიტიმიზმის პრინციპების მიხედვით გიორგი მესამესა და მის ასულს თამარს მეფობა არ ეკუთვნოდათ. ეს აზრი არასწორია. დემეტრე პირველი მისმა ვაჟმა დავითმა აიძულა მეფობაზე უარი ეთქვა, გადამდგარიყო. ამ

დავით მეხუთეს დიდხანს არ დასცალდა მეფობა, ის მალე გარდაიცვალა. ამის შემდეგ მეფობა დაიბრუნა დემეტრე პირველმა და მან თავის მემკვიდრედ, საქართველოს მომავალ მეფედ გამოაცხადა მისი მეორე ვაჟი გიორგი და არა გარდაცვლილი დავითის ჩვილი შვილი დემეტრე, იგივე დემნა. ჩვილი დემნას გამეფებას საქართველოს სახელმწიფოსთვის, გარკვეული მიზეზების გამო, დამატებითი გართულებები მოყვებოდა შედეგად. ისიც აღსანიშნავია, რომ იმდროინდელ საქართველოში დამკვიდრებული წესით, ჩვენს მეფეს არ ჰქონდა უფლება ცოლად შეერთო თავისი ქვეშევრდომი, მისი მეუღლე რომელიმე მეფის ასული უნდა ყოფილიყო. დემნას კი ცოლად ჰყავდა ორბელის ქალი და ამის გამოც მისი გამეფება არ შეიძლებოდა. ამრიგად, გიორგი მესამისა და თამარის მეფობა სრულიად კანონიერი იყო. სხვა რომ არა იყოს რა, თამარის მეფობა იმიტომაცაა უდიდესი მოვლენა, რომ ამასთან დაკავშირებითაა ნათქვამი შოთა რუსთაველის გენიალური სიტყვები: „ლეკვი ლომისა სწორია, ძუ იყოს, თუნდა ხვადია“. ამით რუსთაველმა ხომ ქალისა და მამაკაცის თანასწორობა იქადაგა ჯერ კიდევ მეთორმეტე საუკუნეში. ზოგიერთი მკვლევარის აზრით, რუსთაველის სიტყვებში ნაგულისხმევია მხოლოდ სამეფო სახლის შვილების, ქალებისა და მამაკაცების თანასწორობა. თუნდაც ასე იყოს, „ვეფხისტყაოსანი“ ხომ ქართველთა ეროვნულ სახარებად იქცა და რუსთაველისეული, ხსენებული აფორიზმი ხელს შეუწყობდა ქართველი ქალის აქტიურობას ჩვენი ქვეყნის ცხოვრებაში. ძველი საქართველოს ერთ ანონიმ პოეტს დიდი ხნის წინ უთქვამს: „ქართველნი ლომნი, უყვარან ომნი“. ომი რა საყვარელია, მაგრამ საქართველოს იმდენი მტერი ეხვია გარს, რომ ჩვენი წინაპრები მუდამ მზად უნდა ყოფილიყვნენ ბრძოლისთვის, სამშობლოს დაცვისთვის. ქართველი მეომრების - ლომების ასულნიც მოიაზრებოდნენ რუსთაველის სიტყვებში: „ლეკვი ლომისა სწორია, ძუ იყოს, თუნდა ხვადია“. ოქროს ხანის შემდეგ საქართველომ იმდენ ქარცეცხლში გამოიარა, იმდენი საშინელება დაატყდა თავს, რომ ერისა და ქვეყნის, ქართული კულტურის გადასარჩენად აუცილებელი

იყო ჩვენს დედებსაც, ქართველ ქალებსაც ისეთივე შემართება გამოეჩინათ, როგორც მამაკაცებს. ქართველ ქალებს ხომ დედაკაცებსაც უწოდებდნენ, რამეთუ მათ კაცების თანასწორად უნდა ეზიდათ ჭაპანი. ამაში მათ დიდ დახმარებას უწევდა „ვეფხისტყაოსანი“, რადგან ქართველ ერს გათავისებული ჰქონდა ეროვნულ სახარებად ქცეული „ვეფხისტყაოსნისეული“ იდეები, სულისკვეთება. აკაკი წერეთელი ბრძანებდა: წყალი და მეწყერი წაგვიღებდა, შოთა რუსთაველი რომ არ გვყავდესო. რუსთაველის ღვაწლია ისიც, რომ ქართველი ქალები საუკუნეების განმავლობაში დიდ როლს ასრულებდნენ ჩვენი ქვეყნის „ჭირსა შიგან გამაგრების“ საქმეში. ამიტომ თუ თავიდან არა, მოგვიანებით მაინც ყველა ღირსეულ ქართველ ქალს შეეძლო თავისი თავიც მოეზრებინა რუსთაველისეულ გენიალურ სიტყვებში - „ლეკვი ლომისა სწორია, ძუ იყოს, თუნდა ხვადია“.

თამარის მეფობის დროს სულთანმა სალადინმა, რომელმაც შექმნა ეგვიპტის ვრცელი იმპერია, სასტიკად დაამარცხა ევროპელი ჯვაროსნები. მან 1187 წელს აიღო იერუსალიმიც. იმ ხანებში სალადინის მაჰმადიანურმა ურდოებმა იერუსალიმში და სხვაგანაც, სადაც ამის შესაძლებლობა მიეცათ, გენოციდი მოუწყვეს ქრისტიანებს. აღსანიშნავია, რომ სალადინის ბაბუას ტომი სომხეთში ბინადრობდა. აქედან გამომდინარეც, სალადინს და მის გარემოცვას, საზოგადოდ, ისლამურ სამყაროს ჰქონდათ პრეტენზია, კვლავ გაბატონებულიყვნენ მთელს სომხეთსა და კავკასიაშიც. იერუსალიმის აღებით აღფრთოვანებულმა მაჰმადიანებმა გადაწყვიტეს ისლამური სამყაროს მომიჯნავე, ქრისტიანული საქართველოს დაჩოქება, განადგურებაც. ისინი ისევ შეუდგნენ დიდ სამზადისს საქართველოს წინააღმდეგ საომრად. მართლაც, სულ რაღაც რვა წლის განმავლობაში, თამარის მეფობის ჟამს, ქართველმა ერმა ორი დიდი ომი გადაიტანა მრავალრიცხოვან მაჰმადიანურ კოალიციურ ჯარებთან. ამის გარდა, იმავე ხანებში მრავლად იყო შედარებით ნაკლებმასშტაბური ბრძოლები, შეტაკებები ქართველებსა და მუსლიმურ ძალებს შორის.

1194 თუ 1195 წელს მაჰმადიანთა უზენაესმა სასულიერო მეთაურმა, ბაღდადის ხალიფამ მოუწოდა ისლამურ სამყაროს, რომ დარაზმულიყვნენ საქართველოს წინააღმდეგ საომრად. მართლაც, შეიკრიბა სხვადასხვა მაჰმადიანური ქვეყნების მეომართაგან შემდგარი ჯარი, რომელიც საქართველოს სახელმწიფოს საზღვრებისაკენ დაიძრა. ამ კოალიციურ ლაშქარს ხალიფამ უძლეველობის მისანიჭებლად თავისი მდიდრული დროშა (მას ღაზო დროშას უწოდებდნენ) წარუშმძღვარა. მუსლიმებს მიაჩნდათ, რომ ეს დროშა ალაჰის მიერ იყო ნაკურთხი. გადამწყვეტი ბრძოლა მოხდა შამქორში. საქართველოს ჯარმა სასტიკად დაამარცხა მტერი. ხალიფას დროშა, მაჰმადიანებს რომ ეგონათ, მისი შეწევნითაც გავანადგურებთ საქართველოს ჯარსო, ხელთ იგდო, დაატყვევა გამოჩენილმა ქართველმა სარდალმა შალვა ახალციხელმა (გიორგი ლეონიძის აზრით, ხალხური ლექსი და სიმღერა „შავლეგო“ ამ შალვას ეძღვნება). ხალიფას დროშის დატყვევებამ ისლამურ სამყაროს კიდევ უფრო მეტად გაუძლიერა ფანატიზმი, ბოღმა და ჟინი საქართველოს სამეფოს განადგურებისა. მაჰმადიანურ ძალებში, წრეებში აშკარად შეიმჩნეოდა რევანშისტული განწყობილება: ქრისტიანული საქართველო, ისლამურ სამყაროსთან შედარებით ეს ერთი ციცქნა ქვეყანა, მისი მოსახლეობა როგორ გვიბედავს წინააღმდეგობის გაწევას, ის უნდა დავსაჯოთ, მოვსპოთო. მაგრამ, ცხადია, იმდროინდელი ქართველი ერი უკან დახევას არ აპირებდა. აღსანიშნავია, რომ რაკი ბაღდადის ხალიფასა და მეზობელი მუსლიმი ხელისუფლების ლაშქარი სასტიკად დაამარცხა, საქართველო ადრინდელზე უფრო მეტი ძალისხმევით შეუდგა ქრისტიანობის აღდგენას ალბანეთში. ამ ქვეყანაში მრავლად იყო ისეთი მოსახლეობა, რომელმაც კარგად იცოდა, რომ მათი წინაპრები ქრისტიანები იყვნენ. არსებობდნენ იქ ფარული ქრისტიანებიც. ეს გარემოება ხელს უწყობდა საქართველოს, რომ გაეძლიერებინა ქრისტიანობის პოზიციები კავკასიის ალბანეთში, კერძოდ, შამქორის სანახებშიც.

შამქორში დამარცხების მიუხედავად, მაჰმადიანური სამყაროს მესვეურები არწმუნებდნენ თავიანთ ჯამაათს, რომ

საქართველო ვერ გაუძლებსო ისლამური სამყაროს განუწყვეტელ შეტევებს, ბოლოს და ბოლოს, ქართველებზე ბევრად მრავალრიცხოვანი მაჰმადიანები ალაჰის შეწევნით შევძლებთო საქართველოს დაჩოქებას, განადგურებას.

საქართველოს წინააღმდეგ ახალი, კოალიციური ლაშქრობის მოწყობა თურქ-სელჩუკთა, რუმის სულთანმა რუქნადინმა ითავა. რუმის სასულთნოს იმ დროისათვის ბიზანტიის იმპერიის უდიდესი ნაწილი ჰქონდა მიტაცებული. რუქნადინმა მოკავშირედ გაიხადა სხვა მაჰმადიანი ხელისუფალნიც და ურიცხვი ჯარით 1202 თუ 1203 წელს უძველესი ქართული მხარისაკენ, ბასიანისკენ დაიძრა, სადაც გაიმართა კიდეც გადამწყვეტი ბრძოლა.

„ქართლის ცხოვრების“ ცნობით, რუქნადინმა ოთხასათასიანი ჯარი შემოუსია საქართველოს. შეიძლება ქართველი მემკვიდრე აჭარბებს და მტრის ლაშქრის რაოდენობა მთლად ამდენიც არ იყო, მაგრამ რადგან თამარის დროინდელი საქართველო უძლიერესი სახელმწიფოა, გამოირჩევა დიდი შემართებით, ბრძოლისუნარიანობით და რამდენიმე წლით ადრე ქართველებმა შამქორში სასტიკად დაამარცხეს ალაჰისა და ხალიფას კურთხევით შედგენილი კოალიციური ძალები, ბასიანში შემოჭრილი რუქნადინის არმიაც ორასი ათასზე ნაკლები არ იქნებოდა. ბასიანის ბრძოლა, მტრის სიმრავლის გამო, ქართველებისთვის საკმაოდ ძნელი გამომდგარა. საბოლოოდ, საქართველოს ჯარის სარდლობას, თამარ მეფის მეუღლის, დავით სოსლანის მეთაურობით მოუხერხებია თავისი საომარი გეგმის წარმატებით განხორციელება და ჩვენი ქვეყნის სამხედრო ძალებს მტერი სასტიკად დაუმარცხებია. ბასიანის ბრძოლაში მძიმედ დაიჭრა თვით რუქნადინიც და იგი ამ ჭრილობამ მალე სიცოცხლეს გამოასალმა.

რა თქმა უნდა, თამარ მეფე გულბელდაკრეფილი არ უცქერდა, თუ როგორ ომობდა მისი ჯარი ურიცხვი მტრების წინააღმდეგ. ბრძენი თამარი დღედაღამ იღწვოდა, რათა საქართველოს სახელმწიფო კიდეც უფრო მეტად გაძლი-

ერებულიყო და საკადრისი პასუხი გაეცა მტრული ძალებისათვის, რომლებიც დიდი საქართველოს არსებობას, მის ძლევამოსილებას ვერა და ვერ ითმენდნენ, ვერ ეგუებოდნენ, ვერ ეწყობოდნენ.

ბასიანის ბრძოლაში საქართველოს ჯარის გამარჯვების შემდეგ, მალე თამარ მეფემ საოცარი საქმე განახორციელა - 1204 წელს შექმნა ტრაპიზონის ეგრეთწოდებული იმპერია. ტრაპიზონი იმ ხანებში ბიზანტიის სახელმწიფოს ნაწილი იყო, ბიზანტიის იმპერია კი მეცამეტე საუკუნის დასაწყისში სულს ღაფავდა. მას ავიწროებდნენ მცირე აზიაში დამკვიდრებული მაჰმადიანი თურქ-სელჩუკებიც და კათოლიკე ევროპელი ჯვაროსნებიც დაუპირისპირდნენ. ჯვაროსნების მიერ ბიზანტიის მიმართ მტრული პოზიციის დაკავებას პოლიტიკური მიზეზები განაპირობებდა, მაგრამ მნიშვნელობა ჰქონდა იმასაც, რომ ბიზანტიელები, ბერძნები მართლმადიდებლები იყვნენ, ხოლო ჯვაროსნები - კათოლიკეები. საქმე იქამდეც მივიდა, რომ 1204 წელს ჯვაროსნებმა დაიპყრეს ბიზანტიის სახელგანთქმული დედაქალაქი კონსტანტინოპოლი, ახლანდელი სტამბოლი (კონსტანტინოპოლს შუა საუკუნეების პარიზს უწოდებენ). შეიქმნა საფრთხე იმისა, რომ ბიზანტიის იმპერიის ძალიან ვრცელი ტერიტორიებიდან ერთ ნაწილს მაჰმადიანები, კერძოდ, თურქ-სელჩუკები მიიტაცებდნენ, ხოლო მეორე ნაწილს - ევროპის სახელმწიფოები თუ ჯვაროსანთა მესვეურებიც. საქართველოსთვის მიუღებელი იყო მცირე აზიაში მაჰმადიანების, თურქ-სელჩუკების გაბატონება, რადგან რუქნადინის ჯარის განადგურება, თვით რუქნადინის სიკვდილი არ ნიშნავდა იმას, რომ მრავალრიცხოვანი მტერი კვლავ არ შემოიკრებდა ძალებს და თავს არ დაესხმოდა ჩვენს ქვეყანას. იგივე საქართველოს სახელმწიფოს მომიჯნავე ტრაპიზონისა და მისი გარემომცველი მხარის დაპყრობაც მაჰმადიანთა, თუნდაც ჯვაროსნების მიერ არ აწყობდა საქართველოს სახელმწიფოს, თამარ მეფეს, რადგან, სხვას რომ თავი დავანებოთ, იქ მოსახლეობის უმრავლესობას ქართველები, კერძოდ, ლაზები, იგივე ჭანები წარმოადგენდნენ. ტრაპიზონსა და მის მხარეში იმ

დროისათვის ცხოვრობდნენ ბერძნებიც, რომელთა შორის ბევრი იყო გაბერძნებული ლაზიც.

ისმის კითხვა: თამარ მეფემ მის მიერ შექმნილ, საქართველოს სახელმწიფოს ყმადნაფიცად, ვასალად ქცეულ ტრაპიზონის იმპერიის შემადგენლობაში რად დატოვა ლაზისტანი, რატომ უშუალოდ არ შემოუერთა ის საქართველოს სამეფოს? როგორც ჩანს, თამარ მეფემ ლაზისტანის საქართველოსთან უშუალოდ შემოერთება სამომავლოდ გადასდო. საქმე ისაა, რომ საქართველოს ყმადნაფიც, ვასალ ტრაპიზონის იმპერიას დიდი როლი უნდა შეესრულებინა ჩვენი ქვეყნის შემდგომი გაძლიერების, ძლევამოსილების საქმეში და იმეამად შექმნილ ჩახლართულ ვითარებაში (როცა საქართველოს სახელმწიფოს მომიჯნავე ტერიტორიებს იტაცებდნენ მაჰმადიანებიც და ევროპელი ჯვაროსნებიც) ბერძნებთან დაპირისპირების დრო არ იყო. ვგულისხმობ, კერძოდ, ტრაპიზონელ და მათ მეზობელ ბიზანტიურ მხარეებში მცხოვრებ ბერძნებს. ბიზანტიის იმპერიამ ლაზისტანი მექესე საუკუნეში დაიპყრო, მეექვსე-მეთორმეტე ასწლეულებში ბევრი ლაზიც გაბერძნდა. ისიც ცნობილია, რომ ბიზანტიელები, ბერძნები იმ დროს ამპარტავანი, ამბიციური ხალხი იყო და ახლადშექმნილი ტრაპიზონის იმპერიის მკვიდრი ბერძნები ადვილად არ შეეგუებოდნენ საქართველოს მიერ ლაზისტანის უშუალოდ შეერთებას. დიდი ხნის წინ დაპყრობილი ლაზისტანი ბერძნებს თავის საკუთრებად მიაჩნდათ. საქმეს ართულებდა ისიც, რომ ლაზისტანი ზედ ეკვროდა ქალაქ ტრაპიზონს (ტრაპიზონში ლაზებიც მრავლად ცხოვრობდნენ), რომელიც ახლადშექმნილი იგივე სახელწოდების იმპერიის დედაქალაქად გამოცხადდა. ფაქტობრივად, ტრაპიზონის იმპერია ბერძნულ-ლაზურ სამეფოს წარმოადგენდა, ყოველ შემთხვევაში, ლაზები დიდ როლს ასრულებდნენ ტრაპიზონის იმპერიის ცხოვრებაში, ისინი იქ საქართველოს სამეფო კარის საყრდენი იყვნენ. მოგვიანებით ცალკეული ქართველი მთავრებიც კი ახერხებდნენ მოძმე

ლაზების მხარის, ლაზისტანის შეერთებას თავიანთ სამთავროსთან და მით უფრო ამას შეძლებდა ერთიანი, ძლიერი საქართველო, როცა ეს აუცილებელი გახდებოდა.

ძველად ბევრი შავიზღვისპირა ქალაქი ბერძნული იყო, მათ შორის ყირიმის ქალაქებიც. მრავალი მათგანი დაექვემდებარა ტრაპიზონის მეფეს. რადგან ეს უკანასკნელი საქართველოს მეფის, თამარის ყმადნაფიცი, ვასალი იყო, ტრაპიზონის იმპერიას დაქვემდებარებულ, კერძოდ, ყირიმის ქალაქებშიც ვრცელდებოდა საქართველოს გავლენა.

ტრაპიზონის იმპერიის ხელისუფლება მიზნად ისახავდა, საქართველოს სახელმწიფოს, მეფეთა-მეფე თამარის დახმარებით ებრძოლა მაჰმადიანების, დამპყრობელი თურქ-სელჩუკების წინააღმდეგაც და ბიზანტიის იმპერიის აღსადგენად, ჯვაროსანთაგან კონსტანტინოპოლის გასათავისუფლებლადაც. თუ ეს მოხდებოდა, მთელი ბიზანტიის იმპერია და მისი დედაქალაქი კონსტანტინოპოლი საქართველოს გავლენის ქვეშ მოექცეოდა. ერთი ქართული ხალხური თქმულების მიხედვით, თამარ მეფემ აიღო სტამბოლი. საფიქრებელია, ამ გადმოცემაშიც ასახულია თამარ მეფისეული საქართველოს მიზანდასახულობა, რომ ჩვენი ქვეყნის გავლენა გავრცელებულიყო ბიზანტიაზე და მის დედაქალაქ კონსტანტინოპოლზე. ტრაპიზონის შედარებით მცირე მოცულობის სამეფოს იმპერია დაერქვა იმიტომაც, რომ მას უნდა მოეცვა მთელი ბიზანტიის იმპერიის ტერიტორია. მაგრამ თამარს არ დასცალდა სრულად განეხორცილებინა თავისი გეგმები. სამწუხაროდ, მეფეთა-მეფე თამარი ახალგაზრდა გარდაიცვალა. ბიზანტიისა და კონსტანტინოპოლის გათავისუფლებაში საქართველოს ძალების მონაწილეობა გამართლებულიც და მიზანშეწონილიც იყო, რადგან მეცამეტე საუკუნის დამდეგს ჯვაროსნები დასუსტებული იყვნენ, ისინი ვეღარ უმკლავდებოდნენ მაჰმადიანებს და შეიქმნა საშიშროება იმისა, რომ მთელი ბიზანტიის ტერიტორიებს მუსლიმნი მიიტაცებდნენ. მართლაც, თურქები თანდათან დაეპატრონნენ ბიზანტიის იმპერიის მიწა-წყალს და 1453 წელს კონსტანტინოპოლიც დაიპყრეს. გაძლიერებულმა

თურქეთმა და მასთან ერთად სპარსეთმაც საქართველოც თავიანთ მარწუხებში მოაქციეს .

მაჰმადიანური სამყარო თამარ მეფის სიცოცხლის ბოლო წლებშიც განაგრძობდა ბრძოლას შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე გადაჭიმული საქართველოს სახელმწიფოს წინააღმდეგ. 1208 წელს სპარსეთის ერთი ნაწილის, არდაველის ხელისუფალი ფარულად შემოიჭრა საქართველოს სამეფოში შემავალი სომხეთის დედაქალაქ ანისში. აღმდგომის დილა თენდებოდა. ანისის მრავალრიცხოვანი ეკლესიები მლოცველებით იყო სავსე. მტერი დაერია უიარაღო მლოცველებს, ამოწყვეტა ისინი, ეკლესიებში სისხლის ტბები დააყენა. ამ საშინელი მხეცობის საპასუხოდ საქართველოს ჯარმა დალაშქრა არდაველი, მტერს სამაგიერო მიუზღო. არდაველის მფლობელი არ იყო ისე ძლიერი ხელისუფალი, რომ მას საკუთარი ძალების იმედით თამარ მეფისეული საქართველოს სახელმწიფოს საზღვრებში თუნდაც ქურდულად შემოჭრა გაეხედა. აშკარაა, არდაველებს ისლამური სამყარო, კერძოდ, იმ დროს ძლიერი ხვარაზმის სახელმწიფოს მესვეურები აქეზებდნენ. საფიქრებელია, მაჰმადიანური სამყარო ამზადებდა ახალ კოალიციურ ლაშქრობას საქართველოს წინააღმდეგ. მაგრამ თამარ მეფის ჯარმა დაასწრო მუსლიმებს და იქით შეუტია მათ. 1210 წელს საქართველოს სამხედრო ძალები შევიდნენ სპარსეთში, ამ ქვეყნის დიდ ნაწილში წარმატებით ილაშქრეს. იმ ხანებში თუ როგორი მწვავე, დამაბული ურთიერთობა არსებობდა ქართველებსა და მათ მეზობელ მაჰმადიანებს შორის, ამის თაობაზე შეიძლება ერთი ფაქტი გავიხსენოთ. სპარსეთის ქალაქ მიანაში ქართველთა რაზმი იდგა დროებით. ფანატიკოსი მუსლიმების წაქეზებით, მიანელებმა საქართველოს სამხედრო რაზმი ვერაგულად ამოწყვეტეს. ამის სანაცვლოდ ქართველებმა მიანის მელიქს და მის შვილებს „განჰხადეს ტყავები“ და მინარეთზე „ზედაჩამოკიდეს“. ურთიერთობის ნორმალიზება შეუძლებელი ჩანდა.

მეთორმეტე-მეცამეტე საუკუნეების ცნობილი მაჰმადიანი, არაბი მემატიანე, იბნ ალ-ასირი იუწყება: ქართველების მიერ

მუსლიმთა დამარცხებისა და დახოცვის შემდეგ „ალაჰმა იხილა რა ისლამის მომხრეთა სიმცირე, თვითონ იკისრა მათი მფარველობა, მოკლა ქართველთა დედოფალი“ (ნაგულისხმევია თამარ მეფე), იხსნა მაჰმადიანები ქართველებისგან, თამარ მეფისგანო. ოქროს ხანის საქართველომ ბევრჯერ კი დაამარცხა მუსლიმთა ჯარები, მაგრამ, თითქოს, მაჰმადიანთა რაოდენობა მეტისმეტად შემცირებულიყო, ეს, ცხადია, მართალი არ არის. იბნ ალ-ასირის და ძმათა მისთა მიზანია, მთელი ისლამური სამყარო აუმხედრონ საქართველოს, რათა ქართველი ერი, ქართული სახელმწიფო დაკნინდეს, ვეღარ შეძლოს კავკასიას მოსეულ მაჰმადიანებთან გამკლავება. როგორც ჩანს, მუსლიმები გულმხურვალედ შესთხოვდნენ ალაჰს, რომ მალე მოეკლა თამარ მეფე. მათ ალაჰის ყოვლისშემძლეობის გამოვლინებად აღიქვეს, რომ თამარი ახალგაზრდა გარდაიცვალა. ამის შემდეგ მაჰმადიანებმა ირწმუნეს ისიც, რომ ალაჰისვე შეწყვენით, ბოლოს და ბოლოს, გაანადგურებდნენ მუსლიმთა მომიჯნავე ძლიერი ქრისტიანული საქართველოს სახელმწიფოს და ამისათვის მზადებას კიდევ უფრო მეტი შემართებით, ძალისხმევით შეუდგნენ.

იბნ ალ-ასირის მიხედვით ხომ ისე გამოდის, რომ საქართველოს წინააღმდეგ ომებში მაჰმადიანთა უმრავლესობა დახოცილა, ხოლო იმ მუსლიმებს, ვინც ქართველებს ცოცხალი გადაურჩა, მცირერიცხოვნობის გამო საქართველოსთან ომი აღარ შეძლებია ალაჰის დახმარების გარეშე, ესე იგი ძირითადად ალაჰს უნდა ეომა საქართველოს წინააღმდეგ, უნდა დაესაჯა ქართველები. კიდევ და კიდევ ვიმეორებ, რომ მაჰმადიანები რაოდენობით ყოველთვის ბევრად მეტნი იყვნენ ქრისტიან ქართველებთან შედარებით და ისინი ყოველი ღონით ცდილობდნენ განუწყვეტლივ ჰქონოდათ ომი საქართველოსთან, რათა ქართველები ან სულ ამოწყვეტილიყვნენ, ანდა ერთი მუჭადა დარჩენილიყვნენ. მცირე რაოდენობის ქართველების არსებობასაც მაჰმადიანები შეეგუებოდნენ იმ შემთხვევაში, თუ ჩვენი წინაპრები მტერს დაემონებოდნენ. ასეთ გარემოცვაში მყოფი ქართველი ერი მუდამ ფხიზლად, ომებისთვის მზად უნდა ყოფილიყო. როცა სხვა გზა არ ჩანდა და ქართველს ძილის

დროსაც კი საწოლთან ხმალი უნდა ჰქონოდა მომარჯვებული, ჩვენი წინაპრები საქართველოს ოქროს ხანაშიც ყოველგვარ საქმიანობაზე მაღლა მეომრობას აყენებდნენ. გენიალური შემოქმედი, მოაზროვნე შოთა რუსთაველიც მეომარი ყოფილა. ამის შესახებ გვაუწყებს მეფე-პოეტი არჩილი. თანამედროვე მკვლევარნიც აღნიშნავენ: ისეთი ცოცხალი ფერებით ომის ეპიზოდების აღწერა, როგორც ამას ვკითხულობთ „ვეფხისტყაოსანში“, მხოლოდ და მხოლოდ მეომარს შეეძლო. ქართველები რომ სახელგანთქმული მეომრები იყვნენ, ამას ბევრი უცხოელიც ხაზგასმით აღნიშნავს. ასე, მაგალითად, მეთორმეტე-მეცამეტე საუკუნეებში მოღვაწე ეპისკოპოსი ჟაკ(იაკობ) დე ვიტრი იუწყება: ქართველები არიანო „ძალზე მეომარი... ბრძოლაში გამობრძმედილი, მამაცი, ძლიერი, უზარმარმაზარი ლაშქრის პატრონი. სარკინოზებისათვის (ესე იგი მაჰმადიანებისთვის) ძალიან საშიშნი არიან, სპარსელების, მიდიელებისა და ასირიელებისთვისაც, რომელთა შორის ცხოვრობენ; ყოველი მხრიდან ურწმუნოებით გარშემორტყმულნი, ძალიან ხშირად სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლებში ჩაბმულან მათთან... როცა უფლის საფლავის მოსანახულებლად მიეშურებიან, არავითარ ბაჟს არ იხდიან, წმინდა ქალაქს გაშლილი დროშებით უახლოვდებიან. სარკინოზებს ვერ წარმოუდგენიათ დააბრკოლონ ისინი“...

რადგან საქართველოში მამაცი მეომრის კულტი არსებობდა, ზოგიერთი ხელობის ხალხი, მაგალითად, ვაჭრები პატივისცემას მაინცდამაინც ვერ იმსახურებდნენ. ამას ვხედავთ „ვეფხისტყაოსანშიც“. ავთანდილი ასე მიმართავს ვაჭრებს: „თქვენ ვაჭარნი, ჯაბანნი ხართ, ომისაცა უმეცარნი“. იმდროინდელი ქართველები არც მისდევდნენ ვაჭრობის ხელობას. საქართველოს ვაჭრობაში ჩვენ ქვეყანაში მცხოვრები არაქართველები, ებრაელები, სომხები და მაჰმადიანები იყვნენ დასაქმებული. დავით აღმაშენებლის, შოთა რუსთაველის, თამარ მეფის საქართველოში მეცნიერება, განათლება მაღალ დონეზე იდგა და ქართველები თუ მოინდომებდნენ, როგორმე

ვაჭრობასაც შეძლებდნენ. მაგრამ ქართველ ერს გაცნობიერებული ჰქონდა, რომ მასში მეომრული, საბრძოლო სულისკვეთება არ უნდა შესუსტებულიყო, პირიქით, უნდა გაძლიერებულიყო. საომრად მომართული ერი იმ ეპოქებში ვაჭრობისკენ, ფულის კეთებისკენ ლტოლვას ვერ გამოიჩენდა. აქვე შეიძლება აღვნიშნოთ ისიც, რომ თამარ მეფის დროს საქართველოში გაჩნდა იდეა პარლამენტის მსგავსი დაწესებულების შექმნისა. ამგვარი იდეა ინგლისშიც იშვა, მაგრამ საქართველოსთან შედარებით უფრო გვიან. იმ ხანებში საქართველოში პარლამენტის მსგავსი დაწესებულების შექმნა არ იყო გამართლებული, რადგან ქართველი ერი ყოველ წუთს მზად უნდა ყოფილიყო საომრად, სისხლისღვრისთვის და მას არც პარლამენტის შესაქმნელად და არც პარლამენტში აურზაურის გასაჩაღებლად არ ეცალა. განუწყვეტელი ომების ვითარებაში ოქროს ხანის საქართველომ ვერ მოიცალა ძლიერი ფლოტის შესაქმნელადაც. არადა, საქართველოს დროშით გემებს უნდა ეცურათ შავ და კასპიის ზღვებში მაინც, თუ უფრო შორსაც არა. ერთი ქართული ხალხური თქმულება გვამცნობს: „ქალმა თქვა თამარ ნეფემა... ბაქოშიც წისკვილ გავდმართე, წყალი უწყლოჩი გავიღე“. არაა ეს მწიგნობრული სიტყვები, ხალხის ხმაა. მასში ასახულია ის, რომ კასპიის ზღვის სანაპიროებზეც, ბაქოშიც და სხვაგანაც საქართველოს სახელმწიფოს ფეხი მტკიცედ ჰქონდა მოკიდებული. ამას გვიდასტურებს წერილობითი ძეგლებიც, მაგალითად, იოანე ბატონიშვილის ერთ-ერთი თხზულება და სხვაც. საქართველოს ოქროს ხანა რომ არ დაენგრიათ ველურ მონღოლებს და ჯალალედინის მაჰმადიანურ ურდოებს, მეცამეტე საუკუნეში უეჭველად შეიქმნებოდა ძლიერი ქართული ფლოტი.

მეცამეტე ასწლეულის ცნობილი სპარსელი მემატიანე, ჯუჟეინი იუწყება: ქართველებს განზრახული ჰქონდათო „ბაღდადს წასულიყვნენ, კათალიკოსი დაესვათ ხალიფას ადგილზე, მეჩეთები ეკლესიებით“ ჩაენაცვლებინათო. ამ ცნობასთან დაკავშირებით შეიძლება მოგვაგონდეს ერთი ქართული ხალხური თქმულებაც, რომელიც გადმოგვცემს: ... „

თამარ მეფე რომ ბაღდადში მიბრძანდებოდა მონასტრის ასაშენებლად“. ცხადია, ბაღდადში ქართული მონასტრის აშენება და ამ ცნობილ მაჰმადიანურ ქალაქში ქართველი კათალიკოსის დასმა ერთი და იგივე მოვლენა არ არის. ოქროს ხანის საქართველოს კათალიკოსი იერუსალიმში არ დაუსვამს და ბაღდადში დასვამდა? ქართველებს სურდათ ევლოთ წმინდა ადგილებში, სახელდობრ იერუსალიმში, უნდა მოელოცათ უცხოეთში არსებული ქართული მონასტრებიც. ამისათვის საჭირო იყო, საქართველოს სახელმწიფოს საზღვრებიდან იერუსალიმამდე გზა უსაფრთხო გამხდარიყო, მთელ ამ მიწა-წყალზე, კერძოდ, ბაღდადსა და მის გარემომცველ მხარეშიც ქრისტიან ქართველებს უნდა შეძლებოდათ თავისუფლად გადაადგილება, მიმოსვლა. ეს არ აწყობდა ისლამურ სამყაროს და ჯუვეინი მაჰმადიანებს ქართველი ერის წინააღმდეგ აქეზებს, ამხედრებს მაშინაც კი, როდესაც სპარსეთშიც და საქართველოშიც იმ დროისათვის თავისი ველურობით გამორჩეული, განვითარების დაბალ საფეხურზე მდგომი მონღოლები ბატონობდნენ. ველური მონღოლები სპობდნენ ქართველ ერსა და ქართულ კულტურას და იმავე დროს ძველი კულტურის მქონე სპარსელებსაც. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მაჰმადიანები, კერძოდ, მუსლიმი სპარსელები და მათი მემკვიდრე ჯუვეინიც მონღოლთა ბატონობის დროსაც ძველებურად იბოღმებოდნენ, მაჰმადიანურ გარემოში ქრისტიანმა ქართველებმა როგორ შეძლესო ძლევამოსილი სახელმწიფოს შექმნა მეთორმეტე საუკუნესა და მეცამეტე ასწლეულის პირველ ოცწლეულში. მომავალში მაინც მაჰმადიანურმა სამყარომ არ უნდა დაუშვასო ქრისტიანული საქართველოს სახელმწიფოს გაძლიერება.

დიდი მეცნიერის, ივანე ჯავახიშვილის სიტყვით, თამარის მეფობის ჟამს საქართველო წარმოადგენდა უმდიდრეს სახელმწიფოს მსოფლიოში, მას დიდძალი შემოსავალი ჰქონდა. ჩვენი ქვეყნის გამდიდრება გამოიწვია იმანაც, რომ ოქროს ხანის საზღვრებგანვრცობილ საქართველოს სამეფოს ტერიტორიაზე გადიოდა არაერთი მნიშვნელოვანი სავაჭრო გზა, რომლებზედაც მრავლად მიმოდიოდნენ სავაჭრო ქარავნები და

სახელმწიფოს ბაჟს უხდიდნენ. აღნიშნული გზებით, სხვებთან ერთად, სარგებლობდნენ მაჰმადიანი სოცდაგრებიც მიუხედავად იმისა, რომ ისლამური სამყარო თითქმის განუწყვეტლივ ეომებოდა ქრისტიანულ საქართველოს. გამდიდრებულ საქართველოში მოსახლეობაც, იმ დროის კვალობაზე, ძალიან გამრავლებულა. ქართული ხალხური გადმოცემით, თამარ მეფის დროს ქართველები თორმეტი მილიონი ვყოფილვართ (მე ასეთი გადმოცემები პირადად მაქვს მოსმენილი მეოცე საუკუნის სამოციან წლებში). პავლე ინგოროყვაც მიიჩნევდა, რომ თამარის დროს ქართველები თორმეტი მილიონი ვიყავით. თამარის მეფობის ჟამს ჩვენი წინაპრები, შეიძლება, მთლად ამდენიც არ იყვნენ, მაგრამ ივ. ჯავახიშვილის გამოკვლევით, თამარ მეფის დროს ქართველები რაოდენობით ინგლისელებზე მეტი ვყოფილვართ. ოქროს ხანის შემდეგ ჩვენს წინაპრებს ათასი ქარცეცხლი, უბედურება, ჟამთა სიავე, შავბედობა რომ არ დასტყომოდათ თავს, დღეს ქართველები ორმოცდაათმილიონიანი ერი მაინც ვიქნებოდით.

თამარის მეფობის ჟამს ქართული კულტურა კიდევ უფრო მეტად აყვავდა. სხვა მიღწევებს რომ არ შევებოთ, ამის მკაფიო დასტური ხომ შოთა რუსთაველი, მისი უკვდავი „ვეფხისტყაოსანია“. რუსთაველმა ხომ ცამდე აამაღლა ქართული კულტურა (შემდგომში ქართველ ერს მტრებმა აღარ აცალეს, დროის ახალი მოთხოვნებისთვისაც ეპასუხა). გამორჩეულია იმდროინდელი ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლებიც, საოცარი ვარძია და ბევრი სხვაც.

მკვლევარნი აღნიშნავენ, რომ შუა საუკუნეების მთელ ათასწლოვან პერიოდში შოთა რუსთაველი ყველაზე თავისუფლად მოაზროვნე პოეტია, შემოქმედია მსოფლიოში. ეს განაპირობა ოქროს ხანის საქართველოს განვითარების მაღალმა დონემ. „ვეფხისტყაოსანში“ ქართული სული სრულყოფილადაა განსახიერებული. ამიტომაც იქცა ის ქართულ ეროვნულ სახარებად. ამასთანავე, როგორც ცნობილია, „ვეფხისტყაოსანი“ რენესანსული სულისკვეთების ნაწარმოებია. რენესანსი ისეთი დიდი მნიშვნელობის, მრავლისმომცველი მოვლენაა, რომ

მოსალოდნელი იყო მეცამეტე-მეთოთხმეტე საუკუნეების საქართველოში შოთა რუსთაველს მრავლად გამოუჩნდებოდნენ მიმდევრები, მხარს დაუმშვენებდა არაერთი სახელოვანი ქართველი შემოქმედი. სამწუხაროდ, ეს ასე არ მოხდა ჟამთა სიავის გამო. როგორც კი „ვეფხისტყაოსნის“ დაწერა მოესწრო საქართველოში, ჩვენს ქვეყანას ყვავ-ყორნებივით, სვავებივით მოესივნენ სხვადასხვა ჯურის მტრის ურდოები, მონღოლები, მაჰმადიანური სამყარო, ყივჩაღები. მათ მიზნად დაისახეს ჩვენი ქვეყნის მიწასთან გასწორება, დასამარება და ასეთ ვითარებაში საქართველოში ახალი, „ვეფხისტყაოსანივით“ ელვარე, მბრწყინავი შედეგრი როგორღა შეიქმნებოდა. ისიც საკვირველია, რომ ქართველმა ერმა საუკუნეების განმავლობაში საშინელ ქარცეცხლში, განუწყვეტელ სისხლიმღვრელ ომებში გამოატარა „ვეფხისტყაოსანი“, შთამომავლობას შემოუნახა (ბევრი ნაწარმოები, კერძოდ, რუსთაველის სხვა ნაწერებიც ხომ ჟამთა სიავემ იმსხვერპლა). ჩვენმა წინაპრებმა „ვეფხისტყაოსანი“ ეროვნულ სახარებად აღიარეს და მას ზეპირად სწავლობდნენ. თუ მტრები მთელი ქართველი ერის ამოწყვეტას ვერ შეძლებდნენ, „ვეფხისტყაოსანიც“ იცოცხლებდა, არ დაიღუპებოდა.

ცნობილია, რომ საქართველოში თამარ მეფე გააღმერთეს როგორც მისმა თანამედროვეებმა, ისე მომდევნო, მრავალი საუკუნის განმავლობაში. ხალხი თითქმის ყველაფერ საუკეთესოს თუ წარსულის ყოველგვარ მნიშვნელოვან მემკვიდრეობას თამარ მეფის სახელს უკავშირებდა. თამარი ქართველი ერის, სრულიად საქართველოს დედად იყო მიჩნეული. თამარ მეფის შესახებ შეიქმნა უამრავი ქართული ხალხური გადმოცემა. ქართველებს ისიც სჯეროდათ, რომ თამარი მკვდრეთით აღსდგებოდა და იხსნიდა მტერთაგან შევიწროებულ საქართველოს. ხალხი საუკუნეების განმავლობაში ელოდა ახალი თამარ მეფის, თამარ მეორის გამოჩენასაც. ქართველებმა ქალის იდეალად თამარი დასახეს. ამის დასტურია რაჭაში გავრცელებული გარდაცვლილი ქალის ასეთი დასატირებელიც: „კაი ქალოო, თამარ დედოფლის მგვანეო, ხმა დაბალო და საქმე მაღალოო“.

საქართველო უძლიერეს სახელმწიფოს წარმოადგენდა თამარის მემკვიდრის, ლაშა-გიორგის მეფობის ჟამსაც. ამას მოწმობს ფრანგი ჯვაროსანი რაინდის, დე ბუას წერილიც, რომელიც მას გაუგზავნია საფრანგეთის ერთ-ერთი არქი-ეპისკოპოსისთვის. ამ წერილში ზოგი რამ შეიძლება გაზვი-ადებულიც იყოს, მაგრამ ის მაინც საყურადღებოა, საინტერესოა. დე ბუა ამცნობს ქალაქ ბეზანსონის არქიეპისკოპოსს: „ამზად მივიღე, და საქმის სიჭეშმარიტე სანდო მოციქულთაგან გავიგეთ, რომ ივერიითგან ვინმე ქრისტიანენი, გიორგენებად წოდებულნი ურიცხვი მხედრობით და ქვეითი ჯარით ღვთის აღმაფრთოვანებელ დახმარებით ძალითა ფრიად აღჭურვილით, ურწმუნო წარმართთა წინააღმდეგ (ნაგულისხმევია მაჰმა-დიანები) სწრაფად აღდგნენ და, აიღეს რა უკვე 300 ციხე და 9 დიდი ქალაქი, მაგარნი დაიპყრეს, ხოლო სუსტნი ნაცარტუტად აქციეს. აღნიშნულ ქალაქთაგან ერთი, ევფრატზე მდებარე, ყველა წარმართთა ქალაქთაგან უფრო წარჩინებული ყოფილა და დიდი; იმ ქალაქის პატრონი ბაბილოვნის სულთნის შვილი იყო და ზემონათქვამ ქრისტიანთაგან ტყვედქმნილს, თავი მოეკვეთა, თუმცა უზომო ოქროს განძის მიცემა აღუთქვა...

ზემო აღნიშნულნი წმინდა იერუსალიმის მიწის სახსნელად მოვლენ და მთელ საწარმართოს დაიმორჩილებენ. მეფე მათი (ნაგულისხმევია ლაშა-გიორგი) წარჩინებული, თექვსმეტი წლისაა, ალექსანდრეს (იგულისხმება ალექსანდრე მაკედო-ნელი) ბადალი ძალით და სიკეთით, თუმცა არა სარწმუნოებით. ჭაბუკი ესე დედამისის დედოფლის უძლიერესის თამარის ნეშტს თან ატარებს, რომელმაც, სანამ ცოცხლობდა, იერუ-სალიმად წასვლის აღთქმა დასდვა, და შვილსა თვისსა სთხოვა, თუ მიიცვალეოდა, რომ ძვლები მისი უფლის საფლავთან წაესვენებინათ. მან კი დედის თხოვნათა ყურადმღებელმა და დედის აღთქმის შესრულების მსურველმა, დააპირა მისი (გვამის) წმინდა ქალაქში წამოღება წარმართთა ნებით თუ უნებლიეთ“.

საქართველოს ხელისუფლებას, მის ჯარს იერუსალიმის გათავისუფლება მტრებმა აღარ დააცალეს. 1220 წელს

საქართველოს სახელმწიფოს ტერიტორიების ერთ ნაწილში
ველური მონღოლების ურდო შემოიჭრა. ქართველებმა ძნელ
ბრძოლაში მიაღწიეს იმას, რომ მოიგერიეს მონღოლთა ეს
პირველი შემოტევები (მონღოლებს იმ დროს საქართველოს
წინააღმდეგ ბრძოლაში მიეშველა მაჰმადიანთა ჯარიც),
მომხდურნი გაეცალნენ საქართველოს სამეფოს საზღვრებს.
მაგრამ მონღოლებთან ბრძოლაში დაიჭრა ლაშა-გიორგი. ამ
ჭრილობამ იმსხვერპლა კიდევ საქართველოს ახალგაზრდა,
ოცდაათი წლის მეფე. მონღოლებთან ერთად საქართველოს
მუსლიმებიც რომ შემოესივნენ, ეს ალოგიკურია, რამეთუ
მონღოლები მთელი მაჰმადიანური სამყაროს დაპყრობას ცდი-
ლობდნენ. მაგრამ საქართველოს წინააღმდეგ ბრძოლაში
მონღოლთა თანმხლები მაჰმადიანები ასე სჯიდნენ: ოღონდ
ძლევამოსილი, ფრიად გამდიდრებული ქრისტიანული საქარ-
თველოს სახელმწიფო დავამხოთ, გავძარცვოთ და ეშმაკსაც
შეუკავშირდებითო. თუ მაჰმადიანებს მონღოლებისგან მოსპობა
გვარგუნა ზედისწერამ, დაე, მაჰმადიანებზე ადრე ქრისტიანი
ქართველები განადგურდნენო. სამწუხაროდ, ამგვარი ფანა-
ტიკური, უარყოფითი განწყობილება ჰქონდა ისლამურ სამ-
ყაროს გაძლიერებული ქრისტიანული საქართველოს სახელმ-
წიფოს მიმართ.

საქართველო ოქროს ხანის შემდეგ

მონღოლებმა დაპყრობითი ომები რომ დაიწყეს, ერთხანს ისინი ყველა მოწინააღმდეგეს ამარცხებდნენ. მონღოლური ძალა, მათი ჯარები ისე მოულოდნელად გამოჩნდნენ ასპარეზზე, რომ იმ ქვეყნებში, რომლებსაც ისინი შეესივნენ, მონღოლთა საბრძოლო წესებს, ტაქტიკას არ იცნობდნენ და ამის გამოც გაუჭირდათ რკინისებური დისციპლინის მქონე მონღოლების ლაშქრის წინააღმდეგ ბრძოლა. განსაკუთრებით გამოირჩეოდნენ მონღოლები, თურმე, მსვილდ-ისრით ბრძოლაში. ამ მხრივ აღსანიშნავია, რომ ძველ სომხურ წყაროებში მონღოლებს მოისართა ტომი ეწოდება. მეცამეტე საუკუნის სომეხი მემატიანის, გრიგორ აკნერცის (გრიგოლ აკანელის) თხზულება ასეა დასათაურებული - „მოისართა ტომის ისტორია“. მეცამეტე-მეთოთხმეტე ასწლეულებში მცხოვრები ანონიმი ქართველი მემატიანე, რომელსაც ივანე ჯავახიშვილმა პირობითად ჟამთააღმწერელი დაარქვა, გვაუწყებს: მონღოლებიო „მოისარნი იყვნეს რჩეულნი, მაგრითა მშვილდითა უცთომრად მსროლელნი, რომელთა ნაკრავსა ვერამან საჭურველმან დაუდგნის“. როგორც ჩანს, მონღოლებს მოუხერხებიათ სხვა ხალხებზე უკეთესი, საომრად უფრო გამოსადეგი მშვილდ-ისრები დაემზადებინათ. სანამ დაპყრობით ომებს შეუდგებოდნენ, მონღოლთა საქმიანობის ერთ-ერთი უმთავრესი დარგი მონადირეობა იყო. საუკუნეების განმავლობაში ნადირთან ჭიდილისას მონღოლებს თანდათანობით გაუუმჯობესებიათ თავიანთი მშვილდ-ისრების ხარისხი, მათ ხელში მშვილდ-ისარი ფრიად საშიშ, მომაკვდინებელ იარაღად გადაქცეულა.

ქართველებმა მონღოლთა პირველი შემოტევები კი მოიგერიეს, მაგრამ სულ მალე, 1225 წელს ხვარაზმის სულთნის, ჯალალედინის მაჰმადიანური ურდოები შემოესივნენ საქართველოს სახელმწიფოს. ერთდროულად ორი მძვინვარე გველეშაპის წინააღმდეგ ბრძოლა ძალზე ძნელი იყო. ამას დაემატა ისიც, რომ იმავე ხანებში ჩრდილო კავკასიიდან ამიერკავკასიაში

შემოიჭრა ყივჩაღთა ჯარიც. სხვა რა გზა იყო, ქართველები ეომნენ მათაც და ამიერკავკასიიდან გააძევეს.

მონღოლები ხვარაზმს რომ შეესივნენ, მაშინ ხვარაზმელთა ხელმწიფე იყო არა ჯალალედინი, არამედ მამამისი, მუჰამედი. მუჰამედმა ვერ შეძლო გამკლავებოდა მონღოლებს, ის და მისი ჯარი თავიანთი ქვეყნიდან გაიქცნენ. მუჰამედის მემკვიდრე ჯალალედინმა ხვარაზმიდან ვერ განდევნა მონღოლები, მაგრამ ის ყოველი ღონით ცდილობდა ფეხი მოეკიდებინა იმ დროისათვის ცალკეულ სამფლობელოებად დაშლილ სპარსეთში, დაერაზმა მაჰმადიანური ძალები და მოეგერიებინა მონღოლთა შემოტევები. მაგრამ სანამ მონღოლების წინააღმდეგ ჩაებმებოდნენ სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლაში, ჯალალედინმა და მისმა ჯარმა გადაწყვიტეს შემოჭრილიყვნენ ქრისტიანული საქართველოს სახელმწიფოში. ეს უგუნური გადაწყვეტილება იყო, რადგან ჯალალედინს ერთდროულად უნდა ეომა მონღოლებისა და საქართველოს წინააღმდეგ. როგორც ჩანს, ჯალალედინი ასე ბჭობდა: მაჰმადიანური სამყარო დიდი ხანია მომართულია, დაქოქილია საიმისოდ, რომ ჯავრი იყაროს ქრისტიანულ საქართველოზე, ამ ქვეყნის დამარცხების შემთხვევაში კი მუსლიმთა საბრძოლო სულისკვეთება გაძლიერდება და მონღოლებსაც გაუმკლავდებითო. ის ფაქტი, რომ მაჰმადიანთა ახალი ბელადი, ჯალალედინი თავისი ქვეყნიდან, ხვარაზმიდან მონღოლთა მიერ გამოდევნილი იყო, მუსლიმთა დარაზმვას საქართველოს წინააღმდეგ ბრძოლაში ხელს არ უშლიდა, რადგან მაჰმადიანებს მიაჩნდათ, რომ მთელი ისლამური სამყარო ერთიანი უნდა იყოს. მუსლიმნი ყოველ მაჰმადიანურ ქვეყანას თავიანთ სახლად თვლიდნენ. ჯალალედინს ისიც ჰქონდა ჩაფიქრებული, რომ გაეძარცვა საქართველოს უმდიდრესი სახელმწიფო და ამ ნადავლითაც შეეეხო, გაეძლიერებინა თავისი ჯარი მონღოლებთან საომრად. ამასთანავე, ჯალალედინმა იცოდა, რომ საქართველოს სამეფოს საზღვრებში მრავალრიცხოვანი მაჰმადიანური მოსახლეობა ცხოვრობდა, იმედი ჰქონდა მათი გადაბირებისა, იმისა, რომ

ისინი უღალატებდნენ საქართველოს, რის შედეგადაც გარემტერი და შინამტერი დაამარცხებდნენ ქართველებს.

1225 წელს ჯალალედინისა და საქართველოს ჯარებს შორის გადაწყვეტი ბრძოლა გარნისში, ერევანთან ახლოს გაიმართა. იმ დროს სომხეთის უდიდესი ნაწილი, კერძოდ, ერევანი და მისი გარემომცველი მხარეც ხომ საქართველოს სამეფოს შემადგენლობაში იყო მოქცეული. ჯალალედინმა შეძლო და გარნისში თავი მოუყარა მაჰმადიანთა მნიშვნელოვან ძალებს. საქართველოს წინააღმდეგ მებრძოლთა რიგებში იყვნენ თურქოსმალებიც, მათი ურდოც შემოუსია ჯალალედინმა ჩვენს ქვეყანას. გარნისში საქართველოს ჯარი, რომლის მთავარსარდალი ივანე მხარგრძელი იყო, დამარცხდა. ასეთ საბედისწერო ბრძოლაში საქართველოს სამხედრო ძალების მთავარსარდალი მეფე უნდა ყოფილიყო, მაგრამ იმ დროს ჩვენს ქვეყანაში ქალი, რუსუდანი მეფობდა. ამ ომში ჩვენი ქვეყნის ლაშქრის წინამბრძოლთა, ანუ ავანგარდის სარდლები იყვნენ ძმები შალვა და ივანე ახალციხელები. მათ გმირულად იბრძოლეს და თავიც გასწირეს სამშობლოსათვის. ივანე ახალციხელი ბრძოლის ველზე დაიღუპა, შალვა კი ტყვედ იგდეს ხელთ და მალე ისიც სიცოცხლეს გამოასალმეს, რადგან უარი განაცხადა მაჰმადიანობის მიღებაზე.

ჟამთააღმწერელი გარნისში საქართველოს ჯარის დამარცხებას ივანე მხარგრძელს აბრალებს - ის შურიტ იყო გამსჭვალული შალვა და ივანე ახალციხელების მიმართ, არ მიაშველაო მათ დამხმარე ჯარი სასტიკ ბრძოლაში და ამან გამოიწვიაო საქართველოს ლაშქრის დამარცხება. რა თქმა უნდა, ეს მძიმე ბრალდებაა. აღსანიშნავია, რომ, საზოგადოდ, ჟამთააღმწერელი არ არის უარყოფითად განწყობილი ივანე მხარგრძელის მიმართ. ვერც იმას ვიტყვით, ამ მემკტიანეს, თითქოს, არ მოსწონდეს მხარგრძელები იმის გამო, რომ ისინი გასომხებული ქურთები იყვნენ (სხვათა შორის, ივანე მხარგრძელმა მეთორმეტე საუკუნის ბოლოს უარი თქვა სომხურ რჯულზე, გრიგორიანობაზე და ქართული რჯული, მართლმადიდებლობა მიიღო). როგორც ჩანს, ივანე მხარგრძელი

მართლაც ექიმებოდა შალვა და ივანე ახალციხელებს, რამაც ხელი შეუწყო ჯალალედინის გამარჯვებას გარნისში. იმ დროს ივანე მხარგრძელი უკვე მოხუცი იყო. საფიქრებელია, ის შიშობდა, რომ მისი გარდაცვალების შემდეგ შალვა და ივანე ახალციხელები ივანე მხარგრძელის ვაჟზე, ავაგზე უფრო მეტად დაწინაურდებოდნენ საქართველოს სამეფო კარზე. ივანე მხარგრძელმა დაჩაგრა საკუთარი ძმისწულიც კი, ზაქარია მხარგრძელის ვაჟი შანშე, რომელიც მამის გარდაცვალების შემდეგ მცირეწლოვანი დარჩა. ამდენად, მართლაც შეიძლება, რომ საქართველოს ჯარის იმდროინდელი მთავარსარდალი ივანე მხარგრძელი სახელოვან ქართველ სარდლებს, შალვა და ივანე ახალციხელებს ექიმებოდა გარნისის ბრძოლის ველზეც, რაც საქართველოსთვის დამღუპველი გამოდგა.

ქართული და სომხური ეკლესიების დაპირისპირება საქართველოს ოქროს ხანაშიც გრძელდებოდა. სომხეთის გრიგორიანული ეკლესიის მესვეურები მიიჩნევდნენ, რომ თუ საქართველოს სახელმწიფო ძლევამოსილი იქნებოდა, ეს ხელს შეუწყობდა კავკასიაში მცხოვრები გრიგორიანი სომხების მოქცევას ქართულ რეალზე, მართლმადიდებლობაზე. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ სომხური სამღვდელოების ერთ ნაწილს მაინც არ აწყობდა საქართველოს საზღვრებგანვრცობილი სახელმწიფოს ძლიერება. საქართველო რომ კავკასიას აერთიანებდა, ერთიან კავკასიურ სახელმწიფოს ქმნიდა, ამის კვალდაკვალ ქართულ ეკლესიასაც ჰქონდა პრეტენზია, თავისი გავლენა გაეცრცელებინა მთელს კავკასიაში, გაექრისტიანებინა ჩრდილო კავკასიელი წარმართები, განემტკიცებინა მართლმადიდებლური ქრისტიანობა კავკასიაში. გრიგორიანული სომხური ეკლესია განსაკუთრებით ვერ ეგუებოდა მართლმადიდებლური ქართული ეკლესიის გაძლიერებას. სომხურ სამღვდელოებაში ერივნენ ისეთი ფანატიკოსებიც, რომელთა აზრით, უმჯობესი იყო მაჰმადიან ხელისუფალს დამორჩილებოდა სომხეთი, ვიდრე ის დარჩენილიყო მართლმადიდებლური, ხსენებული ფანატიკოსების

შეხედულებით, მწვალებლური საქართველოს შემადგენლობაში. მეცამეტე საუკუნის სომეხი მემატიანის, კირაკოს განმაცემის ცნობით, გარნისში ჯალალედინის ჯართან ბრძოლის წინ ქართველები, თურმე, „უზომო ყოყოჩობით და ამპარტავნებით პირობას დებდნენ, (რომ) უკეთუ სძლიონ მას (ჯალალედინსო), მათი ხელისუფლების ქვეშ მყოფ ყოველ სომეხს ქართველთა რჯულზე მოაქცევდნენ, ხოლო წინააღმდეგობით მახვილით აღხოცავდნენ“. კირაკოსს (ასევე მის თანამედროვე მეორე სომეხ მემატიანეს, ვარდანსაც) მიაჩნია, რომ ამისათვის ღმერთმა დასაჯა ქართველები, ისინი დამარცხდნენ ჯალალედინის ურდოებთან სომხეთში, გარნისის ბრძოლაში. კირაკოსი და ვარდანიც სომხეთის გრიგორიანული ეკლესიის თვალსაზრისს გადმოგვცემენ. რაკი ამ შეხედულების მიხედვით, საქართველოს ჯარის სომხეთში, გარნისში დამარცხება ღმერთის სამართლის გამოვლინებას მოასწავებდა, სომეხთა შორის ამგვარი განწყობილების არსებობა, სომხური გარემოს გაუცხოება ქართველთა მიმართ გარნისში საქართველოს ჯარს ბრძოლას გაურთულებდა. აჯობებდა, საქართველოს სამეფოს ჯარს ჯალალედინის მაჰმადიანური ურდოების წინააღმდეგ გადამწყვეტი ბრძოლა ქართულ მიწა-წყალზე (მაგალითად, ისევ დიდგორში ან მის მახლობლად) გაემართა და არა სომხეთში.

ვინაიდან სომხეთის ეკლესია უარყოფითად იყო განწყობილი მართლმადიდებლური საქართველოს მიმართ, საფიქრებელია, გარნისის ბრძოლის დროს გრიგორიან სომეხთა ერთმა ნაწილმა მაინც საქართველოს უღალატა კიდეც. საზოგადოდ, სომხური წრეები ვერც იმ ხანებში და არც ამჟამად არ აფასებენ იმ ღვაწლს, რაც ქართველ ერს მიუძღვის სომხეთის გადარჩენის საქმეში. საუკუნეების განმავლობაში ქართველებს თავგანწირვით რომ არ ეომათ ქრისტიანობის დასაცავად ამიერკავკასიაში, როგორც კავკასიის ალბანეთი იქცა აზერბაიჯანად, დღეს სომხეთსაც აზერბაიჯანი ერქმეოდა.

1226 წელს ჯალალედინის ჯარები საქართველოს სამეფოს, მთელი კავკასიის იმჟამინდელ დედაქალაქს, თბილისს მოადგნენ. ჟამთაამღწერლის ცნობით, თბილისში მცხოვრებ

მაჰმადიანებს უღალატნიათ საქართველოსთვის. ისინი ჯალალედინის მხარეს გადასულან, ღალატით მოუკლავთ თბილისის დამცველი ჯარის ქართველი სარდალიც, მომხვდურისათვის თბილისის კარი გაუღიათ და ჯალალედინის მუსლიმური ურდოები ჩვენს მრავალტანჯულ დედაქალაქში შემოუყვანიათ. ჟამთააღმწერლის ამ ცნობას ადასტურებს ერთი სირიელი მემატიანეც. ისიც გვაუწყებს, რომ 1226 წელს საქართველოს თბილისელმა მაჰმადიანებმა უღალატეს. თბილისელ მუსლიმთა საქართველოს საზიანო, მავნებლური პოზიცია აშკარად ჩანს მეცამეტე საუკუნის არაბი მემატიანის, იბნ ვასილის მონათხრობში. ამ ავტორის მიხედვით, „როცა ქართველები დაეუფლნენ თბილისს (ადამიანურ ენაზე, ამავე დროს ქართველურად რომ ვთქვათ, როდესაც დავით აღმაშენებელმა გაათავისუფლა თბილისი), მათ დატოვეს იქ მცხოვრები მუსლიმები, რომლებსაც ნება დართეს, რომ შეესრულებინათ ისლამის წეს-ჩვეულებები. ყველა ისინი სრულდებოდა თბილისში... ამასთან (ქალაქში) იყვნენ მუსლიმთაგან ისეთები, რომლებიც გამოთქვამდნენ სურვილს, რომ მაღალ ღმერთს დაეხსნა ისინი ურწმუნოთაგან“. მაჰმადიანი იბნ ვასილი ურწმუნოებს უწოდებს ქრისტიან ქართველებს. მას და მის თანამოაზრეებს დიდი სურვილი ჰქონდათ დარჩენოდათ საქართველო ქართველების გარეშე. იბნ ვასილი იქვე გადმოგვცემს ჯალალედინის ურდოების მიერ თბილისის აღების მომსწრის, მაჰმადიანი თბილისელის, ზაჰირ ად-დინ ათთიფლისის ნაამბობსაც: „ერთ თბილისელს უთქვამს თავისი შვილებისათვის, თუ კი ალლაჰი - მაღალიმც არს იგი - დაუპყრობს თბილისს მუსლიმებს (და მე ცოცხალი აღარ ვიქნები), დადექით ჩემს საფლავთან და ჩამომძახეთ: „ალლაჰმა - მაღალიმც არს იგი - დააპყრობინაო თბილისი მუსლიმებს“. და (მართლაც), როცა დაიპყრო ჯალალ ად-დინმა ის(თბილისი), ამ კაცის ერთ-ერთი შვილი მივიდა მამის საფლავთან და იძახდა ამას საფლავის წინ“ (იხ.გ. ჯაფარიძე, საქართველო და მახლობელი აღმოსავლეთის ისლამური სამყარო, თბ., 1995, გვ. 254-255). აშკარაა, რომ მაჰმადიანური სამყარო ზეიმობდა

ჯალალედინის მუსლიმური ურდოების მიერ სომხეთში, კერძოდ, გარნისში საქართველოს ჯარის დამარცხებას და თბილისის დაპყრობას.

ცნობილია, თუ რა საშინელებები ჩაიდინეს ჯალალედინმა და მისმა ჯალათებმა, ურდოებმა თბილისში. ისინი ანგრევდნენ ეკლესიებს, ხელყვეს თბილისის სიონიც; ყოველი ღონით ცდილობდნენ თბილისისა და მისი სანახების ქრისტიანული მოსახლეობის გამაჰმადიანებას. კირაკოს განმაკეცის ცნობით, ჯალალედინის ჯალათები, ფანატიკოსი მუსლიმები ძალის გამოყენებით უტარებდნენ ქრისტიანებს წინდაცვეთის პროცედურას. და მაინც ქართველები ცოცხალი თავით არ თანხმდებოდნენ მაჰმადიანობის მიღებას. ჟამთააღმწერლის გადმოცემით, სწორედ იმ დროს შესძენია ზეციურ საქართველოს ასი ათასი მოწამე. ცხადია, ჯალალედინსა და მის ურდოებს დიდი სურვილი ჰქონდათ მათი მორჩილი, მონა გაეხადათ ქართველი ერი. მტერმა ამას ვერ მიაღწია, თუმცა ოქროს ხანის საქართველოს ნგრევაში ჯალალედინის მაჰმადიანურმა ურდოებმა დიდი როლი შეასრულეს, ჩვენს ქვეყანას მძიმე ჭრილობა მიაყენეს. მიუხედავად ამისა, ქართველები ბრძოლას განაგრძობდნენ. ჯალალედინმა ვერ შეძლო დაემორჩილებინა ქუთაისში გადასული საქართველოს მეფე რუსუდანი, მტერმა ვერ დაიპყრო დასავლეთი საქართველო. ქართველები იბრძოდნენ, რათა აღმოსავლეთ საქართველოდანაც გაეძევებინათ ჯალალედინი და მისი ურდოები. 1231 წელს ჯალალედინი მოკლეს. საქართველომ ეს ერთი ჭირი კი მოიშორა თავიდან, მაგრამ სულ მალე მონღოლები ხელახლა შემოესივნენ ჩვენს ქვეყანას. ისინი გაბატონდნენ საქართველოში.

საქართველოს გმირული ისტორია გრძელდება მონღოლთა ბატონობის ჟამსაც. ხომ საყოველთაოდაა ცნობილი, რომ სამშობლოს ინტერესებისთვის თავისი სიცოცხლე გასწირა ცოტნე დადიანმა. შეიძლება ითქვას, რომ ცოტნე ხასიათით, თვისებებით „ვეფხისტყაოსნის“ გმირს, ავთანდილს ჩამოჰგავს. ცოტნეს წაკითხულიც ექნებოდა „ვეფხისტყაოსანი.“ შოთა რუსთაველის გავლენითაც ქართველების ერთ ნაწილს მაინც

საქართველოში ველური მონღოლების ბატონობის დროსაც შეუნარჩუნებია მაღალზნეობრივი, რაინდული, ვაჟკაცური თვისებები. სამშობლოსათვის, მოძმე ქართველების სიცოცხლის გადასარჩენად თავი გაუწირავთ გრიგოლ სურამელს და სხვა ქართველ დიდებულებსაც. საქართველოს მეფის, დემეტრე მეორე თავდადებულის სამშობლოსათვის, ქართველი ერის უკეთესი მომავლისათვის მსხვერპლად შეწირვის ფაქტი ხომ ყველას კარგად მოგვეხსენება. და აი, ეს უკეთესი, ბევრად უკეთესიც დრო თვით დემეტრე მეფის შვილის, გიორგი ბრწყინვალის მეფობის ჟამს დაუდგა ჩვენს ქვეყანას. საქართველოს ისტორია ამითაცაა უნიკალური - შთამომავლობამ მამა თავდადებულის, ხოლო შვილი ბრწყინვალის სახელწოდებებით შეამკო.

მონღოლ დამპყრობელთაგან შეჭირვებული ქართველები ფარ-ხმალის დაყრას არ აპირებდნენ, თუ მეტის შესაძლებლობა არ იყო, პარტიზანულ ბრძოლას მაინც განაგრძობდნენ. ამ მხრივ საყურადღებოა კირაკოს განმაკეცის ერთი ცნობაც: 1259 წელს საქართველოს მეფე დავით ულუ მონღოლებს რომ აუჯანყდაო, მონღოლთა დიდმა სარდალმა „არღუნმა დიდძალი ჯარი შეკრიბა და გაქცეულ მეფეს, დავითს კვალდაკვალ გამოუდგა, რათა შეეპყრო იგი; მაგრამ რაკი ვერ შეძლო დაწეოდა მას, საქართველოს მრავალი კუთხე მოაოხრა“ ... დამპყრობელს ეგონა, საქართველოს მეფეს კუდით ქვა ვასროლინეო, აოხრებული ქართული მხარეების მკვიდრნიც მონღოლებს წინააღმდეგობის გაწევას ვეღარ გაგვიბედავენო, „მაგრამ უეცრივ მოვიდა ქართველ ცხენოსანთა გუნდი და დიდი მხნეობა გამოიჩინა. მან დიდძალი ლაშქარი ამოუწყვიტა არღუნს; ისე გაიარა, როგორც ცეცხლმა ლერწმოვანში, თვით კი სრულიად უვნებელი წავიდა. დაახლოებით ოთხასი კაცი იყო. შეეშინდა არღუნს, ვერ გაბედა ქვეყნის სიღრმეში შესულიყო“. რა თქმა უნდა, მონღოლთა მრავალრიცხოვანი ჯარი როგორმე გაუმკლავდებოდა ოთხას ქართველს, მაგრამ არღუნს უფრო იმისი შეეშინდა, რომ ქართველთა პარტიზანული რაზმები სხვაც არაერთი იქნებოდა და ისინიც რისხვად, ცეცხლად დაატყდებოდნენ თავს დამპყრობლებს.

მონღოლებმა თავისი ვერაგული პოლიტიკით მიაღწიეს, რომ სამცხის ერისთავები, ჯაყელები საქართველოს მეფეებს კი აღარ, არამედ უშუალოდ დამპყრობლის ხელისუფლებას ექვემდებარებოდნენ. მიუხედავად ამისა, ჯაყელებიც იხსენებდნენ, იშველებდნენ სრულიად საქართველოს ოქროს ხანას, დავით აღმაშენებლის საოცარ მოღვაწეობას, შემართებას, რათა ამის წყალობით გაეძლიერებინათ თავიანთი მეომრების საბრძოლო სულისკვეთება. სამცხეში ბექა ჯაყელის მთავრობის (1285-1306) ჟამს მის სამფლობელოს თურქები შემოსევიათ. იმ დროს საქართველოს დიდ ნაწილში, კერძოდ, სამცხეშიც ისევ მონღოლები ბატონობდნენ, მაგრამ თურქებს მათი შიში და რიდი როდი გამოუჩენიათ. თავის სამფლობელოში მოთარეშე თურქთა წინააღმდეგ საბრძოლველად ბექა ჯაყელმა „მოუწოდა ყოველთა წარჩინებულთა სამცხისათა, შავშ-კლარჯთა, შემოკრიბნა ყოველნი და რქუა: „ისმინეთ, მთავარნო საქართველოსანო(ჟამთა სიავეს ვერ ჩაუკლავს საქართველოს ერთიანობის იდეა), ძმანო და თანამონათესავენო ჩემნო, სიტყუა ჩემი. დიდმან და სახელოვანმან, სკიპტრისა და პორფირისა მქონებელთა შორის უმეტეს განთქმულმან მეფემან დავით (აღმაშენებელმაო) დასცა და დაამხო ძლიერება თურქთა ნათესავისა (თურქების ჯიშ-ჯილაგისო) და აოტნა სამეფოსაგან მისისა. მიერ ჟამითგან აქამომდე არღარა ჩენილ არიან თურქნი... შევკრბეთ ყოვლითა ძალითა ჩუენითა და მივმართოთ თურქთა... და არა განგუწირნეს ღმერთმან მოსავნი მისნი და აღმსარებელნი მისნი, და მოგუცეს ძლევა მათ ზედა, ვითარ მისცა მამათა ჩუენთა ძლევა მათ ზედა“. ბექა ჯაყელი დავით აღმაშენებლის ძლევა მოსილუბასთან ერთად „მამათა ჩუენთა“ გამარჯვებებზეც რომ ლაპარაკობს, აქ უთუოდ საქართველოს ოქროს ხანის დროინდელი ქართველი მეომრები იგულისხმებიან. საზოგადოდაც, საქართველოს ოქროს ხანის სული დასტრიალებდა თავს ქართველ მამულიშვილებს და ძალებს მატებდა მონღოლების თუ სხვა მტრების წინააღმდეგ საბრძოლველად.

საქართველოში მონღოლთა ბატონობა დასრულდა, აღმო-
იხვრა გიორგი ბრწყინვალის მეფობის (1318 – 1346) ჟამს. მეფე
გიორგიმ კვლავ გააერთიანა მონღოლთა ბატონობის დროს,
დამპყრობლის ვერაგული პოლიტიკის შედეგად დაშლილი
საქართველო და ჩვენი ქვეყანა ისევ უძლიერეს სახელმწიფოდ
აქცია. გიორგი ბრწყინვალის ძლევამოსილების შესახებ ღაღა-
დებენ არა მარტო ჟამთა სიავეს გადარჩენილი ქართული, არამედ
უცხოური წყაროებიც. მეფე გიორგის ჩვენში დავით აღმა-
შენებელსა და თამარ მეფეს ადარებენ. სხვათა შორის, გიორგი
ბრწყინვალე თამარ მეფის შვილიშვილის შვილიშვილი იყო.
მეფე გიორგის დროს საქართველოს ოქროს ხანის შესახებ
ხსოვნა, ასევე სინანული ამ სასწაულებრივი მოვლენის
მტერთაგან გაქარწყლების გამო ძლიერი იყო და როგორც კი
შესაძლებლობა მიეცათ, ქართველი მამულიშვილები დიდი
შემართებით შეუდგნენ ახალი ოქროს ხანის შექმნას.
საქართველოს ოქროს ხანა რომ დაუდგა მეთორმეტე საუკუნეში,
ქართველობა დიდ ერად რომ იქცა, ეს ხომ იმის შედეგია, რომ
ჩვენმა წინაპრებმა მანამდე, მრავალი ასწლეულის განმავლობაში
ზღვა სისხლი ღვარეს სამშობლოს გასაძლიერებლად. ჯალა-
ლედინის მაჰმადიანურმა და მონღოლთა ველურმა ურდოებმა
ლამის წალეკეს საქართველო. დიდი წარსულის მქონე ქართ-
ველი ერის ჯანსაღი ნაწილი ვერ ეგუებოდა სამშობლოს
დაკნინებას და თავგანწირვით იბრძოდა უკეთესი მერმი-
სისათვის. ამ ბრძოლაში მას ძალას მატებდა ისიც, რომ ჩვენში
შეიქმნა ოქროს ხანის კულტი. გიორგი ბრწყინვალის დროს
საქართველოს სამეფომ კვლავ ერთ სახელმწიფოდ გააერთიანა
მთელი კავკასია ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე. ამის დამა-
დასტურებელი მასალები საკმაოდ არსებობს. მათ შესახებ
მსჯელობა შორს წაგვიყვანს. ამიტომ ამჯერად მხოლოდ
სომხეთის საკითხზე ვიტყვი მოკლედ. გიორგი ბრწყინვალის
მეფობის ჟამს, 1336 წელს ყირიმში დამზადებული სომხური
ხელნაწერის(ვარდან აიგეკცის ქადაგებანის) ანდერძ-მინაწერში
გადამწერი ტერტერ (იგივე ტირაცუ) ერევანცი ანუ ერევნელი,
ამჟღავნებს რა სასულიერო პირისათვის დამახასიათებელ

თავმდაბლობას, გვაუწყებს: „მე ტირაცუ, კაცი უღირსი, საბრალობელი, უდები მღვდელი... ჩამოველ საქართველოდან, ხორ-ვირაპის მეზობელ შესანიშნავ ქალაქ ერევნიდან“. 1336 წლისავე მეორე ანდერძ-მინაწერში ტერტერ ერევანცი გვეუბნება: „მე, ტერტერი, უღირსი მწერალი, რომელმაც ეს წიგნი, „ვარდანი“ დაწერე, ცოდვებით სავსე და თანამდები, უდები მღვდელი, საბრალობელი, მოვედი საქართველოდან, ხორ-ვირაპის და ეჯმიაწინის (იგივე ექმიადინის) მეზობელ შესანიშნავ ქალაქ ერევნიდან“. გიორგი ბრწყინვალისა და მისი თანამებრძოლების დიდი ძალისხმევის შედეგად გაძლიერებული საქართველოს სახელმწიფოს კვლავ ისე მტკიცედ, ორგანულად შერწყმია სომხეთის უდიდესი ნაწილი, რომ სომეხი მღვდელი, ტერტერ ერევანცი(ერევნელი) თავის მშობლიურ ერევანს ისევე აღიქვამს საქართველოს ქალაქად, როგორც მაგალითად, თბილისსა და ქუთაისს. მღვდელი ტერტერ ერევანცი იმიტომაც თვლის ერევანს საქართველოს ქალაქად მეთოთხმეტე საუკუნეშიც, რომ ქართველი ერი თავისი მეფეების წინამძღვრობით დიდი შემართებით იბრძოდა სომხეთში ქრისტიანობის დასაცავად, გადასარჩენად. ამასთანავე, საქართველოს სახელმწიფოს შემადგენლობაში მოქცეულ სომხეთში, ანუ საქართველოს სომხეთში შეიქმნა პირობები სომხური კულტურის განვითარებისთვის. კავკასიელი ხალხებიც იყვნენ შემოკრებილი საქართველოს დროშის ირგვლივ. ჩრდილო კავკასიელებიც ხომ საქართველოს კავკასიის მზედ მიიჩნევდნენ. გიორგი ბრწყინვალემ მტკიცე საძირკველი ჩაუყარა საქართველოს ახალი ოქროს ხანის შექმნას, მაგრამ საშინელი ჟამთა სიავის გამო მეორე ოქროს ხანას დღემდე ვეღარ ვეღირსეთ.

გიორგი ბრწყინვალის გარდაცვალებიდან განვლო ორმოციოდე წელიწადმა და კაციჟამია, სისხლისმსმელმა თემურ-ლენგმა საქართველოს თავისი ურდოები შემოუსია. სანამ დიდი სახელმწიფოს, იმპერიის მბრძანებელი გახდებოდა, ახალგაზრდობაში თემურ-ლენგი ყაჩაღების ბანდის ატამანი, მეთაური იყო. საქართველოს მეზობელ ქვეყნებში მოსახლეობის

დიდი ნაწილი ყაჩაღობდა, ყაჩაღთა ბანდები ძალიან ბევრი იყო. თემურ-ლენგმა ყაჩაღებისგან მაჰმადიანური რეგულარული ჯარი შექმნა და ის არაერთ ქვეყანას მიუსია, კერძოდ, საქართველოს. თემურ-ლენგი ფანატიკოსი მაჰმადიანი იყო, მთელი მსოფლიოს გამუსლიმებას გეგმავდა და მის ჯარშიც თავი მოიყარეს მაჰმადიანური ფანატიკური იდეოლოგიის მიმდევრებმა თითქმის მთელი ისლამური სამყაროდან. გიორგი ბრწყინვალისა და მისი მემკვიდრეების მეფობის დროს ქართველმა ერმა თითქმის მოიშუშა ჯალალედინის მაჰმადიანი ურდოების და ველური მონღოლების მიერ მიყენებული ჭრილობები, მაგრამ ჩვენს წინაპრებს უარესი განსაცდელი, უბედურება დაატყდათ თავს. ივანე ჯავახიშვილის თანახმად, საქართველოს მანამდე ისეთი საშინელება არ განუცდია, როგორიცაა თემურ-ლენგის შემოსევები. დამპყრობლის, მტრის მეტი რა უნახავთ ქართველებს, დავით აღმაშენებლის, შოთა რუსთაველის, თამარ მეფის ეპოქის შემდეგ, მალევე ველური მონღოლების გაბატონებაც ჩვენს ქვეყანაში ხომ დიდი უბედურება იყო, მაგრამ წარმართი მონღოლები ქართველებს არ აიძულებდნენ, უარი ეთქვათ ქრისტიანულ რწმენაზე. თემურ-ლენგი კი ყოველი ღონით ცდილობდა, ქრისტიანობა აღმოეფხვრა საქართველოში. ამ მიზნით მისი ჯალათები ანადგურებდნენ ქართულ წიგნებსაც, კაფავდნენ ბაღ-ვენახებს. 1386 წელს, როდესაც თემურ-ლენგის ჯარმა სასტიკი, სისხლისმღვრელი ბრძოლის შემდეგ აიღო თბილისი, საქართველოს მეფის, ბაგრატ მეხუთის დატყვევებაც შეძლო. თემურ-ლენგის დაჟინებული მოთხოვნით, ბაგრატ მეფე იძულებული გახდა, გარკვეული პოლიტიკური მოსაზრებით, გარეგნულად, მოჩვენებით მიეღო მაჰმადიანობა. ბაგრატ მეხუთე გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფეა, ვინც მტერმა აიძულა გამაჰმადიანებულიყო. თემურ-ლენგის ურდოებმა რვაჯერ ილაშქრეს საქართველოში. როგორ მოიცალა თემურმა ამდენი ბრძოლისთვის საქართველოსთან? მას ხომ განზრახული, დაგეგმილი ჰქონდა მთელი მსოფლიოს დაპყრობა. ბაგრატ მეხუთის მემკვიდრე, საქართველოს მეფე

გიორგი მეშვიდეც თანახმა იყო თემურის ვასალი გამხდარიყო. მაგრამ თემურ-ლენგი ამას არ დასჯერდა, მას გადაწყვეტილი ჰქონდა, აუცილებლად გაემაჰმადიანებინა მთელი საქართველო და კავკასია. თემურ-ლენგის მოციქულებმა მაჰმადიანობა გაავრცელეს, დანერგეს კიდეც ჩრდილო კავკასიაში, კერძოდ, დაღესტანში. ქართველი ერი ცოცხალი თავით ვერ შეურიგდებოდა საქართველოს, კავკასიის გამაჰმადიანებას, ჩვენს ქვეყანაში თემურ-ლენგის მოციქულების, ანუ კაციქამიების პარპაშს. ქართველები, მეფე გიორგი მეშვიდის მეთაურობით, თავგანწირვით ებრძოდნენ თემურ-ლენგის ურდოებს. ფაქტია, რომ თემურ-ლენგის შემოსევებმა ნანგრევებად აქციეს საქართველო, მაგრამ ჩვენი წინაპრების შეურიგებელი ბრძოლა ამ კაციქამია დამპყრობლის წინააღმდეგ მაინც გამართლებული იყო. საქართველოს გამაჰმადიანება ხომ იმას ნიშნავდა, რომ ქართველი ერი ვერ შეინარჩუნებდა თავის თვითმყოფადობას, ვერ დაიცავდა, ვერ განავითარებდა დიდ ქართულ კულტურას.

თემურ-ლენგის სიკვდილის შემდეგაც, მეთხუთმეტე საუკუნეშიც საქართველოს არ ღირსებია მშვიდობიანი ცხოვრება. ჩვენს ქვეყანას უტევდნენ, თავს ესხმოდნენ თემურის მემკვიდრეებიც და სპარსეთში მოკალათებული, შავბატკნიანებად და თეთრბატკნიანებად წოდებული თურქმენებიც. არსებობს ცნობა იმის შესახებ, რომ საქართველოს მეზობლად მდებარე, სპარსეთის ცნობილ ქალაქ თავრიზში 1431 წელს ათასი ადამიანი შეჭამეს. ეს კაციქამიები, მათი ლაშქარი საქართველოსაც ესხმოდა თავს, სურდათ ქართველების შეჭმაც, ხოლო ჩვენი ქვეყნის გადაქცევა თავიანთი ჯოგების საძოვრებად. გაერთიანებული საქართველოს სახელმწიფომ ვერ გაუძლო მტრების ამდენ შემოსევებს, ნგრევას და ცალკეულ სამეფო-სამთავროებად დაიშალა. ცხადია, ამას ხელი შეუწყო ცალკეული თავაშვებული ქართველი ფეოდალების მოღალატეობრივმა პოზიციამაც. ისინი მიიჩნევდნენ, რომ მათ სამფლობელოებში არსებულ ნანგრევებს უკეთესად მიხედავდნენ, თუ ცენტრალური ხელისუფლებისაგან დამოუკიდებელი გახდებოდნენ. მათი აზრით, მცირე ზომის სამეფო-სამთავროების, საერისთავოების

მოვლა-პატრონობა (შექმნილ ურთულეს, მტრებთან განუწყვეტელი ბრძოლების ვითარებაში) უფრო ადვილი იყო, ვიდრე გაერთიანებული საქართველოსი. ოქროს ხანის საქართველოში, გიორგი ბრწყინვალის მეფობის ჟამსაც თავგასულ ფეოდალებს მკაცრად სჯიდნენ, მაგრამ როდესაც დამპყრობლებმა საქართველოს ძლიერი სახელმწიფო დაანგრეს, ზოგიერთმა ლაგამაწყვეტილმა ფეოდალმა დრო იხელთა. საზოგადოდ, ნორმალური სახელმწიფოს შექმნა მაშინაც ძალზე ძნელი იყო, როცა ერს ეძლევა ბუნებრივი განვითარების საშუალება. ქართველებს კი ამგვარი შესაძლებლობა მეტისმეტად იშვიათად, ათასში ერთხელ ეძლეოდათ. აღსანიშნავია ისიც, რომ მაჰმადიანური სამყაროს შეტევების შედეგად დაეცნენ ევროპელი ჯვაროსნების სახელმწიფოები, ბიზანტიისა და ტრაპიზონის იმპერიები, მხოლოდ ქართველებმა შეძლეს ისლამურ ოკეანეში მეცხრამეტე საუკუნემდე შეენარჩუნებინათ ქრისტიანული სამეფოები. ქართული სახელმწიფოებრიობა კვლავაც გაუმღებდა მაჰმადიანური სამყაროს შემოტევებს, მაგრამ ეგრეთწოდებული ერთმორწმუნე რუსეთის იმპერიის ვერაგულმა პოლიტიკამ შეიწირა ის. რაც შეეხებათ მოღალატეებს, ისინი ყველგან და ყოველ დროში იყვნენ. საქართველოს მტრები, დამპყრობლები ყოველი ღონით ცდილობდნენ, რომ ზოგიერთი ქართველი მაინც ექციათ სამშობლოს მოღალატედ. მეფე-პოეტის, არჩილის სიტყვით, გამაჰმადიანებული ქართველი უფლისწული, მამისა და ძმის მკვლელი კონსტანტინე სპარსეთმა, შაჰ-აბასმა აქციეს კაენად. ბოლოს და ბოლოს, მოღალატე ქრისტეს მოწაფეებშიც ხომ გამოერია იუდას სახით. მოღალატეების არსებობის მიუხედავად, ქართველი ერი ახერხებდა თავის დაცვას მტრებთან უთანასწორო ბრძოლაში იმის წყალობით, რომ საქართველოს ერთგულშვილთა დასი მუდამ არსებობდა. ამ მამულიშვილთა დასის ძალისხმევით ქართველობა ირაზმებოდა, ბრძოლის ველზე ქუდზე კაცი გამოდიოდა და დამპყრობლებს დიდი ომების გარეშე ერთ გოჯ ქართულ მიწასაც არ ანებებდა.

გაერთიანებული საქართველოს ცალკეულ სამეფო-სამთავროებად დაშლის შემდეგაც ქართველი მამულიშვილები თავგანწირვით რომ ებრძოდნენ ურიცხვ მტრებს, ამის ნათელსაყოფად რამდენიმე მაგალითის გახსენებაც იკმარებდა. „ქართლის ცხოვრების“ ცნობით, მეთექვსმეტე საუკუნეში, გარისის ბრძოლაში ქართლის სახელგანთქმულმა, გმირმა მეფემ, იმ დროს უკვე მოხუცებულმა ლუარსაბ პირველმა მხედართმთავრობა თავის ვაჟს, ტახტის მემკვიდრე სიმონს მიაწოდა, „თვით უკანა დადგა, და იახლნენ თან ეპისკოპოზნი და მოხუცებულნი ერისგანნი“. საჭირო რომ გახდა, ესენიც ჩაებნენ ბრძოლაში: „განმხნდნენ ეპისკოპოზნი და მხცოვანნი იგი ერისკაცნი, რომელნიცა ახლდეს მეფესა, და ვითარცა იქმნენ წლისა ოცდაათისა, და მიეტევნენ ყიზილბაშთა, და შეიქმნა ომი ძლიერი... და მოსრნეს მრავალნი მათგანნი“. მეფე ლუარსაბსა და მის მოხუც რაზმელებს მრავალი ყიზილბაში კი დაუხოცავთ, მაგრამ ამ ბრძოლაში ლუარსაბ პირველიც სასიკვდილოდ დაიჭრა. სხვა გზა არ იყო, ურიცხვი მტრის წინააღმდეგ მოხუცებულ ქართველებსაც უნდა ეომათ, ბრძოლის ველზე ქუდზე კაცი უნდა გამოსულიყო და სამშობლოს შეწირვოდა ერი და ბერი. სასიკვდილო სარეცელზე მისვენებული მეფე ლუარსაბი მხოლოდ საქართველოს უკეთეს მომავალზე ფიქრობდა. ბუნებრივია, გარდაცვლილ მეფეს დიდის ამბით გლოვობდნენ, მით უმეტეს, გარდაცვალების მიზეზი თუ ბრძოლის ველზე მიღებული ჭრილობა იყო. სულთმობრძავმა მეფე ლუარსაბმა კი ბრძანა: ჩემს გლოვას დაეხსენით, ჩემი გლოვის გამო სიფხიზლე არ მოგიდუნდეთ, მტრებმა ამით არ ისარგებლონ და ქვეყანა არ აგვიოხრონო. ამგვარი დიდი მამულიშვილური სულისკვეთება ყოველთვის თავს იჩენდა ჭეშმარიტ, ნაღდ ქართველებში და დღემდე მქლავნდება ქართველთა ერთ ნაწილში. ბრძოლის ველზე ლუარსაბ მეფის თანმხლები ეპისკოპოსების მიერ გამოჩენილი ვაჟკაცობა, შემართება შემდგომშიც დამახასიათებელი ყოფილა ქართველი სამღვდელოებისთვის. ამ მხრივ თევდორე მღვდლის გმირობაც ხომ მრავლისმეტყველია. არაერთი სხვა სასულიერო პირიც

წმინდათა წმინდა მოვალეობად მიიჩნევდა, თავისი სიცოცხლე სამშობლოს სამსახერპლოზე მიეტანა. მეთვრამეტე საუკუნის გამოჩენილი ქართველი სწავლულის, ვახუშტი ბაგრატიონის (ის მეფე ვახტანგ მეექვსის შვილი იყო) ცნობით, შაჰ-აბასის ურდოების წინააღმდეგ ომის, კერძოდ, მარაბდის ბრძოლის ჟამს რუისის ეპისკოპოსს, ანუ მროველს, გვარად ავალიშვილს მიუმართავს ქართველი მეომრებისთვის: „არა ვყო, უკეთუ უწინარეს თქუენსა არა დავსთხოო სისხლი ჩემი მახვილის ამღებმან“. როგორც ვხედავთ, მროველი ეპისკოპოსი მოუწოდებს თავის მრევლს, ქართველ მეომრებს: მე მზადა ვარ, შევეწირო სამშობლოს, ქრისტიანობას და თქვენც იგივე გევალებათო.

თბილისის მიტროპოლიტის, იოსებ ტფილელის თანახმად, გიორგი სააკაძეს უთქვამს: „ომი მწყუროდა მას დღესა, მწადს მათი სისხლი მამესო“. მტრები, დამპყრობნი, იგივე შაჰ-აბასი სვამდნენ ქართველი ერის სისხლს. თბილისის მღვდელთმთავარი იოსებ ტფილელი ქადაგებს, რომ ქართველმა გმირმა მეომრებმაც სამაგიერო უნდა მიუზღონო დუშმანს. ეპისკოპოსის ზნეობრივ პოზიციას არც შეეფერება სისხლისმსმელობაზე საუბარი, მაგრამ ქართველებს სხვა გზა არ ჰქონდათ - ჩვენს მეომრებს თავიანთ დროშაზე უნდა წაეწერათ სამშობლო, ქრისტიანობა და მათ გადასარჩენად უღმობლად უნდა ეღვარათ მომხდურთა სისხლი, რამეთუ დამყრობლები მიზნად ისახავდნენ ქრისტიანი ქართველი ერის აღგვას პირისაგან მიწისა. ამის საპასუხოდ ქართველებიც მუდამ შემართული იყვნენ დაეცვათ მამული, ენა, სარწმუნოება უთანასწორო ომებში. ჩვენი წინაპრები ბრძოლას ჰაერივით აუცილებლად მიიჩნევდნენ. ამგვარი წესით, ყოფით ცხოვრობდა ქართველი ერი მეთვრამეტე საუკუნეშიც, კერძოდ, ერეკლე მეორის მეფობის ჟამს. ხალხურ ლექსებშიც ხშირად გამოხატულია თაყვანისცემა სახელოვანი მეომრების, გმირების მიმართ. ერთ მგოსანს ისიც კი უთქვამს, რომ „ვაჟკაცს ტყვიითა დაჭრილსა არ უნდა ზიარებაო“ - გმირულად დაღუპულის ზიარება რომც ვერ მოხერხდეს, ის ღმერთისაგან ისედაც კურთხეულიაო.

ქართველი ერი თავისი მეობის, თვითმყოფადობის შესანარჩუნებლად სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე, თავგანწირვით რომ იბრძოდა, ამას ქართული წყაროების გარდა ადასტურებს მრავალი უცხოელი ავტორი, თვით მაჰმადიანი მემკვიდრეებიც კი. ასე მაგალითად, ქართველებისადმი მტრულად განწყობილი ჰასან რუმლუ გვაუწყებს: 1554 წელს ატენის ციხესიმაგრესთანო „იმ ღვთის მტერმა წარმართებმა (ქართველებს გულისხმობს) ბრძოლა გააჩაღეს ისეთი, რომ ცის მჭვრეტელი თვალი გაოცებული დარჩა“. ჰასან რუმლუ ვერ მალავს, რომ მრავალრიცხოვან მაჰმადიან დამპყრობლებს ქართველები ქედს არ უხრიდნენ, გმირულად ებრძოდნენ, ისინი გამოირჩეოდნენ დიდი ბრძოლისუნარიანობით და ამიტომ ისლამურმა სამყარომ ვერ შეძლო ქართული ქრისტიანული სახელმწიფოებრიობის განადგურება მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო წარმოადგენდა კუნძულს მაჰმადიანურ ოკეანეში.

მეთექვსმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეებში, როდესაც ურიცხვი მტერი გაშმაგებით უტევდა საქართველოს, ცდილობდა ქართველი ერის მოსპობას ან გამაჰმადიანებას, ჩვენს წინაპრებს თვალწინ ედგათ დავით აღმაშენებლის, შოთა რუსთაველის, თამარ მეფის სახეები და ეს მატებდა მათ ძალას ურთულეს, უთანასწორო ბრძოლებში. „ქართლის ცხოვრების“ ცნობით, სამეგრელოს მთავარს, დადიანს ქართლის ცნობილი მეფისთვის, სიმონ პირველისთვის მოციქული უახლებია და შეუთვლია: შევთანხმდეთ თქვენ და ჩვენ, დასავლეთ საქართველოს ხელისუფალნი და „ესრეთ ერთობით დაიმკვიდრე საქართველო, ვითარცა პირველ დავით აღმაშენებელმან“. იმდროინდელ საქართველოში, ქართველი ერის შავბედობის გამო, ხდებოდა შინაომები, ძმათამკვლელი ომები, მაგრამ ამ ბრძოლებში ჩაბმულ ქართველებსაც დავით აღმაშენებლის აჩრდილი, მისი სული თავს დასტრიალებთ, მოსვენებას არ აძლევთ. ამგვარი ძლიერი გავლენა მოახდინა საქართველოს ოქროს ხანამ დაშლილ-დაქუცმაცებული ჩვენი ქვეყნის შვილების ფსიქიკაზე. დავით აღმაშენებლისეული საქართველოს გაცოცხლების, აღდგენის იდეა არ ჩამკვდარა ქართველთა შორის, მაგრამ

მეთექვსმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეებში სპარსეთი და თურქეთი ყველაფერს აკეთებდნენ იმისთვის, რომ საქართველო არ გაძლიერებულიყო. იოანე ბატონიშვილი დარწმუნებული ყოფილა, რომ დავით აღმაშენებლის ძლევამოსილების არდავიწყება ხელს შეუწყობდა ქართველი ერის საბრძოლო სულისკვეთების კიდევ უფრო მეტად გაძლიერებას. იოანე მეთვრამეტე საუკუნის ბოლოს დაწერილ თავის „სჯულდებაში“ მოითხოვდა ორდენების დაწესებას, კერძოდ, დავით აღმაშენებლის სახელობის ორდენისას. იოანე ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ დავით აღმაშენებლის სახელობის ორდენით უნდა დაეჯილდოებინათ მხოლოდ ის მეომრები, ვინც ომებში თავს გამოიჩენდნენ განსაკუთრებული ვაჟკაცობით. გვიან შუა საუკუნეებში იყო მოწოდებებიც, რომ ქართველი მეომრები სიმამაცეში უნდა შეჯიბრებოდნენ ძველ, კერძოდ, საქართველოს ოქროს ხანის დროინდელ გმირებს.

ცნობილი მემატიაწე, ბერი ეგნატაშვილი მეჩვიდმეტე საუკუნის ქართლის სახელოვანი დედოფლის მარიამის (ის სამეგრელოს მთავრის, დადიანის ასული იყო) შესახებ ამბობს: მარიამ დედოფალი „იყო ყოვლითურთ შემკული კეთილითა, რომლისა მსგავსი თამარ მეფისა შემდგომად არღარავინ“. მარიამ დედოფალს ნამდვილად დიდი ღვაწლი მიუძღვის საქართველოს წინაშე, მაგრამ მის შეფასებაში, ქება-დიდებაში მემატიაწე ცოტათი მაინც ტენდენციურია ან რაღაც ეშლება, თორემ თამარ მეფის შემდეგ სახელოვანი ქართველი ქალებიდან უნდა მოვიხსენიოთ ჯერ ქეთევან წამებული და შემდეგ მარიამ დედოფალი. მაგრამ მთავარი მაინც ის არის, რომ ბერი ეგნატაშვილსაც და სხვა ქართველებსაც ქართველი ქალის იდეალად მიაჩნდათ თამარ მეფე. ისინი იბრძოდნენ იმისთვისაც, რომ საქართველო ისევე გაძლიერებულიყო, აყვავებულიყო, როგორც ეს მოხდა თამარის მეფობის ჟამს. თამარის შესახებ ქართველებში ხომ უამრავი გადმოცემაც იყო გავრცელებული. ერთ-ერთი თქმულებით, თამარი „ძლიერ სახელოვანი მეფე იყო. სულ ცახცახი გაჰქონდათ თათრებს, სანამ ის ცოცხალი იყო“, თათრების „ხოთქარი და შაჰი მისი შიშით

ბრწოდნენო“. ქართველი ერი იმედოვნებდა, ჰქონდა რწმენა, რომ შეუპოვარი ბრძოლით კვლავ დაამარცხებდა თათრებს, ურიცხვ მტრებს და ისევე შეიქმნიდა ოქროს ხანას, როგორც ეს მეთორმეტე საუკუნეში შეძლეს ჩვენმა წინაპრებმა. საქართველოს თითოეულ მხარეში ხალხს სჯეროდა, რომ თამარ მეფის საფლავი მაინცადამაინც მათ მშობლიურ კუთხეში არის. თამარს რომ აღმერთებდნენ საქართველოს ყველა კუთხე-კუნჭულში, ესეც ხომ საქართველოს ერთიანობის იდეის ცხოველმყოფელობას ხელს უწყობდა და უკეთესი მერმისის რწმენასაც უნერგავდა ხალხს. აღსანიშნავია ისიც, რომ, როგორც ჩანს, ქართველები საუკუნეების განმავლობაში კამათობდნენ, დავით აღმაშენებელი და თამარ მეფე მამა-შვილია თუ არა (სინამდვილეში თამარი დავით აღმაშენებლის შვილთაშვილია), თამარი და შოთა რუსთაველი და-ძმავა, ერთმანეთის შეყვარებულნი იყვნენ, თუ შოთა თამარ მეფის ვეზირია. ამ საკითხებზე მსჯელობა, საუბარი ქართველთა სულიერ საზრდოს წარმოადგენდა და ახსენებდა იმასაც, რომ ნაღდი, ჭეშმარიტი ქართველები ვალდებული იყვნენ, ებრძოლათ დიდებულ წინაპართა ანდერძის აღსასრულებლად, საქართველოს კვლავ გასაძლიერებლად.

საყოველთაოდაა ცნობილი, რომ შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“ საქართველოში უდიდესი პოპულარობით სარგებლობდა. ის ქართველების ეროვნულ სახარებად იქცა. ქალებს მზითევში „ვეფხისტყაოსანს“ ატანდნენ. მეფე-პოეტები არჩილი და ვახტანგ მეექვსე „ვეფხისტყაოსანს“ წმინდა წიგნს უწოდებდნენ. აქვე გავიხსენოთ, რომ ქართველებს სამი წმინდა წიგნი გვაქვს: სახარება, „ვეფხისტყაოსანი“ და „ქართლის ცხოვრება“. სამივე ეს წმინდა წიგნი ჩვენი წინაპრებისთვის წარმოადგენდნენ მტკიცე საყრდენს ურიცხვ მტრებთან, დამპყრობლებთან უთანასწორო ომებში. ცხადია, ამით არ ამოიწურება ჩვენი წმინდა წიგნების დიდი ღირებულება, დანიშნულება. არჩილი ასე ალაპარაკებს შოთა რუსთაველს: „საქართველო სავსე არის, ჩემი წიგნი ყველგან გაჰქუხს, ვის ლხინი აქვს, მას უბნობენ, ანუ გული ვისცა უწუხს“. ქართველები თავიანთი აზრის

დასამტკიცებლად ისე იშველიებდნენ შოთა რუსთაველის სიტყვებს, როგორც წმინდა წერილს. რადგან ქართველი ერის უსაყვარლესი წიგნი, „ვეფხისტყაოსანი“ (ბევრმა ის ზეპირადაც იცოდა) საქართველოს ოქროს ხანაში დაიწერა, ესეც შთა-აგონებდა ჩვენს წინაპრებს, რომ კვლავაც დიდი შემართებით, შეუპოვრად ებრძოლათ ახალი ოქროს ხანის შესაქმნელად, ქართული კულტურის ასაყვავებლად. ეს რომ ასე არ ყოფილიყო, ჟამთა სიავის, სისხლის წვიმების დროს საქართველოს ვერ მოევლინებოდნენ სულხან-საბა ორბელიანი, დავით გურამიშვილი, ვახუშტი ბაგრატიონი, იოანე ბატონიშვილი და სხვები.

ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე მეორე საქართველოს ურიცხვი მტრების წინააღმდეგ გამირულად იბრძოდა. გადმოცემით, მეფე ერეკლე მის მიერ გადახდილ ომებში ოცდაათოთხმეტჯერ დაჭრილა. ის ზრუნავდა ქართული სახელმწიფოს გაჯანსაღებისთვისაც და, აქედან გამომდინარე, არც ქართველ ფეოდალებს აძლევდა უფლებას დაეჩაგრათ, შეევიწროებინათ თავიანთი ყმები. საზოგადოდაც, ქართული ეროვნული იდეოლოგიის მოთხოვნა იყო, რომ მეზობლებსა და მათ ყმებს ერთურთი კი არ უნდა დაეჭამათ, არამედ ერთმანეთს სიმამაცეში, მხნეობაში, ვაჟკაცობაში უნდა შეჯიბრებოდნენ ბრძოლის ველზე, მომხვდურთა წინააღმდეგ ომებში. ქართველი მეზობლების დიდი ნაწილი თავიანთ ყმებს დაერივნენ მეცხრამეტე საუკუნეში, საქართველოში რუსეთის იმპერიის გაბატონების შემდეგ (რუსეთის ხელისუფლებას აწყობდა, თუ ქართველები ერთმანეთს მიესეოდნენ). როგორც წესი, ქართველი მეფეები, მეტადრე ერეკლე მეორე, ყოველი ღონით ცდილობდნენ, თითოეული ქართველი, ერიც და ბერიც, ბატონიც და ყმაც სამშობლოს სასიცოცხლო ინტერესების სამსახურში ჩაეყენებინათ. მეფე ერეკლე ძალიან პოპულარული გახდა, ხალხმა ის შეიყვარა. მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ რუსეთის ხელისუფლებასთან ურთიერთობაში ერეკლემ შეცდომა დაუშვა. საქმე ისაა, რომ რადგან მაჰმადიანური სამყარო, სახელდობრ, სპარსეთი, თურქეთი და ლეკები

ქართველი ერის მოსპობას ცდილობდნენ და მათ ბრძოლა ჰქონდათ რუსეთთანაც, საქართველოს ხელისუფლებმა მიიჩნიეს, თითქოს, ეგრეთწოდებული ერთმორწმუნე რუსეთი ჩვენი ქვეყნის ბუნებრივი მოკავშირე იყო. სინამდვილეში რუსეთის იმპერიის მესვეურები საქართველოსთან მოკავშირეობას კი არა, ჩვენი ქვეყნის დაპყრობას გეგმავდნენ. რუსეთსაც იზიდავდა საქართველო ქართველების გარეშე, ისევე, როგორც სხვა, კერძოდ, მაჰმადიან დამპყრობლებს.

ერეკლეს შეცდომად უნდა ჩათვალოს 1783 წელს რუსეთთან გაფორმებული ტრაქტატიც. ამ ხელშეკრულებამ სპარსეთის, თურქეთის და ლეკების ხელისუფალნი გააცოფა. მათ დაასკვნეს, რომ ამიერიდან საქართველო იქცეოდა რუსეთის იმპერიის საყრდენად, ბაზად სპარსეთ-თურქეთისა და ლეკების წინააღმდეგ ბრძოლაში. მაჰმადიანურმა სამყარომ საშინელი გამშაგებით შემოუტია ქართლ-კახეთის სამეფოს. ამ ბრძოლებში უამრავი ქართველი დააიღუპა. საქმის ასე გართულების შემთხვევაში, ტრაქტატის მიხედვით, რუსეთის ხელისუფლებას საჭირო რაოდენობის ჯარი უნდა მოეშველებინა ერეკლესთვის, ქართველებსა და რუსებს თანაბრად უნდა ეღვარათ სისხლი მოწინააღმდეგეებთან ომებში. ეს ასე არ მოხდა. ფაქტობრივად, რუსეთის ხელისუფლებამ ქართლ-კახეთის სამეფო ხახაში ჩაუგდო მაჰმადიანურ სამყაროს. იმის გამო, რომ რუსეთი ტრაქტატით ნაკისრ ვალდებულებებს არ ასრულებდა, ქართველ ერს გენოციდის საფრთხე დაემუქრა. ივანე ჯავახიშვილის თანახმად, ტრაქტატის შემდეგ 1801 წლამდე (იმ წელიწადს ხომ რუსეთმა ქართლ-კახეთის სამეფო დაიპყრო) აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა განახევრდა. აშკარაა, რომ რუსეთის იმპერიის ხელისუფალთ, ეკატერინე მეორესა და სხვებს აწყობდათ მაჰმადიანთა მიერ ქართლ-კახეთის სამეფოს აოხრება, ქართული სახელმწიფოს დასუსტება, რათა რუსეთს ადვილად დაეპყრო მიწასთან გასწორებული საქართველო. ამ მხრივ აღსანიშნავია, რომ სპარსეთის გაძლიერებული მბრძანებელი, საჭურისი აღა-მაჰმად ხანი 1795 წელს კრწანისში ერეკლეს ჯარს რუსეთისგან ნაყიდი იარაღით ეომა. რუსეთის

ხელისუფლებამ კარგად იცოდა, რომ ალა-მაჰმად ხანი შემოესოდა ქართლ-კახეთის სამეფოს, მაგრამ ქართველთა სიხლისმსმელ მტერს იარაღი მაინც მიჰყიდა, რამეთუ რუსეთის იმპერიას აწყობდა ქართველთა გენოციდი. მტერთაგან გაპარტახებულ, აოხრებულ, დამშეულ ქვეყანაში (იმ დროს ქართლ-კახეთის სამეფოში სხვა უბედურებებთან ერთად შიმშილობაც ყოფილა) ერეკლემ ვერ შეძლო საჭირო რაოდენობის ჯარის შეგროვება. სპარსეთისა და რუსეთის აგენტები (მათ შორის ბევრი იყო სომეხი - არტემ არარატელი და სხვებიც) ავრცელებდნენ ხმებსაც, რომ ალა-მაჰმად ხანი ორასათასიანი ჯარით შემოესოდა ქართლ-კახეთის სამეფოს სხვადასხვა მხრიდან. ქართველები იმავდროულად ელოდნენ ალა-მაჰმად ხანისაგან გადაბირებული ლეკების შემოტევასაც და ასეთ ვითარებაში ქართველთა ძალები დაიქსაქსა, ერთად თავი ვერ მოიყარა, რადგან სხვადასხვა ადგილას ჩარჩნენ მტრის მოლოდინში. რა თქმა უნდა, რუსეთის ხელისუფლებამ, აგრძელებდა რა თავის ვერაგულ პოლიტიკას საქართველოს მიმართ, არც იმჯერად შეასრულა ტრაქტატით ნაკისრი ვალდებულება და ერეკლეს ჯარი არ მიაშველა. ყოველივე ამის შედეგად კრწანისის ბრძოლაში, მცირერიცხოვანი ქართველების თავგანწირვის, გმირული წინააღმდეგობის მიუხედავად, ალა-მაჰმად ხანის ჯარმა გაიმარჯვა. მას ამაში დაეხმარნენ საქართველოს მოღალატეებიც, არტემ არარატელი და სხვები. კრწანისის ბრძოლის შემდეგ ქართლ-კახეთის სამეფო უფრო და უფრო სუსტდებოდა და რუსეთის იმპერიამ მიაღწია საწადელს, 1801 წელს დაიპყრო აღმოსავლეთი საქართველო და მალე იმერეთის სამეფოც. რუსეთმა თავის კოლონიად გაიხადა მთელი საქართველო.

1783 წლის ტრაქტატამდე ერეკლე დიდი წარმატებით ებრძოდა მტრებს, აძლიერებდა, განავრცობდა ქართლ-კახეთის სამეფოს (მას ექვემდებარებოდნენ განჯისა და ერევნის ხანები). ერეკლეს თანამედროვის, სოლომონ პირველის მეფობის ჟამს გაძლიერდა იმერეთის სამეფოც. ქართველი მამულიშვილები იმ ხანებშიც ზრუნავდნენ მთელი საქართველოს გასაერთიანებლად. აშკარად შეიმჩნეოდა ქართული კულტურის შემდგომი

განვითარებაც. გაჩნდა იმედი, რომ ქართველი ერი გააძლიერებდა ბრძოლას თავისი ეროვნული იდეალის, ახალი ოქროს ხანის შესაქმნელად, მაგრამ ეგრეთწოდებული ერთმორწმუნე რუსეთის ვერაგულმა პოლიტიკამ საქართველოს ბედის ჩარხი უკულმა დაატრიალა. ვაის გავეყარე და უის შევეყარეო - ასე შეიძლება შევაფასოთ მაჰმადიანური სამყაროსაგან საქართველოს გამიჯვნა და მისი ჩავარდნა რუსეთის იმპერიის კლანჭებში, მარწუხებში. ისიც აღსანიშნავია, რომ მაჰმადიანმა დამპყრობლებმა საუკუნეების განმავლობაში ვერ შეძლეს ათას ქარცეცხლში გამოტარებული, სამიათასწლოვანი ქართული სახელმწიფოებრიობის მოსპობა ქართველი ერის გმირული ბრძოლის გამო. მოყვრულად მოსულმა მტერმა, რუსეთმა კი ერთი ხელის დაკვრით მოახერხა პირისაგან მიწისა აღეგავა, გაენადგურებინა ქართული სახელმწიფოებრიობა. იმის გამო, რომ ქართველთა ეს ეროვნული კატასტროფა დიდი მეომარი მეფის, ერეკლე მეორის შეცდომის შედეგიც ჩანს, მისი მისამართით ისმის საყვედური - რუსეთის იმპერიის კლანჭებში, ხალხთა საპრობილეში რად ჩააგდეთ მრავალტანჯული ქართველი ერი. მდაბიურად ასეც ამბობენ: ერის მწყემს იყავ ერეკლე, სამწყსო, აბა, სად შერეკე.

ქართველი ერის ერთი ნაწილი მაინც ვერ შეეგუა, ვერ ითმენდა რუსეთის იმპერიის მიერ ქართული სახელმწიფოებრიობის მოტყუებით, ვერაგულად მოსპობას, დასამარებას. საქართველოში დანერგილი რუსული მმართველობის სისტემაც უცხო, მიუღებელი იყო თვითმყოფადი ქართველი ერისთვის. რუსეთის კოლონიური უღლის ზიდვას ქართველები მორჩილად არ აპირებდნენ. ყოველივე ამან გამოიწვია ის, რომ მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში ქართველი ერი ბევრჯერ აუჯანყდა რუსეთის ხელისუფლებას. ამ შეიარაღებული აჯანყებების დროს ბრძოლის ველზე დაეცა მრავალი ქართველი, მაგრამ ჩვენმა წინაპრებმა რუსიც ბევრი დახოცეს. იმ ხანებში რუსეთის წინააღმდეგ ქართველი ერის ბრძოლას მეთაურობდნენ ერეკლე მეორის სახელოვანი ძე, ალექსანდრე ბატონიშვილი, ერეკლეს შვილიშვილი, იმერეთის მეფე სოლომონ

მეორე, ცნობილი მოღვაწე სოლომონ ლიონიძე და სხვები. თუ ადრე ქართველები ფიქრობდნენ, რომ რუსეთთან უნდა დამყარებინათ კავშირი სპარსეთის, თურქეთის, ლეკების წინააღმდეგ საბრძოლველად, ალექსანდრე ბატონიშვილი და ჩვენი ქვეყნის სხვა თავკაცებიც იძულებული გახდნენ, მაჰმადიანური ძალების მხარდამხარ ეომათ ეგრეთწოდებულ ერთმორწმუნე რუსეთთან. საქმე იქამდეც მივიდა, რომ 1812 წელს, როცა ნაპოლეონის ჯარები შეესია რუსეთს, აიღო მოსკოვიც, იმ დროს ალექსანდრე ბატონიშვილის მეთაურობით კახეთიც აუჯანყდა რუსებს, სასტიკი ბრძოლა გააჩაღა მათ წინააღმდეგ. რუსეთმა თავისი სუსხიანი ზამთრის, დიდი ყინვებისა და ჭაობების დახმარებით, წყალობითაც ხომ შეძლო ნაპოლეონის არმიის მოგერიება და, ბოლოს და ბოლოს, კახეთის აჯანყების ჩახშობაც მოახერხა. ამაში რუსეთის ხელისუფლებას დიდი დახმარება გაუწიეს საქართველოში მცხოვრებმა სომხებმაც.

იმის გამო, რომ ქართველი ერი ვერ ეგუებოდა რუსეთის კოლონიურ უღელს, რეჟიმს, რუსებმა ჩვენი წინაპრები ურჩ ხალხად მიიჩნიეს და ყოველი ღონით ცდილობდნენ ქართველების დამხობას, დასუსტებას, გადაგვარებას, ქართული კულტურის გაცამტვერებას. როდესაც რუსეთის სამხედრო ძალები საქართველოში აჯანყებების ჩახშობას, ჩაქრობას ცდილობდნენ, ამ დროს ჩვენს ქვეყანაში ბევრი რამ დაანგრის, გადაწვეს, მრავალი ხელნაწერი ქართული წიგნიც მოსპეს ან დაატყვევეს და საქართველოდან გაიტანეს. ეს იმას მოასწავებდა, რომ ქართველ ერს თავს დაატყდა ახალი თემურლენგობა, შაჰაბასობა, აღამაჰმადხანობა. მაგრამ ქართველები, მათი თავკაცები ფარხმალს არც ამჯერად ყრიდნენ. აღსანიშნავია ისიც, რომ რუსეთის ხელისუფლება ბევრს ეცადა ღალატით მოეკლა ძირითადად სპარსეთში, ხანაც დაღესტანსა და თურქეთში მყოფი ალექსანდრე ბატონიშვილი (სხვათა შორის, შეიქმნა ლეგენდა, რომ შამილი ერეკლეს ვაჟის, ალექსანდრეს უკანონო შვილია) ან გადაებირებინა ის გულუხვი დაპირებებით, მაგრამ ვერ მიაღწია

ამას. რუსეთის იმპერატორის, ნიკოლოზ პირველის მიერ კავკასიის მმართველად დანიშნულ პასკევიჩს (რომელსაც ნიკოლოზი მეტისმეტად წყალობდა) ალექსანდრე ბატონიშვილმა შეუთვალა: ამაოდ ცდილობთ ჩემს მოსყიდვას, მე ვერ შევეგუები ქართული სახელმწიფოს მოსპობას, სპარსეთში მირჩევნია სიკვდილი საქართველოს დამლუპველ რუსებთან, მაგ ცრუ ქრისტიანებთან სიცოცხლესო. ასევე სიკვდილამდე გამოხატავდა აღშფოთებას ერეკლეს შვილიშვილი, სოლომონ მეორის და მარიამი საქართველოს მიმართ რუსეთის ვერაგული პოლიტიკის გამო. მარიამი ვერც იმას ურიგდებოდა, რომ მისი ვაჟიშვილი იძულებული გამხდარა რუსულ ჯარში ემსახურა. მარიამი დიდხანს ვერ ძლებდა ამ ვაჟიშვილის ოჯახში, ამბობდა - აქ რუსის სუნი მახრჩობსო.

იმ მიზნით, რომ ქართველთა წინააღმდეგობა დაეძლია, გაეტეხა, რუსეთის ხელისუფლებამ გადაწყვიტა, საქართველოში თავის საყრდენად გაეხადა სომხები. ამის გამო რუსეთმა ჩვენს ქვეყანაში ძალიან მოამრავლა, ჩამოასახლა სომხური მოსახლეობა (თბილისში, ჯავახეთში, ლორე-ტაშირში, სხვაგანაც). რუსები არა მარტო თვითონ შემოესივნენ საქართველოს, არამედ სომხებიც მოუსიეს ჩვენს ქვეყანას. რუსეთის მთავრობის ნებით, საქართველოს ეკონომიკა, ვაჭრობა ძირითადად სომხების ხელში აღმოჩნდა. რუსეთმა სომხები თავის მოურავებად გაიხადა საქართველოში. რუსები და სომხები ერთად ძარცვავდნენ, ავიწროებდნენ ქართველ ერს. საუკუნეების, უფრო მეტიც, ათასწლეულების განმავლობაში ქართველები თავგანწირვით, სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე რომ ებრძოდნენ დამპყრობლებს, მათ ჩამოუყალიბდათ შეხედულება, რომ ვაჭრობა მეომარი ხალხის (ყველა ქართველი ხომ მეომარი იყო), ვაჟკაცის შესაფერისი, საკადრისი ხელობა არ არის. ქართველს ესირცხვილებოდა, ვაჭრობისთვის მიეყო ხელი. მაგრამ ასე გაგრძელებაც აღარ შეიძლებოდა და იოანე ბატონიშვილი მეთვრამეტე საუკუნის ბოლოს მის მიერ შედგენილ ქართლ-კახეთის სამეფოს რეფორმების პროექტში, „სჯულდებაში“ მოითხოვდა, რომ ქართულ სახელმწიფოში ვაჭართა ფენა, წოდება ძირითადად

ქართველებით უნდა ყოფილიყო წარმოდგენილი. სომეხი და მაჰმადიანი ვაჭრები იოანეს საქართველოსთვის სანდოდ არ მიაჩნდა. იოანესეულ ინიციატივას განხორციელება არ ეღირსა რუსეთის მიერ ქართული სახელმწიფოებრიობის განადგურებისა და იმის გამო, რომ მეცხრამეტე საუკუნეში რუსეთის მთავრობამ გადაწყვიტა, ურჩი ქართველი ერი ეკონომიკურად დაეუძღურებინა, გაელატაკებინა, რათა ქართველებს ვეღარ შეძლებოდათ დამპყრობელი რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ ბრძოლა.

რუსეთის ხელისუფლებამ 1811 წელს მოსკო მართლმადიდებლური ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიაც, ხოლო სომხურ გრიგორიანულ ეკლესიას ავტოკეფალია შეუნარჩუნა. თუ მანამდე ქართველი ერის წინამძღოლები იყვნენ ჩვენი მეფეები და კათალიკოს-პატრიარქები, მეცხრამეტე საუკუნეში რუსეთმა ისინი გააქრო, გაანადგურა. სომხეთში მეთერთმეტე საუკუნიდან სომხური სახელმწიფო აღარ არსებობდა, მაგრამ სომეხთა შორის დიდი ავტორიტეტი ჰქონდათ მოპოვებული მათ კათალიკოს-პატრიარქებს. ეჟმიაწინის (ეჟმიაძინის) პოზიციები, მისი გავლენა სომეხ ხალხზე კიდევ უფრო გაძლიერდა ამიერკავკასიაში რუსეთის გაბატონების შემდეგ. ეგრეთწოდებულმა ერთმორწმუნე, მართლმადიდებლურმა რუსეთმა მართლმადიდებელ ქართველ ერზე წინ აშკარად გრიგორიანი სომხები დააყენა საქართველოშივე. სომხურმა წრეებმა, ერმაც და ბერმაც ისარგებლეს ამით და ცდილობდნენ, რაც შეიძლება მეტი წაეგლიჯათ საქართველოსთვის. მათ სამომავლოდ დაგეგმეს დიდი სომხეთის შექმნაც, გააცოცხლეს რა უძველესი სომხური იდეოლოგია. ამ გეგმის მიხედვით, საქართველო სომხეთის ნაწილი უნდა გამხდარიყო. რა თქმა უნდა, ქართველმა მამულიშვილებმა, ილია ჭავჭავაძემ, აკაკი წერეთელმა, იაკობ გოგებაშვილმა, ვაჟა-ფშაველამ, სერგი მესხმა და სხვებმა გაილაშქრეს სომხური წრეების ანტიქართული გამოხდომების წინააღმდეგ. ილიამ თავისი უკვდავი „ქვათა ღაღადი“ სწორედ სომხური წრეების საპასუხოდ, მათი უსაფუძვლო პრეტენზიების გასაქარწყლებლად დაწერა. ცხადია,

სომხებს თავიანთი პრეტენზიები უკან არ წაუღიათ და 1918 წელს დაშნაკურმა სომხეთმა ჯარიც შემოუსია საქართველოს, მაგრამ ეს ვრცელი საკითხია და ამჯერად ვერ შევხები (ორიოდე სიტყვით ის მაინც უნდა ითქვას, რომ საუკუნეების განმავლობაში საქართველომ სომხეთიდან გამოქცეული, უამრავი ლტოლვილი სომეხი შემოიხიზნა, დააბინავა, დააპურა. ამის გათვალისწინებით ქართველები სომხების მიერ საქართველოს წინააღმდეგ გაჩაღებულ ომს თავხედურ უმადურობად მიიჩნევდნენ. იმ საშინელ დღეებში გენერალმა ბალო, იგივე აბელ მაყაშვილმა სომხების მისამართით თქვა: ტილს ფეხზე რომ დაისვამ, თავზე აგაცოცდებავ). სომხური წრეები დღემდე ბრაზობენ ილია ჭავჭავაძეზე, „ქვათა ღალადი“ რად დაწერაო (ჩემთან პირად საუბარშიც არაერთხელ გამოუხატავთ ეს სიბრაზე სომხებს, პროფესორ პარუირ მურადიანსა და სხვებსაც). საქმე იქამდეც მიდის, რომ ქართველი ერის მამას, დიდ ილიას ზოგიერთი სომეხი შოვინისტების პაპას უწოდებს.

მეცხრამეტე საუკუნეში ქართველი მამულიშვილები იბრძოდნენ, უპირველეს ყოვლისა, ქართული სახელმწიფოებრიობის აღსადგენად, მაგრამ საქართველოს რომ უნდა ღირსებოდა ახალი ოქროს ხანა, ეს იდეალიც დავიწყებული არ ყოფილა. ილიას, აკაკის, იაკობის, ვაჟას და სხვათა აზრით, მაშინ, როდესაც რუსეთის ხელისუფლება ყოველი ღონით ცდილობდა ქართველთა გარუსებას, გადაგვარებას, ქართველების ეროვნული სულისკვეთების გაძლიერება უნდა მომხდარიყო ჩვენი ხალხისთვის საქართველოს გმირული ისტორიის გაცნობით. ამით ახალ სიცოცხლეს იძენდა საქართველოს ოქროს ხანის იდეალი, რამეთუ ჩვენს წარსულში ბრწყინავს დავით აღმაშენებლის, შოთა რუსთაველის, თამარ მეფის ეპოქა. ქართველებს ისევ სჯეროდათ, რომ საქართველოს კვლავ მოევლინებოდა თამარ მეფე და ახალ ოქროს ხანასაც ვეღირსებოდათ. აკაკი თავის ერთ ნაწარმოებში გვეუბნება: „თქმულება დაგვრჩა ხალხური, ის (იგულისხმება თამარი) ერთხელ კიდევ გამოჩნდებაო და საქართველოც ახალის ძალით კიდით-კიდემდე გაახლდებაო“. აკაკი თავისი შემოქმედებით მიზნად ისახავდა, ის ილწვოდა,

იწვოდა იმისათვის, რომ ეს აზრი, ეს იდეალი ყოველ ქართველს გაეთავისებინა. მეორეგან სახალხო მგოსანი ქართველ ხალხს შთააგონებს: „განა თამარნი ქვეყნად კვდებიან? საუკუნოდამ საუკუნოში ისე, ვით მთვარე გაახლდებიან“. ქართველ მამულიშვილებში მეცხრამეტე საუკუნეშიც საქართველოს ოქროს ხანის სული ცოცხლობდა. აკაკი თავისი ერთ-ერთი ნაწარმოების გმირს ასე ახასიათებს, ამკობს: „ოჯახიშვილო, ნაზარდო, ქართველად აყვავებულო“. თუ ქართველებად აყვავდებოდით, არც გავრუსდებოდით და საქართველოს ახალი ოქროს ხანის შექმნისთვისაც ვიბრძოლებდით, ავაშენებდით ისეთ ქვეყანას, რომელიც იქნებოდა ღირსეული მემკვიდრე დავით აღმაშენებლის, შოთა რუსთაველის, თამარ მეფის ეპოქის საქართველოსი. აკაკი საქართველოს ოქროს ხანის იდეალით რომ სულდგმულობდა, ამის თაობაზე 1911 წელს მწერალი ჯაჯუ ჯორჯიკიაც წერდა: „კარგია მგოსნის (ნაგულისხმევია აკაკი) სახე, როცა ტკბილად იღიმება, და შეუდარებელი, როცა თვალებს ცად აღაპყრობს; იმ წუთს, მგონია, მგოსანი თამარს ხედავს, იმ მთვარის სხივივით ნარნარ თამარს, რომელიც სულმნათს აგრე ამხნევენს და თვისი მამულის ბრწყინვალე მომავლის იმედს არ აკარგვინებს“.

ქართველ ერში რომ არ ჩამკვდარა ოქროს ხანის იდეალი, ეს შეიძლება ილია ჭავჭავაძის ლექსში, „ბაზალეთის ტბაშიც“ დავინახოთ. ბაზალეთის ტბის ძირას, საოცარ, განსაცვიფრებელ წალკოტში თამარ მეფის მიერ ჩადგმული ოქროს აკვანი სიმბოლური განსახიერებაა იმისა, რომ ქართველი ერის მრავალსაუკუნოვანი, ცრემლიანი ნატვრა იყო ახალი ოქროს ხანის შექმნა და ის ისწრაფვოდა კიდევ აქეთკენ. ამ მიზნის მისაღწევად ჩვენს წინაპრებს სამშობლოს სამსხვერპლოზე უყოყმანოდ მიჰქონდათ თავიანთი სიცოცხლე. ოქროს აკვანში თამარ მეფემ ყრმა რომ ჩააწვინა, ის მომავლის გმირია. მას და მის თანამოსაგრეებს უნდა ებრძოლათ ახალი ოქროს ხანის შესაქმნელად თამარ მეფის, თამარის სულის კურთხევით.

ქართველი მოღვაწე პართენ გოთუა (მწერალ ლევან გოთუას მამა) ამბობდა ილია ჭავჭავაძის შესახებ: „აი, ვინ არის საქართველოს პრეზიდენტობის ღირსი“. ვაჟა-ფშაველას კი ილიაზე

ნათქვამი აქვს: „ვინაც თავისი სამშობლო თვით ღმერთზე მეტად იწამა“. საქართველოს მტრულ ძალებს, მოღალატეებს რომ არ მოეკლათ ილია და ის გამხდარიყო ჩვენი ქვეყნის პრეზიდენტი, ქართველი ერი ილიას წინამძღოლობით იბრძოლებდა ახალი ოქროს ხანის შესაქმნელად. ილიას და მისი თანამოსაგრეების ძალისხმევით ქართველებს დაუბრუნდებოდათ ჩვენი წინაპრებისთვის დამახასიათებელი მღუღარეები სულისაი, რაც აუცილებელია ურთულეს გარემოში მყოფი ქართველი ერისათვის ახალი ოქროს ხანის შესაქმნელად. ილიას პრეზიდენტობას რომ ღირსებოდა ჩვენი ქვეყანა, საქართველოში რამდენიმე წლით ადრე დაიწყებოდა მზადება, რათა 1921 წელს ქართველ ერს ღირსეულად აღენიშნა დიდგორის ომში დავით აღმაშენებლის მხედრობის ბრწყინვალე გამარჯვების, ძლევაი საკვირველის რვაასი წლისთავი. ამით ხომ ქართველების განახლების, განწმენდის პროცესი გაღრმავდებოდა, მათი საბრძოლო სულისკვეთებაც გაძლიერდებოდა და 1917 - 1921 წლებში საქართველოზე მოსეულ ურიცხვ მტრებს უფრო მედგრად, შეუპოვრად, თავგანწირვით ეომებოდა. ქართველი მენშევიკები და ბოლშევიკები კი, ჩვენი ქვეყნის ბედის ჩარხის უკუღმართად ტრიალის გამო, საქართველოს ეროვნულ დროშას ამრეზით უცქერდნენ, ისინი მარქსიზმ-ლენინიზმისა და მარქსიზმ-პლენხანოვიზმის დროშებს ეთაყვანებოდნენ და დიდგორის ომის გახსენება სამარცხვინოდ, რაც მთავარია, მათი კარიერისათვის დამღუპველად მიაჩნდათ. ისინი რომ ჩვენი ქვეყნის სათავეში მოექცნენ, ეს საქართველოსთვის ხომ დიდი უბედურება იყო. ახლა მაინც უნდა მოვეგოთ ქართველები გონს და ამისათვის ისიც აუცილებელია, რომ აქედანვე შევუდგეთ სამზადისს, რათა 2021 წელს ღირსეულად აღინიშნოს დიდგორის ომის ცხრაასი წლისთავი. აღმაშენებელი და დიდგორი მომავალშიც სავალ გზას რომ უნდა უნათებდეს ქართველ ერს, ეს ნათქვამია ივერიის პოეტების, კერძოდ, ლაშა ნადარეიშვილის სტრიქონებშიც: „დიდგორიდან გადმოდექი და თუ შვილად გამოვდექით, სინათლისკენ გაგვიძეხი, დავით!“

შავბედობის, ქართველი მენშევიკებისა და ბოლშევიკების მოღალატეობის მიუხედავად, ჩვენი თანამემამულეების ერთი ნაწილი მაინც მეოცე საუკუნეშიც სულდგმულობდა საქართველოს ოქროს ხანით, კვლავ თაყვანს სცემდა თამარ მეფეს და იმედოვნებდა, რომ ჩვენს ქვეყანას მოევლინებოდა თამარ მეორე. მიხეილ ჯავახიშვილის თანახმად, საქართველოს მთაში მეოცე საუკუნეშიც სჯეროდათ, რომ „მკვდრეთით აღსდგების თამარ ნეფი“. მეოცე ასწლეულშივე სოფელ სამადლოში იქაურ გლეხს მიუმართავს მოქეიფეებისათვის: ცოტა გვერდზე მიდექით, თამარ მეფის ოქროს ქოშის ნაკვალევი არ წაშალოთ. თუ ვერ ხედავთ, დაიჩოქეთ, მიწას სული შეუბერეთ და გამოჩნდებოდეს. ჩვენ წმინდა მიწაზე ვდგავართ, ხშირადაც ვიჩოქებთ და ვკოცნით თამარის ნაფეხურებს, ძალაც იქიდან გვეძლევაო. ამის წყალობითაა, ურიცხვ მტერს რომ გაუმკლავდითო ქართველები.

დღეს მსოფლიოს ბნელი ძალები, გარემტრებიც და მათგან ნასაზრდოები შინამტრებიც ყოველი ღონით ცდილობენ, რომ მრავალტანჯული ქართველი ერი დაკნინდეს, თანდათან გადაგვარდეს, გადაშენდეს. ამის საპასუხოდ ქართველი ერის ჯანსაღმა ნაწილმა უნდა უერთგულოს გმირი წინაპრების, სახელოვანი მამულიშვილების ანდერძს და უნდა იბრძოდეს ეროვნული, ძლიერი ქართული სახელმწიფოს ასაშენებლად, საქართველოს ახალი ოქროს ხანის შესაქმნელად. ქართველი ერის ამ ძველთაძველი, მრავალსაუკუნოვანი იდეალის განსახორციელებლად აუცილებელია ახალი ეროვნული მოძრაობის დაწყება. სამი ათასი წლის განმავლობაში ქართველ ერს თავის თავში მრავალჯერ უპოვია ძალა, რათა ებრძოლა აღორძინების, განახლების, განწმენდისა და წინაპართა წმინდა სისხლით მოპოვებული მიღწევების შენარჩუნების, განვითარებისთვის. ქართველმა ერმა ეს უნდა შეძლოს დღესაც და მომავალშიც!

ქედი რომ მოუხარო და მტერი გაახარო,

უნდა გკადრო, გეთაყვა, კარგ ქართველს არ გავხარო!

ქართველებო, გვევალება კვლავ შევიქმნათ ოქროს ხანა!

წინათემა	3
რანი ვიყავით ქართველები ოქროს ხანამდე	7
საქართველოს ოქროს ხანა	29
საქართველო ოქროს ხანის შემდეგ	72

